

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

” rez solz in vzdihov vam povem surovo povest. V njej ne bo običajne morale. Sedaj, ko je ošaben, vsemu svetu znan filozof uveljavil nadčloveka in je imeniten zgodovinar izpodbujal svoje rojake, naj potolčejo češke butice, in se nam ob takšnih nazorih vsak dan nanovo razburja kri, ni primeren čas za moralne povesti. Kdor želi kaj zvedeti o morali, naj čita sveto pismo, to zbirko moralnih nauk, ki velja za vse večne čase. Dal Bog, da bi ti nauki ne ostali vse večne čase samo na papirju!“

Tako nam je odgovoril Ivan Polaj, ko smo ga prosili, naj nam pove kaj zanimivega iz svojega življenja.

Evo, kaj nam je pravil Ivan Polaj!

1.

Uboštvo, ki me je trlo na ljubljanski gimnaziji, se je tako globoko zasadilo v mojo dnšo, da se mi je še mnogo let pozneje večkrat sanjalo, da grem slabo oblečen v šolo in se sramujem svojih učencev. V začetku zadnjega leta svojih študij, ki sem jih končal s sedmim latinskim razredom, sem stanoval pri Žerjavovih, pijanstvu vdanih zakonskih, katerih sin Janez je bil že končal učiteljske, pa je čakal službe, ki je je iskal zunaj Kranjske. Takrat se mi je približal fino opravljen gospod, upokojenec lokavo smejočega se pogleda, s črnimi lasmi in črnimi brki, ter me naprosil za učitelja svoji nečakinji, ki je s kmetov doma in ne ume slovenski pravilno pisati in govoriti, pa bi jo rad kot njen sorodnik in dobrotnik olikal in omikal, pozneje pa dal izuriti v šivanju in kuhanju. Čital naj bi z nečakinjo vsak večer „Slovenski Narod“ in „Novice“, raztolmačil ji nejasne besede in povedal najpotrebnejše o sestavu in upravi države ter o avstrijskih narodih in njih bojih, narekoval ji odstavke iz novin in popravljaj pismene napake, skratka, igraje naj bi prilastil dekletu nekaj tiste primitivne vnanje olikanosti, ki si jo prisvoji vsak rokodelski učenec. Pričel šem svoj pouk. Plah in zmeden sem sedel pred svojo učenko, ker do takrat še nikdar

nisem imel prilike, občevati z mlado žensko, tudi v domači hiši ne, ker moja edina sestra se je omožila na tuje, ko je bilo meni jedva pet let.

Prijazen človek je bil upokojenec. Med poukom je šetal po sobi, pušil iz dolge pipe, čital svoj časopis ali pa laskavo pomagal pri učenju, kadar je bilo treba. In vedno mu je igrala tenka nasmeška na obledelih ustnah. Tista nasmeška me je spremljala potem vse življenje, povsod sem jo videl in včasih sem mislil, da mora tudi Bogu sedeti na njegovih božjih ustnah, kadar se domisli, kakšnim bitjem je vdihnil svojo podobo. Včasih je upokojenec pridurnil oči in s smejočim glasom je posvaril učenko, da preveč živahno gleda na mladega učitelja. Jaz sem do ušes zardeval, ona pa se je živo in smejoč opravičevala, da nekam vendar mora gledati, in zato gleda na učitelja. Zelo mi je ugajala tista sicer slabo plačana ura, ker se je večkrat končala s čajem in borno večerjico. Pri tisti priliki sem opazil, kako je nečakinja že napredovala v kulturi: če je jedla, je držala vilice v levi roki — na to je bil njen dobrotnik posebno ponosen — skoraj pri vsakem odgovoru je vežljivo zavijala glavo in jo koketno naklanjala; če jo je kdo poklical ali je kaj preslišala, ni odgovorila s hribovskim „kaj“, ampak z vljudnim „prosim“. Meni je bilo vse to novo in zazdelo se mi je silno gosposko in nobelsko. Govorili smo navadno o Slovencih in Čehih, o taborih, ki so bili takrat v navadi, o naših ministrih, katere je že vse poznala po imenih in po njih poslih. Tako jo je bil že ogladil in olikal stric, s katerim je stanovala v eni sobi.

Vsako nedeljo in praznik popoldne smo šli vsi trije na izprehod v Šiško, a vselej tako, da sem šel jaz z učenko naprej, nekoliko šepavi upokojenec pa je veličastno korakal za nama, skrivaje svojo ohromelost, kolikor je mogel. Zvečer, kadar je bila slovenska predstava, je poslal nečakinjo v gledališče, češ: tam se človek najlaže omika, ker vidi, kako se vesti v olikani družbi. Sam ni šel z njo, pridružil pa ji je za varuha mene. Tako sva hodila na galerijo: jaz zdržljiv in boječ, ona živa in vesela.

In takrat — ob novem letu je bilo — sem dobil drugo prav ugodno inštrukcijo. Za domačega učitelja sem prišel k otrokom brzojavnega uradnika, h kateremu sem se preselil. Vesel sem pisal domov, naj pride brat, da plača Žerjavom, kar je še na dolgu za prvo polletje, potem pa več ne potrebujem podpore od doma. Prišel je brat in plačal, a samo do novega leta, mati Žerjavka pa je zahtevala za celo polletje do konca svečana. Sprla sta se dodobra.

Odšel je skopi brat z zavestjo, da je plačal pošteno, ostala je Žerjavka v hudi jezi.

Nekaj dni pozneje so me klicali profesorji k sebi in jele so mi mre ne lesti raz oči. Ravnatelj mi je očital, da hodim z dekletom, ki je na slabem glasu in živi z upokojencem, na izprehod in v gledišče in da se je na konferenci obravnavalo o tem; isto mi je povedal razrednik in pristavil, da sem zrel za izključitev; učitelj veronauka mi je objavil, da upokojenec ni sorodnik tistega kmetskega dekleta, ampak navaden človek brez vesti in čednosti, ki hoče nedovoljeno pohotnost skriti s tem, da kaže svojo priležnico v javnosti vedno ob strani ubogega dijaka, katerega proglašča za njenega ljubimca, s čimer odvrča od sebe očitane poštenih ljudi. Svetoval mi je, naj grem za drugo polletje na novomeško gimnazijo, v osmi razred pa se zopet lahko povrnem v Ljubljano, ko se neprilichna stvar pozabi. Osupnil sem ob takih stvareh in marsikaj mi je postalo jasno. Zvedel sem, da nosi dobrotljivi „stric“ pod črno lasuljo veliko plešo in pod črnim mazilom sive brke in da ga je v Ljubljani vse zbadalo in dražilo z njegovo priležnico, katere bi se bil že rad iznebil. Jasno mi je bilo tudi, da sta me v šoli ovadila Žerjavka in njen sin Janez zaradi bratove varčnosti. To je bil prvi prelom v mojem življenju, ker prvokrat sem strmел ob človeški naravi. Takih prelomov sem doživel pozneje še mnogo.

Na novomeško gimnazijo nisem maral iti, ker sem bil že domov pisal, da sem za vselej razbremenil domačo hišo. Da bi besedo snedel, za to sem bil preboječ ali pa preponosen. Ostal sem za domačega učitelja pri prijazni uradniški rodbini ter dal slovo šoli tem laže, ker sem šel že v dvajseto leto in je bilo treba spomladi k vojaškemu naboru. Vedel sem, da mi je usojena vojaška suknja. Nekateri moji sošolci so napravili inteligenčni izpit ter se vpisali za enoletne prostovoljce na lastne stroške, jaz v svoji revščini o lastnih stroških še misliti nisem mogel. In neka tajna misel mi je v tistih bridkih urah na dnu duše šepetala: Vojaštvo te reši duhovniškega stanu, za katerega ne čutiš poklica.

Potrjen sem bil k slovenskemu dragonskemu polku. Pri vojakih sem se skraja po ruski bodril z besedami: Terpi, kazak, ataman budeš! — pa kmalu je prišlo razočaranje in prelom za prelomom. Hvala usodi, da je bil polk po preteku enega leta razpuščen in sem bil prestavljen na Ogrsko k češkemu dragonskemu polku, kjer sem našel boljše razmere. Služil sem štiri leta, potem me je ne-

ugnano hrepenenje po svoji ožji domovini in po svobodi, o kateri sanjarijo vsi mladi ljudje, pa je nikjer ni, speljalo nazaj v Ljubljano, čeprav so mi v polku prigovarjali, naj ostanem, ker so bili z menoj zadovoljni. V Ljubljani sem iskal službe, pa stalne nisem mogel dobiti. In živel sem še revneje nego pred leti dijak. Tu je zasijala v moje uboštvo lepa ljubezen, velika opora vseh sestradanih in obupanih. S krepko roko sem segel po njej, ker podjeten sem postal in nič več nisem bil plah in zmeden pred žensko. Dvajsetletna šivilja Vida se me je usmilila s tisto površno ljubeznijo, ki ničesar ne žrtvuje in mnogo zahteva. Ko sem bil spoznal, da zame ni življenja v Ljubljani, da „le tujcem sreče svit se v Kranji žari“ — takrat sem še mnogo vzdihoval z našimi pesniki —, sem jel misliti nazaj na življenje pri dragoncih. Bolje se mi je godilo pri čeških fantih na Ogrskem nego v Ljubljani pri Slovencih. Nekaj dni sem v neznansko težkih mislih mučil dušo, v skrbeh za svojo in Vidino prihodnost dve noči nisem zatisnil oči, kajti stal sem na prelazu v stan, ki je bil odločen za vse moje življenje. Potem sem odposlal prošnjo za zopetni vstop v dragonski polk. Kladivo razdrobi steklo, a železo utrdi — tako sem se tolažil s Puškinovimi besedami. Vstop mi je bil dovoljen in teden pozneje sem se odpeljal iz Ljubljane, zapustivši ljubljeni Vidi kopo lepih obljub.

Leto dni sem ji pisaril z Ogrskega pisma polna visoke ljubezni, potem sem dobil od nekega dobrega človeka v Ljubljani list, kjer je stalo, da se tista ljubljena Vida, kateri pošiljam idealnejša pisma, nego jih je pisala in dobivala Julija v novi Heloizi, vsak večer izprehaja z nekim gospodom po ljubljanskem Mirju in po Prulah, kar kliče do neba po osveti. Takrat mi je zavrela kri in divje sem se posmejal. Raztrgal sem pismo ter vrgel kosce v veter. Vrag vzemi za vse večne čase vso ljubezen! Potem sem med gromom in bliskom, z viharjem v prsih sedel na konja ter jahal čez polje v tretjo vas k tovarišu Vincencu Zarubi v poset. (Dragonci so bili nastanjeni po vaseh.) Tam sem se napil in pri ciganski godbi naveseljačil. Drugi dan sem si izprosil dopusta ter se peljal v Požun, kjer sem zopet veseljačil. Tretji dan sem pisal pismo Vidi: da ne mislim na maščevanje in ji ne bom delal ovir, da ji želim sto sreč in stalno nastanitev za njeno široko srce, naj se ji nikdar ne maščuje njen novi ljubček, ne usoda, ne življenje, ne leta, ne ljudje in naj jo kmalu sreča pamet. Tako sem menil zatreti srce, pa izlahka to ni šlo. Vraga, prava ljubezen zasadi korenine, ki se ne dado izlepa iztrebiti! Dolgo mi je še vstajala pred očmi Vidina podoba: zagledal sem jo sredi

dela v službi in ob urah pohajkovanja, v sanjah se mi je prikazovala in sem govoril ž njo.

Tiste dni so me pregovorili v polku, videč moje zmožnosti, naj naredim izpit za računskega častnika, ker za kadetno šolo sem bil že prestar. Po polletni praksi sem napravil izpit z najboljšim uspehom. S tem sem si zagradil pot do revnih deklic, kakršna je bila Vida, in čutil sem, da postajam nasproti ženskam trd ali, kar je baš isto, praktičen. In potikal sem se dalje s škadronom po madjarskih in slovaških vaseh, čakajoč povišanja.

Nisem bil suh in potr t svetnik, ki bi hotel leseno stati v kotu, kadar se kratkočasijo drugi. Rad sem poiskal zabave, ali primerna se mi je redkokrat ponudila. Sicer je prišel vsako leto v škadron kakšen v študijah zapoznel češki dijak, ki je nosil v svoji skladni torbi na sedlu francosko ali rusko slovnico s seboj, ali moje vojaško dostojanstvo — predsodek prve vrste — mi je branilo, da bi se bil družil z dostojanstveniki talenta, če niso nosili zvezd pod vratom.

V tistih letih sem našel dva tovariša, s katerima sem mnogo občeval. Prvi je bil stražmešter Vincenc Zaruba ali, kakor smo ga kratko imenovali — naš Cenko. Predno so ga uvrstili k dragoncem, je hodil z neko gledališko družbo po čeških krajih ter nastopal v različnih vlogah. Kakor je pravil, je večkrat deloval v vlogi krvnika kralja Vaclava, pa tudi Prokopa Velikega je že predstavljal, ker je bil sam ogromne postave in silnih kosti. Umel je zbijati dobre šale in za svojo češko narodnost je stal kakor skala. Nekega večera za časa manevrov nas je bilo zbranih mnogo podčastnikov na vrtu slovaške gostilne v kraljevskem ogrskem svobodnem mestu Bazinu. Češki harfenisti so nam igrali in peli slovanske pesmi. Kar se pojavita dva pandurja pred našimi mizami ter zahtevata, da morajo razburilne panslavske pesmi takoj utihniti, s solnčnim vzhodom pa harfenisti zapustiti mesto. Takrat si je Cenko Zaruba pripasal sabljo, se postavil v vsej svoji ogromnosti pred pandurja ter zarohnel: „Kdo je to ukazal?“ „Pan notarijuš“, je zajeceljal preplašeni pandur. „Recite velmožnemu panu notarijašu, da sem jaz najel češke harfeniste in nam bodo igrali in peli nocoj in tudi še jutri večer. Tako ukazujem jaz, Cenko Zaruba, ki sem vicekralj češki!“ Pandurja sta v strahu odrinila in harfenisti so ostali še tri dni v Bazinu. Takrat smo dali našemu Cenku priimek: vicekralj češki.

Drugi moj prijatelj je bil četnik Tegl, dobrodušen in vesel Nmec, lepo začrtanega in pravilnega obraza. Radodaren je bil in

je imel tudi dosti denarja; pošiljala mu ga je neka dama, moja mati — je rekel, dasi dama, podpisana na poštnih nakaznicah, ki so šle vse po mojih rokah, ni imela njegovega imena. Zagoneten človek se mi je zdel, ker o svojih rodbinskih razmerah ni črnil besede. Zaruba ga ni posebno maral, ker se mu je zdel premlad, površen v službi, presamoljubiv, domišljav in menda preučen. Za disciplino ni bil zavzet, ni se brigal dosti za vojaške stvari, odkar mu je izpodletelo v kadetnici — gotovo samo zato, ker ni čutil poklica za stan. Marljivo se je učil francoskega jezika, v službeno knjigo pa ni pogledal nikdar. Rekel je, da hoče doslužiti svoji dve leti, potem pojde proč in se posveti kakšnemu bolj praktičnemu in mirnemu poklicu. To je javljal očito in zato ga niso marali njegovi predstojniki; nekateri so mu morda zavidali, da si lahko izvoli poklic, ki ga veseli. Po vseh straneh je imel sovražnike in dostikrat je bil kaznovan, včasih tudi po krivici. Jaz sem ga uvaževal zaradi njegove izobrazbe, načitanosti in praktičnega zmisla.

Z domačimi prebivalci nisem vedel kaj početi; z vsiljivimi židovskimi krčmarji in kramarji nisem želel stikov; vaški notarji, ki imajo na Ogrskem tisto izobraženost in tisti posel kakor pri nas občinski tajniki na kmetih, so bili surovi in prekanjeni ljudje ter brezobzirni gospodarji občin, učitelji pa takšni siromaki, da je marsikateri rad vzel od vojaka zavitek duhana za „božji lon“. Taka družina me je pač izprva zanimala, a prilagoditi in pridružiti se ji nisem hotel, dasi sem imel dosti sočutja z vsakim človekom in nisem hotel pripoznavati srednjeveških stanovskih predsodkov in razlik, ki se po vseh straneh zopet javljajo po novodobnih organizacijah in zvezah. Z duhovniki se tudi nisem mogel seznaniti, ker v družbo niso zahajali; živeli so v svojih župniščih svoje razkošno rodbinsko življenje.

2.

Čeprav sem se bil prostovoljno povrnil k vojakom, vendar tam nisem našel sreče in zadovoljnosti. Vse okroginkrog se mi je zdelo surovo in tuje. Dokler sem menil, da služim za Vido, sem še laže prenašal enakomernost službe in dolgočasnost tujih krajev. Ko pa mi je ugasnila tista ljubezen, sem začel rentaćiti in ropotati nad življenjem, kar je naravno in umljivo, ker sem se bližal že tridesetemu letu starosti in sem bil še vedno podčastnik. Težko sem čutil, da ne služim na domačih tleh, kjer so moji sošolci in znanci že dobro uspevali: ta je začel rasti in se rediti pred božjim oltarjem,

drug se je grel na solncu prvakom in protektorjem pri kolenih. Tako sem ostal tujec na tuji zemlji, ker moja misel je uhajala vedno v domače kraje. In od tam sem slišal samo o narodni in socialni bedi in čital o brezumnih veselicah. Mnogi sunki, ki so zadeli v moje čustvo, so me gnali h knjigam, pri katerih sem predsedel mnog večer. Zaradi mojega samotarstva me je proglasil naš zdravnik za melanholista. Res, moje čustvovanje je bilo zelo nagnjeno k melanholiji; toda mladost je delala svoja čuda in jo krotila, tako da se je včasih zjasnila temna stran mojega bitja, in takrat sem dal, kakor pravijo konjeniki, ostroge življenski volji, ki se je potem razlila na široko v razposajeno radost.

Služil sem bil zopet štiri leta in vsega skupaj sem bil že sit, ko je nepričakovano prišlo povelje, da se dragonski polk jeseni preseli na Dolenje Avstrijsko, in sicer štab s tremi škadroni na Dunaj, ostali trije škadroni pa na Moravsko polje. In zavrnil sem veselja in ves polk z menoj. Naposled torej proč, ven iz Košutovega kraljestva, ki se je že vsem priskutilo! Sicer tudi na Dolenjem Avstrijskem pečeni golobi ne frče v usta, tudi tam je služba huda, višji po šarži je nasproti nižjemu tu kot tam neizprosen, trd in jeklen, rdečelični generali so po vsej državi enako osorni, brhki korporali enako omejeni in pasji in povsod je tako v navadi, da se nos, ki je prišel z višjega mesta, na nižjem mestu razkroji v svoje sestavine, ki so po zaslugah: ukor, zapor ali pa rdeča lisa na licu. No, mlad človek si želi izpremembe: danes tukaj, jutri tam, čeprav ve, da ga tam ne sprejmejo z veseljem in tu z ajdovo slamo pokade za njim.

Bil je čemeran jesenski dan 1881. leta, ko se je pomikal naš škadron preko Malih Karpatov iz Ogrske na Avstrijsko. Dež je neprestano šumel po smrečju in borovju, ki se je na široko razprostiralo kraj razmehčane ceste. Buren veter nam je bril nasproti, vihrajoč s konjskimi repi in grivami ter z brki ostarelih vojakov. Vse v zraku sivo in blede, vse na zemlji mokro in polmrtvo. Pohodniki so mračno zrl izpod težkih čelad in do nitke premočenih kapuc v razmočeni svet, kregali sv. Petra za njegovo mokro radodarnost, govorili o znancih, ki so jih pustili na Slovaškem, o novih postojankah in iznova rentočili nad vremenom. Vrag vzemi takšen navpičen dež, ki v nedogledu liki tenke strune lije z neba in prejé vsako nitko in se pretiplje do same kože! Jahal sem pri vozovih, ki so peljali pod mojim poveljstvom našo prtljago. Ker ž njimi nisem mogel dirjati, sem zaostal daleč za oddelkom. Rad bi bil pri tem ostudnem vremenu čimprej prišel pod streho; priganjal sem

voznike izlepa in izgrda, pa nič ni zaleglo, ker vozovi so bili težko naloženi, cesta pa slaba kakor vse ogrske, v blatu razlezla in mestoma celo napeta. Dolgočasna se mi je zdela ježa pri vozovih; niti ob najlepšem vremenu ni prijetno korakoma jahati na veliko razdaljo. Kakor svinec je ležala mokra obleka na meni in morilo me je tisto enomerno gibanje na zaspalem, polmrtvem konju.

Naposled smo prispeli na gorski preval, kjer smo duškali. Tolažil sem se, da pojde navzdol hitreje. Snel sem kapuco s čelade, da bi se ogledal po novem svetu, ki se mi je odprl. Pod menoj se je razprostiralo nižavje ob reki Moravi, ki meji tod Avstrijo in Ogrsko, pa razločil sem le reko in tovarniški dimnik onkraj nje, vse drugo je ostalo zastrto v deževnem mraku. In vendar me je izpreletelo veselje. Novi kraji, novi ljudje! In daleč tam zadaj v megli je cesarski Dunaj! Ugajalo mi je, da moj oddelek ne gre na Dunaj, ampak ostane v Moravanu ob Moravi, ker rajši sem bil v majhnem mestu daleč od velikomestnega hrupa. Saj kadar me bo mikalo na Dunaj, lahko pogledam tja, kamor se prispe po železnici v poldrugi uri z nove postojanke. Na Dunaju sem imel par znancev, že precej starih dijakov ali kaj so bili sedaj, in te sem nameraval posetiti, da se čez dolgo časa zopet enkrat pošteno nakramljam v slovenskem jeziku. In še neka pričina je bila, da sem se veselil Moravana. Nekaj dni, predno smo se preselili iz Ogrske, sem dobil od svojega dunajskega prijatelja Križana, ki je bil nekdam moj sošolec in je šel potem na Dunaj baje študirat, pa se niti vpisal ni na univerzo, od tega Križana sem bil dobil obvestilo, da najdem v Moravanu Slovenca in celo znanca nekdanjih let, namreč Žerjava, onega Janeza Žerjava, ki je moje izprehode z dobrotnikovo nečakinjo ovadil ljubljanskim profesorjem. „Tam službuje kot nadučitelj, ker mu ni dišal borni domači kruhek. Moj prijatelj je in me včasih obišče na Dunaju. In piše se sedaj Scheriau — da boš vse vedel. Lahko se maščuješ izdajici, ker ti imaš sabljo in konja, on ju pa nima. Ti kot dober rodoljub gotovo pokličeš renegata na junaški mejdan. No, ne stori mu žalega, ker kadar pride na Dunaj, me vselej napoji. In to je vse!“ Tako je stalo v Križanovem pismu. Smešno! Žerjavu sem bil že davno odpustil njegovo ovadbo, nobene žale misli nisem imel več o njem in vsega dobrega sem mu želel. No, kar se tiče renegatstva . . . če je preskočil v drug tabor, lahko skoči pod mojim vplivom zopet nazaj. Na vrhu Karpatov v dogledu Moravskega polja me je objela prava radost pri misli, da se bom z nadučiteljem Žerjavom vsak dan lahko pogovarjal v slovenskem jeziku.

Vozniki so pognali in zdrdrali navzdol. Dež je ponehal, veter se ublažil; to sem smatral za dobro znamenje za prihodnost. Žgoleč šaljivo pesem, sem zadirjal za vozovi. Blato je kar škropilo izpod koles in konjskih kopit. Vojaki, sedeč posamič ali po dva na vozovih — bili so sami slabiči, bolehní ali rokodelci — so kar odska-kovali na težkih zabojih, tako smo dirjali z gorečo željo, da bi bil le že kmalu konec tega pustega pohoda. A glej ga zlomka! Na nekem ovinku se je strlo pri prvem vozu kolo in ves izprevod se je ob kletvah druhali, sedeče na vozovih, hipoma ustavil. Pohitel sem k prvemu vozu. V jarku je javkal moj pisar Žemlička, z nogami podvitimi pod težek zaboj, ki je bil zdrknil pri padcu z voza nanj. Vozniki in vojaki so poskakali z voz in dvignili zaboj, pa Žemlička ni mogel vstati: noga mu je bila poškodovana. Rentačil sem v nekaterih jezikih na prestrašenega voznika, da gre s takšno slabotno priprego v službo, pa s tem ni bila odpravljena nezgoda. Kaj in kako zdaj! Škadron bo že v novi postojanki in častniki težko pričakujejo prtljage, jaz pa ne morem naprej, kakor bi hotel. Kje dobiti hitro drug voz in kako spraviti ponesrečenca domov! Zdajci sem zapazil, da se je pripeljala za nami kočija, ki je stala zadaj na cesti in ni mogla naprej, ker so ji moji vozovi zagrabili pot. Ukazal sem vojakom, naj spravijo prtljago z nerabnega voza in jo zložé kraj ceste, potem naj vozniki speljejo naprej in naredé prostor za mimo vozeče popotnike. Šinilo mi je v glavo, da je ona kočija morda prazna in bi vanjo lahko spravil pohabljenega Žemličko. Zadirjal sem nazaj na konec svojega izprevoda; mahoma sem se ustavil pred kočijo. V zadregi sem bil, ko sem videl sedeti v njej dve dami, in presenečen sem dvignil roko k čeladi. Iz napol odprte kočije je zaklicala name prestrašena dama: „Kaj pa se vam je zgodilo, gospod?“

Ozrl sem se v precej lepe, nekoliko rezke poteze starejše dame, ki me je ogovorila. „Oprostite, milostiva, da sem, stoječ sredi ceste, ovira vaši vožnji. Kolo se mi je strlo, pa to še ni najhujše; tudi vojaka mi je pohabilo. Prosim, potrpite malo, precej se vam umaknemo.“

„I seveda, gospod. Nama se nikamor ne mudi.“

„Vrag vzemi današnji pohod!“ odmahnem ter hočem obrniti konja.

„Oh, kako vas obžalujem! Kaj se je pa zgodilo vojaku?“ je vprašala gospa, nagnivši se iz kočije.

„Nogo mu je izvilo, izpahnilo ali pa zlomilo.“

„In kaj nameravate ž njim? Na svoje voze siromaka vendar ne morete naložiti.“

„Moja karta mi kaže, da je tu doli za smrečjem vas. Tja pojdem po voznika.“

„Veste kaj? Moja kočija je precej široka in na vzmeteh. Vaš bolnik bo še dosti udobno slonel tu notri v kotu. Tu je zanj ugodneje nego na kmetskem vozu, ki ga morate šele iskati. Saj vem, da potujete v Moravan, kjer sem tudi jaz doma. Ta slaba pot drži samo v Moravan. Naložite bolnika v moj voz.“

„Moravan je naš cilj. Pa, milostiva, lepa vam hvala, visoko čislam vašo dobrotljivost, ali ne morem vam naprtiti takšne žrtve.“

„Le kar nič ne ugovarjajte! Oprostite, ker vas ne vem imenovati po vaši šarži.“ Dama je govorila z veliko važnostjo, vpiraje svoje živahne oči v moj razvneti obraz.

„Manipulant sem za zdaj in moje ime je Polaj.“

„A — računski?“

„Da, in aspirant za častniško službo.“

„Onda boste stanovali pri meni na pošti. Rada bi bila dobila častnika, pa soba, ki jo imam na razpolago, je premajhna za častnika, zato so dali vanjo pisarno in vas. Ako torej hočete, da pridete kot prijatelj pod mojo streho, morate sprejeti mojo ponudbo in dovoliti, da izkažem vašemu poškodovanemu vojaku delo krščanske ljubezni. V naši hiši nismo sovražni vojaškemu stanu.“

„Oh, kakšno sitnost sem nakopal damama!“ sem se izgovarjal, s presenečenjem zroč na lepi obrazek gospice, ki je sedela poleg moje prihodnje gospodinje, veselo se nasmihavalala ter dromljala s prebelimi prsti po pripetem usnjatem pregrinjalu, ki je pokrivalo dami skoraj do pasu.

„Vi nas nič ne vznemirjate,“ je izpregovorila gospica z mehkim glasom, iz katerega je zvenela ljubka plahost prve besede, izgovorjene pred tujcem. „Vaša ekspedicija se mi zdi tako zanimiva, da me prav veseli, ker se je bom deloma tudi jaz udeležila. Le kar naložite vojaka v najin voz! Nama ne bo delal napotja.“

Zopet sem dvignil desnico ter vljudno nagnil obraz, ki je ves zagorel pod nerodno čelado. „Zelo ljubeznivi dami mi je naklonila prijazna usoda na moji dolgi poti,“ sem rekel.

„Ljuba Albina, ti si še prav aboten otrok, da vidiš zanimivost v pohodu, kjer se je ponesrečil beden človek. Ti vidiš in iščeš samo smešne in romantične naključke v življenju, a ono je tako resno in kruto. Pa tudi ti še kedaj spoznaš resnico.“ Tako je pokarala gospa. — „Glejte, gospod Polaj, vozniki se nam že umikajo s poti. Zapeljimo k vašemu ponesrečencu!“

(Dalje prihodnjič.)

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

3.

abičil sem trem vojakom, naj počakajo pri zloženi prtljagi, dokler jim ne pošljem iz vasi drugega voza; potem naj nalože in se požurijo v Moravan. „Pa ničesar ne izgubite ali pozabite, ker jaz sem odgovoren za vse!“ Dami sta stopili iz kočije. Takrat sem čutil, da me gospica z bistro radostjo in zanimanjem opazuje, kako se gibčno sučem s svojim konjem in kako zapovedujem z moško odločnostjo. Mož na konju je imel v vseh časih veliko privlačno silo za človeka, posebno za žensko srce in je v nekem oziru res tudi vzvišeno bitje.

Voznikom sem ukazal, naj lepo ob kraju ceste nadaljujejo svojo pot; Žemlički sem velel dati iz zaboja nov, suh plašč, potem so ga posadili v kot kočije. Poleg njega je sedla gospa, gospica se je posadila nasproti na sprednji sedež. Žemlička se je hrabro držal; nobene besede, nobenega vzdihla ni dal od sebe. Stisnjenih ust je slonel v kotu in le takrat je zaškrtnil z zobmi, ko se je pomaknila kočija. „Čim prej boste v Moravanu, tem prej vam pomore zdravnik,“ tako sem ga obodril in dragonec je zatajeval svojo boleost, kakor bi bil iz jekla.

Mnogokrat sem pozneje še popotoval na konju, peš, na vozu ali po železnici, pa nobena pot me še ni toliko razburila kakor tista preko Malih Karpatov po prijetni in neprijetni strani. Vse neprilike in radosti onega pohoda sem si ohranil neizbrisne v zavesti in nikdar še nisem imel prijetnejšega popotnega spremljevalca, nego je bila ona kočija z damama. Česa si ne domišlja mlad podjeten človek v takih slučajih! Dirjal sem kraj kočije v vas po novo priprego. Govorjenje s konja v kočijo ni bilo baš lahko, no govorili smo vendar nekoliko. Zvedel sem, da sta bili dami v posetih v slovaškem trgu onkraj Karpatov, „pri sestri mojega pokojnega soproga,“ je s pomilovanjem govorila gospa. Sicer skupno opravljata poštne posle, a poset je bil tako nujen, da sta se za poldrugi dan morali odtrgati od poštne mize in je bil grajski oskrbnik, pri ka-

terem bo stanoval kapitan, tako prijazen in jima je posodil vprežno kočijo s kočijažem vred.

„Pa imamo tudi svojega konja, prelepega belca,“ je izbuknila gospica. Ni se mogla zdržati, da ne bi iztegnila roke in potipala mojega konja po gobcu. „Baš takšen lep gobček ima naš belec,“ je rekla in jaz sem ji s prijaznim nasmehom povrnil ljubeznivost, izkazano mojemu konju. Zabavna se mi je zdela deklica; vsa od smehljajočega se, brezmadežnega obraza, blestečega se v prvi mladosti, pa doli do drobne nožice, ki je gledala izpod višnjevkastega krila, vsa je bila takšna, da se skoraj nisem upal zazreti v toliko krasoto. Kako to čepi na gugajočem se sedežu, se vpira ob zaprti dežnik ter poigrava s prsti po njegovem ročaju in kakor jaz na sedlu, tako poskakuje ona na sedežu, kakor bi hotela drug k drugemu. Vsaj tako sem si takrat v svojih razkošnih mislih predstavljal položaj. Jahal sem nalašč tik zadnjega kolesa, da bi bil prikrit starejši dami, ki je sedela globoko v kočiji. Vsega me je prevzela deklčina krasota, no, preveč vsiljiv nisem hotel biti. Pogosto sem vprl oko v daljavo in dolgo zrl tja, v tem ko je gospica neprestano gledala na konja in njegovo opremo, na mene in na mojo opravo. Poln blažene opojnosti sem priskakoval na sedlu in moj konj, zavedajoč se efekta, ki ga napravlja, in občudovanja, ki je vzbuja, je tekel strumno in bodro, kakor bi hotel pokazati vrancema, vpreženima v kočijo, da voljno služi cesarju in teče brez biča. Brž sem opazil, kaj gospico zanima, in po tem sem uravnal svoje vedenje: če se je zazrla v konjski gobec, sem lahko nategnil vajeti, da bi žival ne dremala, če se je zagledala v moje blatnate ostroge, je moj čevelj takoj gibčno zaigral z blatnatim stremenom. Takšni naporčki ob radovednem dekletu se včasih bogato izplačajo.

„Gospod Polaj, menim, da ogrskih krajev pač niste zapustili s težkim srcem. Doli v Vašarutu, Šelju in Njaraždu je pač puščoba doma,“ je govorila gospa, ko je kočija po klanecu počasneje peljala proti vasi.

„Milostiva, poznate tista madjarska gnezda?“ sem začuden vprašal, misleč si: Glej, gospa pozna vse vasi, kjer sem bil pred par leti nastanjen s Zarubo in Teglom.

„Doli nisem bila, slišala sem pa dosti slabega o njih.“

„Tam doli sem se potikal dve leti, zdaj naposled pa zopet dve leti bolj na severu po slovaških krajih. Bog ž njo, s Košutovo državo, jaz sem se je zelo naveličal.“

„Sicer pa tudi pri nas ni posebnih zabav, ker smo sami malo-meščani in vaščani, ali z Dunajem smo prav ugodno zvezani.“

„V Moravanu imam znanca. Nadučitelj Žerjav je bil v dijaških letih moj prijatelj.“

„Der Herr Scheriau?“ se je razveselila gospica.

„Oho! . . . Prebivali bodete ž njim pod eno streho. V naši hiši je gospod nadučitelj povsem domač. Pri vseh Moravancih je zelo priljubljen gospod,“ je pojasnila gospa z veliko ljubeznivostjo.

„Ali se je že oženil?“ sem vprašal s preveliko radovednostjo.

„Ne še,“ se je oglasilo iz kočije. Ta vest mi ni ugajala; pri njih stanuje in ni še oženjen — hm!

Gospica je odvrnila oko od mene in se zazrla v nasprotno stran, v smrečje. Gotovo ji moje vprašanje ni prišlo vprav. Obrnivši se k meni, je dejala s sladkotnim naglasom: „On je moj učitelj godbe.“ In zasijal je na njenem obrazu tisti izraz otroške samozavesti, ki se pojavi, kadar govorimo o svojih zmožnostih. Molče sem se naklonil v zahvalo za vest, ki je nisem rad slišal.

V vasi, kjer je voznik napojil konje, sem porabil vso svojo zgovornost, da sem se nanovo iskreno zahvalil damama in priporočil Zemlički pogumnost.

„S te strani te pa še nisem videla, Albinica. Kako pa umeš koketničati! Čakaj, čakaj! Pride gospod na konju in ne moreš se ga nagledati!“ je požugala gospa s kazalcem zardeli gospici in meni, ki sem precej hladno sklonil glavo. „Na svidenje torej!“ mi je kliknila. „Naprej z našim vojnim plenom! V treh urah boste lahko pod mojo streho.“

„Kaj toliko še?“

„Na brodu potrebujete celo uro, predno spravite vse vozove čez Moravo. Zbogom!“

Kočija je speljala. Videl sem, da se je gospa skozi tisto kočijno okence, ki je imenujejo Francozi „vasistas“, kar je znano vsakemu začetniku v francoski slovnici, ozrla name.

„Le glejte skozi vasistas name — sem si mislil — toda kar se tiče hvaležnosti, sem vam jo izrazil s polno mero, kar se pa tiče drugih stvari, stoji naj pa opreznost na straži.“ Jezilo me je, da Žerjav še ni oženjen in je tako udomačen na moravanski pošti. No, to jezico sem precej potlačil z mislijo, da najdem v Žerjavu dobrega prijatelja.

Napotil sem se k županu in najel sem poljedelski voz. Kmalu so prispeli vozniki za menoj. Jahaje na čelu voz, sem se globoko

zamislil. „Ne, z Žerjavom se ne bom delil v prijaznosti in milosti poštnih ljudi, dasi zanj nimam nobene sovražne misli več. Sploh je zame ni dolgotrajne srčne zveze na tujem, ki imam tako globoko zasajene svoje korenine v domačo grudo. In bolje je tako!“

Baš sem bil spravil čez Moravo ves svoj izprevod, ko se pripelje po cesti na lahkem vozičku koščat človek s kratko pipo pod cepinastim nosom. Na prvi pogled sem spoznal, da je možak židovskega rodu. V pasji ponižnosti me je vprašal, če sem manipulant dragonskega oddelka, ki pride v Moravan. Ko sem mu pritrdil, se je predstavil kot zalagatelj Majer, rekoč, da ga zelo veseli, da me vidi. „Za vaše konje vas bom zalagal s senom in ovsom, imela bova torej dosti opravka skupaj. Tudi kavarna je pri meni, v prvi hiši poleg pošte, kjer stanujete. Edina in najboljša kavarna v mestu in najboljši gospodje jo obiskujejo. Nadejam se, da se ti dostojni in veseli družbi tudi vi pridružite. Z vsem postreže moja hčerka Marta.“ Pri zadnjih besedah je naredil silno sladek obraz.

Hoteč vsiljivega človeka odpraviti, sem mu rekel, da hoče škadron precej po prihodu v Moravan krme, naj se torej žuri domov.

„Phh... ajvaj“ je vzkliknil, „za to je preskrbljeno! Ključi od gumna so doma in moji ljudje že jedva čakajo, da postrežejo. Pri meni boste lepo redili svoje konje. Slovaškega sena in ovsas imam za vso zimo nakopičenega in prihodnji tedne mi iznova pripeljejo. Če na enem kraju ne bo ugajalo, gremo lahko na drugega, vsi koti bodo do vrha natrpani. In tako zrnatega, čistega ovsas in sladkega sena še nikjer niste dobivali. Tudi kruh za vojake bom dajal, čeprav bo izguba ž njim. Z menoj ne bo nikakih sitnosti in težkoč, niti enkrat mi ne izvržete dobave. V mojo kavarno pa le pridno zahajajte; vsako popoldne poigramo na biljardu, zvečer pa kvartamo. Moja starka in hčerka se vas že veselita.“

Zid je bil že pognal, pa je zopet ustavil, kliče name: „A kaj še — ali ni služil v tem polku četnik Tegl, ko so ga bili izpodili iz kadetnice?“

„Služil. Kaj ga poznate?“

„I saj je v Moravanu doma. Phh... ajvaj... vesel, podjeten dečko.“ Skrbno se je ozrl, če ni kdo blizu, potem je tiše pristavil: „On je postranski sin poštarčin, z nekim delavcem. Čudne, grde razmere!“

Ta novica me je osupnila, no, židu tega nisem hotel pokazati.

„Pa zbogom, gospod manipulant! Vsekakor se moram brzo prepričati, je li pri nas dobro postreženo gospodom vojakom. Na svidenje!“ In liferant Majer se je odpeljal.

Vso pot od broda pa do Moravana sem premišljeval o tem, kar sem baš slišal. Da je oni milovidni, razposajeni in prebrisani Tegl, s katerim sem se tako dobro razumel po ogrskih krčmah, sin gospe s pošte in navadnega delavca, to mi ni šlo v glavo. To je bil z moje strani hud predsodek, ker pred Bogom in pred naravo smo vsi enaki in vsi zelo navadni delavci. Vsekakor pa je bila stvar zelo mikavna za premišljevanje. Zaslutil sem, da me v novi postojanki čakajo zanimive reči, takšne, ki smo jih pripravljeni poslušati vsak dan, ako se ne dotikajo neposredno našega samoljubja, naše časti in udobnosti.

Pozno popoldne sem se ustavil na namestju moravanskega mesteca. Tri voze sem poslal v sosednje vasi, ker tri čete našega škadrona so bile tam nastanjene. V tem, ko sem dajal vojakom in voznikom potrebne ukaze, je pristopil moj kapitan, kateremu sem javil nezgodo.

„Vem o Žemlički,“ je rekel. „Govoril sem že z našim zdravnikom. Samo izpahjenje, nič drugega. Bo kmalu dobro. Potem naj pa sedi vso zimo pri vas v pisarni, ker bo itak vaš naslednik. Naj si maže prste s tinto, saj za kavalerista ni sposoben. Takšen material naj mi puste doma, da straži koruzo. Gospe poštarici sem se že zahvalil. Moje stanovanje je v gradu in skladišče za obleko je tudi tam; tja zapeljite. Zdaj boste imeli nekaj časa dela čez glavo, predno pride zopet vse v stari tir.“

Zapalil je smodko in v znamenje naklonjenosti je ponudil tudi meni eno.

„Nisem mislil, da ima Moravan toliko vaškega na sebi. Skoraj sama pritlična poslopja; pa lična in čedna so. Vsekakor se nadejam, da bomo v tem gnezdu prijetno zimovali. Konjski hlevi so večinoma visoki, svetli ter zračni in slame je dovolj, kar je za kavalerista pol življenja. Toliko čistote in udobnosti ni na Ogrskem.“ Tako je govoril kapitan kakor sam sebi, oziraje se na vse strani in zadovoljno kimaje z glavo. „Tudi voda je dobra, mi je javil zdravnik, pa ta rezar bolje pozna vino, konjak pa arak in težko da je pokusil vodo. Glejte, doli ona hiša, ki stoji vzporedno z namestjem, je pošta in poleg v onem poslopju na levo stanujete vi. Hiša je dobrega lica, zelo prijazno sobo imate v pritličju in dobro se vam bo godilo tam. Veseli me, da je moja desna roka tako ugodno nastanjena.“

Kapitan se je nasmejal in meni se je dobro zdelo, da me imenuje svojo desno roko. Moj prednik je bil taka desna roka, ki je bila vedno v kapitanovih žepih in jih praznila. Lahko se pohvalim, da sem bil zares marljiv in vesten podčastnik in tudi glede nastopa v privatnem življenju sem se kazal vrednega dostojanstva, ki me je čakalo. Gledal sicer nisem tako ošabno na svet, kakor zro nanj aristokrati in druga konjska gospoda, ki že od svojega desetega leta motre zvisoka, to je raz sedlo, na siromake, ki capajo po prahu in blatu, ali samozavest sem si pridobil veliko.

Proti večeru me je vedel občinski sluga v enonadstropno lično hišo, ki je bila po precej širokem dvorišču ločena od pošte. Moja soba, obenem stanovanje in pisarna, je imela eno okno na dvorišče, kjer je stalo par lip z orumenelimi jesenskimi listi, drugo okno je gledalo na namestje. Svetlobe dosti. Delo me je že čakalo. Jel sem odpirati svoje pisarniške zaboje in pozno v noč sem skladal papirje in urejeval pisarno.

4.

Ko sem bil stopil drugo jutro ob osmih v poštni urad, da prevzamem naše pošiljatve, sem našel v prostoru za poštne ljudi, ki je bil z leseno ograjo oddeljen od onega za občinstvo, tri pridne dame, zamaknjene v pisanje: obe moji znanki z včerajšnjega pohoda, sedeči ob strani pri majhnih obstenskih mizah, in suhljato žensko osebito z nenavadno rdečim obličjem, sedečo pri srednji veliki mizi. Ta je bila poštna odpraviteljica, steber moravske poštne uprave. Ker nobena dama ni hotela opaziti mojega pojava, sem nalahno porožljajal s sabljo — tega orožja ves čas svojega dolgega službovanja nisem za kaj drugega rabil, ker sem bil miren človek in me nikdar niso klicali na vojsko. Nato je odpraviteljica vzdrtela, vzpela svoj drobn životek, posegla po lornjetu, ob njeni strani visečem, ga dvignila k očem in me veličastno pogledala. Ker se ji nisem zdel važna ptica, je začela, spustivši lornjet, dalje škrtati s peresom. Še enkrat sem porožljajal in zdajci je poskočila, kakor bi bila na vzmeteh, ter pritekla k linici. V svoji temni obleki, s prišpiljenim rdečim nosom in obličjem je bila podobna majhnemu gibčnemu škratu. Izročil sem ji pooblastilo, ki me je ž njim poveril kapitan, da smem sprejemati vse pošiljatve za škadron. V tem se je ozrla gospa poštarica in mi na moj poklon molče prikimala. Tudi Albina je okrenila glavo k meni in se mi lahko nasmejala.

„Midva bodeva imela dosti opravka eden z drugim,“ mi je z odločnim in pojočim glasom rekla odpraviteljica, ko je prečitala pooblastilo. „Ta dokument morate še v moji navzočnosti podpisati, ker glavna stvar mi je sedaj vaš podpis. Taki so naši predpisi.“

Podpisal sem, nakar je položila predme kup pošiljatev in mi pokazala na pult, ki je bil namenjen za občinstvo. Podpisaval sem sprejemnice. Tik mene za ograjo je delala Albina. Prepisavala je nekaj iz listin, razprostrtih po mizi. Uravnavaoč svojo pošto, sem se zazrl vanjo, kako prenaša bogve kakšno učenost v svoj folijant, kako izteguje beli vrat, nad katerim se šopirijo temni lasje, spleteni v kite in vzbujajoči strast gizdalinov. Deklico je polila rdečica in njena glava se je živahneje gibala nad papirjem.

Vtem je vstopil nekdo ter glasno pozdravil: Kutmork! Domači dami sta se mu prijazno nasmehnila, obenem pa pogledali name. Ozrl sem se in v prišlecu sem spoznal Žerjava. Bil je prav okusno oblečen, gladko obrit in počesan, uslužljivo se smehljajoč. Stopil sem predenj, podal sem mu z veliko iskrenostjo desnico ter rekel: „Bog te živi, Žerjav! Po tolikih letih se snideva, da bivava zopet pod eno streho.“ Prav iz srede moje melanholije so prišle te besede.

Dotaknivši se moje desnice, je izjavil svoj pozdrav, pa tako mehansko in suho, da me je zbolelo. Še sem ga vprašal, kako se mu godi, a on je pogledal name kakor na tujega človeka, vsa prejšnja uslužljivost in počesana miloba mu je izginila z obraza; zazeblu me je pod njegovim mrzlim pogledom, ko mi je z eno samo besedico prisiljeno odgovoril, da je zadovoljen. Po kratkem, malomarnem priklonu je odprl vratca v ograji ter stopil k poštnim ljudem. Tam je vzel časopis v roke ter sedel k Albinini mizi. Suho in zdržljivo je sedel, kakor bi ga pekla vest. V nevesel izraz se je zastrlo njegovo lice. Z zajčjo nogo, ki je ležala za brisanje prahu na mizi, se je igral, z drugo roko je nervozno prelistaval novine. In na njegovih debelih in rdečih ustnicah sem zapazil prav tisti tanki nasmešek, ki sem ga tolikrat videl pri onem „stricu“, čigar priležnico sem pred devetimi leti poučeval in likal.

Ko sem bil oddal podpisane sprejemnice, me je vprašala poštarica, potrebujem li česa v svoji sobi, več stolov morda, ali še ene mize.

„Ničesar ne pogrešam, milostiva. Lepa hvala! Vse je v najlepšem redu,“ sem odgovoril ter hitel pod milo nebo. Trla me je zavest, da sem se osmešil, jezilo me je, da je moja slovensko govorico ravnodušno in plaho poslušal in mi odgovarjal le nemški. Saj sem govoril le njemu, le zanj, pred pregrajo in ne v neposredni

navzočnosti nemških ljudi! Na dlani bi bil podal domačemu človeku svoje srce, pa ni imel časa sprejeti, ker se je potujčil! Sklenil sem, da družčine tega človeka namenoma ne bom iskal, da se mu pa tudi ne ognem.

Ob enajstih sem se opravil, da posetim svojo gospodinjo prav v njenem stanovanju. Nerad sem šel, toda olikana družba zahteva tako. Poštna hiša je stala vzpredno s hišo, kjer sem stanoval; kakor sem že omenil, je ležalo med obema hišama dvorišče, zadaj za njim se je razprostiral vrt noter do reke Morave. Z obeh hiš so gledala okna na dvorišče in na ulico. V poštno hišo so držala dvojna vrata: sprednja z ulice za občinstvo, zadnja z dvorišča nasproti moje sobe pa za domače ljudi. Kot domač človek sem stopil skozi zadnja vrata v vežo in oddal dekli posetnico, da me prijavi gospe. Čez tri minute sem že sedel v salonu ali sprejemni sobi na fotelju in meni nasproti gosa poštarica razžarjenega lica in veselo razburjena, kakor se spodobi pri prvem sprejemu novega gosta. Ta salon me je presenetil s svojo elegantnostjo. Vse v njem se mi je zdelo fino, z vseh predmetov se je odbijala svetla okusnost. V naglici sem zapazil krasne tapete, dragocene preproge, zagrinjala in pregrinjala, v kotu črno se lesketajoč klavir s pozlačenima svečnikoma — vsa čast mojstru, ki ga je naredil! —, na stenah slike, pri oknih palme in drugo zelenje, tičnik s papigo, majhen steklen ribnjak z vodomedom med zelenjem, v marmor vdelano uro in podobno gosposko navlako, kakršne poprej tako na kupu še nisem videl in dozdam še ni bila nikdar moja last. Utesnjenega sem se čutil ob takšnem izobilju in pretiranem razkošju in mojo demokratsko dušo je prešinila zavest, kako krivično so razdeljeni božji darovi. Med najrazličnejšimi predmeti je najbolj budila mojo pozornost slika, viseča meni nasproti nad divanom. Zavidal sem slikarju njegovo umetnost, kakor zavidam drznega jahača, gibčnega plesalca, genijalnega goslarja — kdo bi ne zavidal črnokodrega mračnega Kubelika, kadar čehlja gosli in prijetno boža dušo! — sploh vsakega, ki stoji v duševni ali fizični spretnosti nad menoj. Slika je predstavljala maloštevilno rodbino Brunerjevih — tako se je pisala poštarica. Debelušnega in zabuhlega poštarja je slikar izobrazil v pozi starega zadovoljneža, ki z eno roko žvenklja v žepu z lahko pridobljenim denarjem, drugo pa drži na rami cvetoče trinajstletne deklice, ki se je z eno roko oklenila polnega života krasne poštarice.

Moj poset je bil kratek. Z izbranimi besedami sem se zahvalil gospe še enkrat za včeraj izkazano pomoč ter za sprejem v udobno

stanovanje, nakar je s sladkimi besedami vprašala po Žemličkovem zdravju. Potem je izrazila željo, da bi zimovali v lepi složnosti, ter obljubila, da stori vse, kar bo meni ugodno in udobno. Naštela je nekaj takšnih udobnosti: na razpolago mi je vrt, senčnica — čez zimo! —, majhno strelišče na vrtu itd. Potem me je seznanila s svojo domačnostjo: da je eno leto vdova — pokazala je na sliko, rekoč: „Ves takšen je bil moj pokojni dobri Bruner“, da stanuje v njeni hiši baš nad menoj „Herr Scheriau, vaš učeni rojak“, in njemu nasproti neki Klic, pošten in spodoben gospod, iz Berlina doma, da sta oba gospoda pri njej na hrani in oba Albinina učitelja. Vse to je pripovedovala z živahno, v srce zvenečo besedo. Prisodil sem ji štirideset let, no, kljub napredujočim letom sem jo smatral za žensko, ki hoče še krepko živeti in se ne izživi še tako brž. Njeno gladko, vzlic obilni telesnosti ne zalito lice je dihlo krasoto, če se je smejalo ali je bilo vsaj mirno, no, kadar se je zresnilo, n. pr. ko je govorila o pokojnem Brunerju, sem zapazil na njem nelepe, starikave poteze. V krasoti se mi je njen obraz zdel podoben Teglovemu, kadar se je ta v ogrski krčmi veselo posmejal kakšnemu židovskemu dekletu.

Ko sem videl, da prihaja po namestju doli Žerjav z nekim mlajšim gospodom, sem se dvignil in poklonil. „Kadar kaj potrebujete, gospod Polaj, izpregovorite besedo in z vsem vam bo postreženo,“ je rekla gospa, stisnivši mi pri slovesu desnico.

Nadejal sem se, da se razvije moje življenje v Moravanu mirno in gladko, toda že prvi dan me je ugriznila zavist, kadar sem se domislil, da stanujeta z menoj pod eno streho dva moža v najboljših letih, ki sta v takšnih prijateljskih odnošajih s poštnima damama.

Čeprav sem bil prve dni od prvega razsvita do pozne noči vprežen v službo, sem se vendar pri solnčni luči lahko ogledal ves Moravan od konca do kraja. Ob enajstih sem hitel s šopom dokumentov administrativnega značaja v grad h kapitanu, ki mi je podpisaval in dajal potrebna navodila, ki niso bila obsežna, ker kapitan je bil pač izboren jahač, o pisarskih poslih pa ni imel pojma. Spotoma sem pretekel glavno ulico in jo razpoznal; edino postransko ulico sem videl opoldne na potu k obedu, ki sem ga imel pri mesarju in gostilničarju Prohazki. Nič novega nisem zapazil, ker takšna mesteca so si po vsem cesarstvu enaka. Domači prebivalci so bili povečini kmetje in obrtniki, med katere je bila zaradi dragega reda posejana peščica uradnikov okrajnega sodišča in davčnega urada. Oskrbnik na gradu grofa Palfija je bil menda najvišja oseba v mestu, ker je občeval samo s potentati svoje vrste in s častniki.

(Dalje prihodnjič.)

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

dleglo je delo in seznanil sem se z okolico. Na dunajsko stran se razprostira Moravsko polje z redkimi, pa ljudnatimi vasmi, na ogrski strani teče Morava. V starih časih je bil kraj proti ogrskim napadom zavarovan z nasipi, katerih ostanki se še poznajo na več mestih. Na severni strani leži ob Moravi močvirnata loka, zarasla z vrbovjem in jelšjem, tuintam pa pokrita s travniki in njivami. Velika Dunajska cesta se je ognila temu mehjemu svetu v velikem ovinku, nanjo pa drži čez loko občinska pot po visokem nasipu, ki je deloma ostal še iz starih časov. Po tej poti se je prišlo v krajšem času nego po cesti v sosednje vasi, k našim vnanjim četam. Loko s potjo vred je v zimskem času preplavljala Morava, jeseni pa je bila suha in večkrat sem jahal preko nje, ko sem moral v okoliške vasi, da plačam vojakom dnino, županom stanarino, mesarjem meso. Začel sem zopet pridno jezdariti; izbrati sem si smel katerega konja sem hotel. Jahanje se mi je zdelo najboljša zabava; ono pelje zdravega in čilega človeka čez drn in strn, kjer se mu v samoti polja in gozda porajajo čudovite sanje, ki so tem globokejše in krasnejše, čim bolj zaslužjen je človek. Samozavest in želja po svobodi se je rodila na konjskem hrbtu, pa tudi hrepenenje po zagospodovanju in tiranstvo samo je tam dvignilo svojo oholo glavo.

Ko sem bil prvokrat jahal v sosednjo vas, zagledam voznika, ki je hotel voz, naložen z repo, speljati z njive. Ker je šla pot v rob ceste navkreber, nista zmogla konja težkega voza. Voznik je vpil nad živaljo; ko to ni izdalo, je začel peti bič. Takrat se je odtrgal nekje s polja ponošen človek, tekkel k vozniku, mu iztrgal bič, ga odtegnil od konj in ga postavil k sprednjemu kolesu, da porine; sam se je z ramo vprl ob ročico. In voz je speljal na cesto, baš ko sem prihajal na mesto in postal.

„Žival stori za človeka, kolikor le more, a on udriha po njej, nima usmiljenja ž njo, le pretepaval bi,“ je govoril čudni tujec. Velika užaljenost je zvenela iz njegovih besed. Bilo mu je

do petdeset let. Žuljave, močne roke in prtena bluza so spominjale na tovarniškega delavca. Njegovo sicer pravilno, blede lice so kazile gole obrvi. Po tem nedostatku in po motnomodrih, solzljivih očeh sem sodil, da imam pred seboj mehkega človeka, neodločen in upogljiv značaj. Pa to so bili z moje strani le dozdevki, zakaj po fizijonomiji ni vselej sklepati na duševnost.

„Nehvaležnost je plača sveta. To so stare besede, pa so vedno resnične,“ sem odgovoril, da bi sploh kaj povedal.

„Kakor kamen je srce nekaterega človeka, ne samo proti živini, tudi proti svojemu bližnjemu, proti lastni krvi. O, lahko bi vam povedal o tem iz svojega življenja!“ Zatrepetale so mu ustnice in oči so mu zlezle pod trepalnice, kakor bi jih bila potegnila nase notranja boleost. „Pa saj tako sami zveste o meni, v Moravanu vam vse povedo. Le vprašajte po Teglu, ki ste ga najbrž tudi poznali, in spomnite se me, kadar vam bodo hinavski ljudje pravili o meni.“

„Vi se pišete za Tegla?“ sem vprašal, ker to ime je zbudilo mojo pozornost.

„Jaz se pišem za Bala, a vi vprašajte po Teglu. Ali vam je znano to ime?“

„Poznal sem nekega Tegla, ali tisti ni imel ničesar opraviti z vami.“

Kratek hip je molčal. Odprši trepalnice, je dvignil glavo k nebu, kakor bi tam iskal prave besede. Z ubito resignacijo se je posmejal: „On ne, on ne . . . ali jaz sem imel opraviti ž njim . . . Ha! Ha! Ha! Imena Bala ne pozabite! Pa zbogom, gospod!“

Dvignil je klobuk in odšel. In vedel sem, da je ta tujec nezakonski oče mojega nekdanjega prijatelja Tegla.

V Moravanu se je začelo zame res novo življenje, pa ne takšno, o kakršnem sem sanjaril, ki ga oživlja bližina ogromnega mesta. Iz nekih patrijarhalnih razmer na Ogrskem v krogu godbo ljubečih ciganov, zaslužjenih Slovkov in bojevitih Madjarov, ki so imeli sveže spomine na svoje dolge revolucije in veliko zgodovino, sem padel med malomeščanske ljudi, ki pri svojem pivu žive mirno fejaško življenje in se vznemirjajo ter dvigajo ohmeljene glave od svoje pijače le tedaj, kadar se pripravlja ali zgodi v njih bližini škandal.

Z nekaterimi prebivalci sem se seznanil opoldne v gostilni pri Prohazki, z drugimi popoldne ali zvečer v Majerjevi kavarni, kamor sem začel pomalem zahajati. Kavarna je imela malo stalnih gostov, dasi je bila edina v mestu. Potočilo se je v njej gotovo

več žganja nego kave in po žganju je vedno dehtelo v njej. Zgodaj v jutro so v njo navalili Slovaki, ki so dan na dan z onostran Morave hodili z zelenjavo in perutnino na moravansko postajo, da se od tam odpeljejo po železnici na dunajski trg. Na povratni poti so se zopet ustavljali pri Majerju. Izmed domačinov je hodilo tja par obrtnikov in rokodelcev, par uradnikov in nadučitelj Žerjav. Po kosilu so igrali v prvi sobi na starem biljardu, zvečer so razen Žerjava zopet prišli in sedli v drugi sobi h kvartam. Teh iger se je udeleževal tudi naš zalagatelj Majer. Po vedenju pri igri sem ga štel k treznim in mirnim, računajočim in uslužljivim ljudem, pri drugih igralcih pa sem videl ali nervoznost, ali zlobnost in škodoželjnost, ali samozavest in bahatost (pri Žerjavu!), ali ravnodušnost in razsipnost, kakor se pač pri igri človeški značaj najbolj javlja.

Najbolj me je zanimal Žerjav. Igral je z dostojanstvom; po vsakem sunku, dobrem ali slabem, se je postavil v samozavestno pozo, držeč igralno palico veličavo kakor kralj svoje žezlo; z važnostjo v kretnjah je stopical okrog biljarda; le redkokdaj se je zdržema posmejal. Njegov vedni tovariš je bil majhen, trebušast človek, štiridesetletnik, kosmat in kozav, kolikor se je videlo iz močne brade, s ščipalcem na velikih očeh. Klicali so ga za doktorja Klica, pač v šali, ker ni dovršil niti gimnazije. Pa je imel dober dar jezika in o vsem je umel govoriti. S tem Klicem je Žerjav rad govoril in s tako važnostjo je govoril, kakor bi razpravljaval filozof o prvih vzrokih vsega bitja; vse druge je preziral, tudi mene, ki sem, sloneč ob steni, prezirno ravnodušno zrl na njegovo igro in pri njegovih hibah čutil zadovoljstvo posebne vrste. Igrali so za prav majhne denarje, no, vedli so se resno, kakor bi šlo za nekaj premoženja.

Jaz nisem bil igralec po navadi, na biljard se sploh ne umem, no, ko sem začel pogosteje zahajati v kavarno, sem neki večer prisedel h kvartam, ker so me povabili novi znanci. Odslej sem se redno udeleževal igre. Zelo vljudno so se vedli z menoj. Bil sem takrat še brhek, mladeniški vojak in čakala me je še nekakšna bodočnost. Tudi odkritost sem umel kazati, dasi mi je ležala globoko v duši nezaupnost do vsega, kar leze po zemlji. Majer je stopil pri vsakem nedorazumenju, ki se javlja v igri, na mojo stran, migajoč mi s svojimi rdečkastimi očmi. Menil je, da sem mu lahko v pomoč, ko bi mu kedaj zgrajali ali zavrgli kakšno dobavo krme ali kruha. Kmalu pa sem dobil še drugega nepozvanega pomočnika in zagovornika.

5.

V kavarni je stregla Majerjeva hčerka Marta, visoko vzraslo, vitko dekle. Navadno je sedela v drugi sobi pri šivanju, ker s postrežbo ni bilo dosti opravka. In tam je navadno čepela na nizkem stolcu kraj peči ter pletla nogavico njena mati, majhna, suha in vela židovka z velikimi, v rogovino vsajenimi naočniki na dolgem, šiljastem nosu in z jezičkom med zobmi. Če sem igral zvečer na kvarte, je Marta vselej prisedla na ogel mize k meni, „da bi srečo prinesla“. Ako sem bil pri igri nesrečen, me je pomilovala, v sreči mi je čestitala. Včasih je izvadila majhen denar ter ga položila na moj krožnik, „da bi nase vlekel“. Pri malenkostnih sporih, ki so nastali, se je odločno potegnila zame, bodisi v šaljivem ali resnem tonu, in za vsako hibo, ki sem jo naredil, je imela pripravljeno oprostilno besedo. Tako sva se igrala, jaz za zabavo, ona za mojo naklonjenost. In začel sem čutiti njeno bližino, začutil sem njen dih na svojem licu.

Marta ni bila krasotica tiste polne, zdrave in žive lepote kakor njena soseda Albina, deviškega cvetja na njenem obrazu že nič več ni bilo; no, njena podjetnost, uglajenost in izurjenost v smelem, pa vselej dostojnem vedenju, posebno pa še vsakdanja prilika nemotene občevanja, vse to bi bilo lahko nevarno postalo za lahkomišelnega človeka, a jaz sem bil trezen in hladno računajoč. Videl sem marsikaj, kar sicer ugaja mladi samoljubivosti, pa mene se ni prijelo: smejal sem se natihem in mislil svojo. Njen položaj v kavarni pač ni bil sijajen, pa se je umela prilagoditi vsemu, lastnost, ki je prirojena hebrejskemu plemenu. S tisto privajeno prijaznostjo je prinesla mimopotujočemu bornemu Slovaku žgane pijače, kakor premožnemu obrtniku čašo kave, z dobrovoljnim nasmehom je pomogla kmetski babi, ki se je okrepčala v kavarni, zadeti tovor na hrbet in v sladki uslužljivosti je podala meščanskemu gostu, ko je odhajal, sukno, klobuk in palico. No, pri meni je še podvojila svojo pozornost in priljudnost.

Hodil sem tudi v tisto drugo sobo, da prelistam ona dva časnika, ki sta visela na steni. Bil sem prijatelj velike in visoke politike, seveda samo slovanske. Jezil sem se kakor vsak dober Slovan na diplomate, ki na berlinskem kongresu niso pustili, da bi Rusi pogoltnili Turke, in z gnevom sem se odvrčal od posmešne pisave nemških listov. Čeprav sem se hudoval ob njih vsebini, sem jih vendar čital. Ko sem prihajal, me je čakala Marta že pri vratih, mi

podala roko, vprašala me po zdravju. Prijazno in laskavo mi govoreč, me je peljala v drugo sobo, kjer mi je obrisala mizo, položila časnik predme in mi postregla. Potem je primeknila stol k moji mizi in vzela šivanje v roko. Tako sva si sedela nasproti v tem, ko so v prvi sobi igrali biljard, in še potem, ko so bili drugi gosti že odšli.

V čudovito harmonijo so se strnile včasí najine misli. Jaz sedim in zabavljam lažnivosti časnikov, Marta gleda v šivanje, pritruje in govori o njih zlobnosti; jaz hvalim Čehe, ona se strinja z menoj, rekoč, da ima svaka, ki je navdušen Čeh, in da njena sestra občuje ž njim in z otroki samo v češkem jeziku; če nevoljen treščim novine na mizo, ker sem bral v njih zabavljico slovanskemu narodu, se mi Marta ljubo nasmeje, gleda me, kakor bi me božala z očmi, ter reče: „Ne jezite se, gospod Polaj, ni vredno! Papir je potrpežljiv in vsaka podlost se lahko spravi vanj.“ Včasí sem potegnil iz žepa svoje slovenske novine in Marta me je poprosila, naj ji iz njih kaj berem. Jaz čitam in ona mi več nego polovico dobesedno prevede na slovaški jezik, katerega je govorila vsa Majerjeva rodbina, ki se je pred šestimi leti preselila iz Slovaške v Moravan. Deklica se čudi, da je slovenski jezik tako zelo podoben slovaškemu, da bi se ga kar brž lahko naučila, in hvali njega blagoglasnost. In pri peči pomiga Martina mati s suho glavo, vtakne jeziček med zobe, dvigne naočnike na čelo in pazno pogleda na mlada človeka. Pa vstane ter odskaklja z izgovorom, da ji leze spanec na oči, in mlada človeka ostaneva sama ter govoriga, če treba, o primerjajočem jezikoslovju.

Drugikrat čepi starka pri peči in govori in pripoveduje o svojih dveh starejših hčerah, ki sta se že omožili. Z zanosom pripoveduje, da je ena vzela častnika, ki je šel z nevesto v avdijenco k cesarju, kjer je izprosil, da so mu izpregledali tretjino založnine; druga je dobila bankirja Duška, sorodnika tistega genijalnega Duška, ki je bil 1849. leta Košutov finančni minister in je znal baš tako spretno spraviti revolucijski denar v veljavo, kakor je umel pozneje pri polomu pravočasno poskrbeti za svojo kožo in se uveljaviti pri Avstrijcih. Hči s častnikom živi na Dunaju, ona z bankirjem v Budapešti, obe pa sta se dali ženinoma na ljubo krstiti. In tudi Marta bi se dala krstiti, ko bi prišel spodoben krščanski človek. V tem, ko razklada Majerica, gledam mrklo nekam v steno in nič ne rečem. A zazdi se mi, da se nahajam v zavidanja vrednem položaju človeka, ki bi lahko izpreobrnil izgubljeno dušo h krščanski veri. V notranjosti se ves tresem pri tej misli. Krščeno židovko — brrr! To bi

se moj Polajček postavil, ko bi jo pripeljal za pod pazduho v domačo vas namesto nekdanj ljubljene Vide!

Potem začne Marta z izbranimi besedami razlagati, kako elegantni in veliki stanovanji imata sestri, v kakšnem slogu je pohištvo, v kakšnih toaletah hodita na izprehod, v gledišče, na ples. Tista na Dunaju ima štiri, ona v Budapešti sedem sob v najemu. In o sebi razodene, da ima tisti okus kakor sestri in krasne obleke, ki si jih vse sama naredi in jo malo stanejo, da jih vzame s seboj, če gre k sestram v posete, ker bi se je sicer sramovali. Sestri pa dobivata vse svoje toalete iz Pariza, potrata, katero jim večkrat očita. Med takim brbljanjem tiho sedim, mežikam nekam v kot, viham brke in vljudno zibljem glavo. Ko sem bil že tretjikrat slišal povest o obeh srečnih sestrah, je prinesla Marta iz stanovanja sliko, ki je predstavljala vse tri Majerjeve hčerke. Dolgo sem motril, občudoval, hvalil. „Tri gracije, tri gracije!“ sem vzklikal zapored s pridurnjenim glasom ter obračal zaprašeni dokument na vse strani, kakor to dela izvedenec v slikarskih in ženskih stvareh, da ima več užitka. Najbolj sem strmел na debele ustnice in na dolge hebrejske nosove. Bog ve, katerega leta je bila narejena ta slika, precej stara se mi zdi — sem natihem razsodil. „Ta je Hermina — častnikova, ta je Ilka — bankirjeva. Kaj ne, da imam lepi sestri?“ je vprašala Marta, stoječa tik mene in nagnivši glavo vstric z mojo. „In ta tretja jima je popolnoma podobna. To ste vi, gospica Marta. Prekrasno! Prekrasno!“ — „Kaj ste me spoznali?“ se je obveselila. Dvignil sem glavo od slike in jo tako hitro okrenil k deklici, da sem z brkom pometel po njenem licu. Vsa oživiljena je pogledala v moje odkrite oči in starka je tiho pokukala od peči, radovedna, kako kaj vreta lončka, pristavljena k ognju.

(Dalje prihodnjič.)

Mračno uro.

Moj cilj ni vročih ust goreča strast
in grudi belih burno valovanje —
Potopil v morju sem ljubavi slast,
pokosil v srcu svojem hrepenenje.

In sam veslam v morjá neznano dalj,
sam misli v grudo tujih tal zasejem
in sam sem svoji duši večni kralj
in plakam sam in sam se solzam smejem.

Vojeslav Molè

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

o sta Majerica in hči videli, da sem se v hiši vgnezdil in postal vreden vsega zaupanja, sta mi v odlomkih načrtali nekaj moravanskih prebivalcev. Zanimale so me samo razmere v moji neposredni bližini, t. j. na pošti, o katerih sem vedel to, da je bila Albina

Brunerjeva hči iz prvega zakona, torej poštarica njena mačeha, vse drugo, kar se je godilo, sem pa samo slutil.

„Kako vam ugajajo poštni ljudje?“ me je vprašala neko popoldne Majerica, ko se ji je zdelo, da sva se dosti naigrala z Marto.

„Dobri ljudje so,“ sem odgovoril.

„Gospa stori mnogo v dobrodelne namene. Usmiljenega srca je.“

„Saj lahko da,“ se je oglasila Marta.

„Ta je naredila srečo. Svoje dni je bila zunaj v vasi navadno kmetsko dekle.“

„Ali mama — dekla je bila, hlevska dekla je bila in nič drugega ni bila pri starem Brunerju.“

„Phh — kaj tisto, kar je bila poprej! Pozneje jo je Bruner dvignil k sebi in danes je gospa, vdova Brunerjeva, hišna posestnica, in tudi denar je v hiši, mnogo denarja. Podjetna gospa je, ki ve, da naj se vzame tam, kjer se dobi. O, ta preljubi denar vse preмага, vsak predsodek pokrije, iz dekle kaj naglo naredi gospo. Treba priznati, da se zelo okusno oblači, po najnovejši modi, skoraj kakor moji omoženi hčeri. V praznik gre elegantneje opravljena v cerkev nego gospa grajskega oskrbnika, ki velja za prvo potratnico v mestu. Nadarjena ženska je, sicer bi se v petnajstih letih svojega zakona ne bila naučila toliko, da zdaj sama lahko uraduje v pisarni. Kdor se hoče ž njo kosati, ž njo tekmovati, mora sam biti nadarjen.“ Starka je dvignila ostri podbradek, vteknila jeziček med zobe in očitajoče je pogledala na hčer.

„Eleganca v obleki je lepa reč, kdor si jo lahko privošči, pa njena ji nič ne pomaga, če druge stvari kriče v nebo. O, to je navihana ženska!“ Dami sta za hip umolknili. Starka je težko kimala

z glavo, kakor bi tehtala one v nebo vpijoče stvari in preudarjala, kako naj izpremeni vlogo, da postane iz poštaricine zagovornice njena tožnica. Skromno sem zrl zdaj na eno, zdaj na drugo klepetuljo.

„Gospod Polaj je gotovo že pri Prohazki slišal vse zanimivosti našega mesta. V gostilni se vse izve,“ je ravnodušno nadaljevala mati, kakor bi brala iz nogavice.

„Nisem še imel časa dolgo posedati v gostilni. Doslej sem skoraj vse svoje proste ure presedel tukaj. Kaj ima to mestece tudi zanimivosti?“ sem nedolžno vprašal.

Marta se je hvaležno zazrla vame, potem je zapuhtela: „Škandale ima, da veste! Ali ni to škandal, ako ima poštarica kar dva ljubimca pod svojo streho?“

„Phh — gospoda nadučitelj in Klic vendar ne stanujeta v tisti hiši kakor ona,“ je zapihala starka.

„V njeni hiši stanujeta in tisto dvorišče med obema hišama bi lepe reči lahko pravilo o ponočnih sestankih, ki so se že godili tam.“

„A-oh-joj-prejoj!“ sem se čudil, kakor bi poslušal dvorišče. Za poštarico Žerjava nisem zavidal. Pričine pa tudi ni bilo, da bi se zavzel zanjo in jo branil.

„Odkar je umrl stari poštar, jim ni treba več sestankov na dvorišču, saj se lahko v sobi snidejo.“

„Sicer pa, kaj nam to mari?“ je porahljala Marta, sramežljivo gledaje v šivanje.

„To nam res nič mari ni,“ je zaveznila starka in si s prstom pobežala v uho.

„Koga pa bolj odlikuje gospa poštarica?“ sem vprašal.

„O . . . gospoda nadučitelja, ki se o njem še ne ve, katero vzame, gospo ali njeno pastorko. Phh — zarad mene naj vzame obe.“

„Gotovo bi mu bilo najljubše, ko bi obe hiši mogel spraviti v svoje roke. O . . . jaz ga iz vse duše sovražim! Takšen sebičnež — in tudi malopridnost, kaj pravim — surovost, podivjanost je to, da je tičal dan na dan kuhan in pečen na pošti, v tem ko je ležal stari Bruner na smrt bolan.“

„Phh — kaj je bilo njej že takrat mar za starega poštarja! Zamorec je storil svojo dolžnost, zamorec naj odlazi. To se prigodi v najboljših rodbinah,“ je modrovala starka v svoje pletenje.

„Škoda za Albino, da ji je umrl oče.“

„Phh — naj umrje, saj mora vsak. Neumen je bil dosti.“

„Še opeharijo jo za njeno dediščino.“

Starka je skomizgnila z rameni. „Marta, povej, povej gospodu Polaju, kako se je oženil Bruner. Bolje je za gospoda, da vse ve, ker stanuje v hiši.“ In starkin pogled je zelo pomasljeno obvel najprvo mene, potem še Marto.

„Da nas bo gospod smatral za opravljivki, ki ves dan vlečeta sosede skozi zobe?“

„O, prosim, gospica!“ sem rekel, prihuljeno odvrčujoč domnevano slabo mnenje.

„Moja povest je kratka. Vdovec Bruner je bil že blizu petdeset let star, ko je vzel osemnajstletno deklo za ženo. Ta bivša dekla je gospa poštarica. Kako je bil zapeljan k takšnemu koraku in ali je vedel, da ima dekla že nezakonskega otroka, to mi ni znano. Po takih umazanih stvareh ne brbam rada. Moja povest je pri kraju.“

„To je lepo. Ali se ni pisala gospa Bruner pred zakonom za gospo Tegl?“

„I kako pa — za deklo Tegl se je pisala. Saj njenega sina Pavla Tegla gotovo poznate, tistega, ki je bil v vašem polku in so ga pri vojaki povsod spodili?“

„Poznam. In tudi Balovega imena nisem pozabil, tudi tistega delavca poznam, ki je bil pričina Teglovega življenja.“

„Oba sta bila pričina: delavec Bal in dekla Tegl,“ je pojasnila Majerica.

„Onda pa vse veste. Čemu vam pa pripovedujem in obrekujem, jaz, neumna goska! Ali Bal je pošten, čist človek, kar gospa poštarica ni.“

„Njen sin pride včasih sem, kakor bi se prikradel, pride in se nastani v gostilni. Očeta se sramuje in ga ne mara srečati. Če ga oče zagleda na ulici, se mu posmeja, s prstom pokaže nanj in vpiti začne, kako brhkega sina da ima. In sin se požuri, da izgine.“ Starka je vteknila jeziček med zobe in zastrmela vame, češ: Ali ni to zares škandal!

„O Balu se ne ve, je li prave pameti ali ni. Odkar se je bil povrnil iz Amerike, se potika po teh krajih in jim za lep denar noče s poti.“

„Res je neumen. Rad bi se priženil na pošti, on delavec! Pa Žerjava ne spravi s pošte. Ta sedi trdno; če ne dobi poštarice, se obrne k Albini.“

„Kaj pa Klic dela pri Brunerjevih?“

„Klic? Phh — ta se liže okrog Albine, jo uči francoskega jezika in tudi staro uči. On je bil še pred Žerjavom na pošti, kot domači

prijatelj. Potem je dobil v nadučitelju nepremagljivega tekmeca. Zdaj je prisma, ki se vrti kot peto kolo v tej komediji ter zastonj je in pije na pošti. Albine ne bo dobil, ker ona je pametna, kakor je bil njen oče, dokler mu je živela še prva žena. Ampak nadučitelj, ta nas je hotel naplesti —“

„Ali . . . mama!“

„Naj ve gospod Polaj, kako se je slinil okrog tebe, ko je bil Bruner še zdrav.“

„Vrata sem mu pokazala, podležu!“ Marta se je nízko sklonila na šivanje.

„Koliko pa ima plače takšen nadučitelj? Aj-vaj . . . kakšen siromak! Častnik je vse kaj drugega, to je mož s sijajno prihodnostjo . . . hm . . . da! A la bonheur!“ In starica je dvignila glavo, dvignila naočnike na čelo ter ostro pogledala od peči name. Zdi se, da stari pajek, ždeč v mreži, gleda tako na muho na steni in opazuje, je li dosti tojšče na njegovem plenu in se li brzo zamota v mrežo.

Za eno popoldne sem izvedel dosti! — „Ta «Scheriau» je star ptič, ki si je nadel novo perje,“ — sem rekel sam v sebi, ko sem odhajal iz kavarne.

6.

Z našim zdravnikom sem živel v najlepšem soglasju. Opravil sem mu marsikakšen pisarniški posel in zato mi je bil hvaležen. Pisarjenja imajo vojaški zdravniki skoraj več nego zdravljenja. Mnogo sva skupaj jezdarila po vnanjih postojankah, kamor je moral domalega vsak dan s svojimi praški in kroglicami za bolne vojake. Uvaževal me je, odkar sem bil naredil častniški izpit, in večkrat sva skupaj sedela po ogrskih „šenkah“ in „krčmah“. Druge primerne družbe na Ogrskem pač ni dobil. Kapitan, precej visok aristokrat, je le malo bival pri škadronu. V četrtek dopoldne je pregledal pošto; če ni bilo kaj nevarnega, mi je na belo podpisal vse „dokumente“ za tri dni ter mi zabičil, naj brzojavim ponj, ko bi bil za petek ali soboto napovedan kakšen višji poset; opoldne se je odpeljal in ponedeljek v jutro se je vrnil, ako je ostal do tedaj „zrak čist“. Druga dva častnika, ki sta bivala na vnanjih postojankah, sta hodila na lov in se zabavala na pristavah ogrskih grofov. Tako je bilo vsaj jeseni in po zimi, ko ni bilo večjih vaj. Sploh se častniki za zdravnika niso dosti menili; „kuršmida“ so bolj čislali, ki jim je zdravil pse in konje. V Moravanu je že malo zahajal v mojo družbo, ker je dobil pri davkarju, notarju in okrajnem sodniku sebi primerne ljudi. No, v službenih poslih sva imela vedno dosti stikov.

V začetku grudna sva jahala z zdravnikom preko Moravskega polja iz vasi nazaj v Moravan. Oblastno in udobno sva sedela v sedlih, kakor bi se igrala s konjem in svojim bujnim življenjem; veselo sta stopala proti domu najina konja Bismark in Hektor. Hladen dan je bil, cesta suha in pomrznjena, na polju je ležal sneg, loka ob Moravi je stala na široko pod vodo.

„No, Polaj, kako vam ugaja naš Moravan?“ je poizvedoval spotoma zdravnik.

„Zaradi mene lahko jutri osedlamo in odrinemo. Sicer je pa povsod enako. Doslej se mi zdi, da smo prišli z dežja pod kap.“

„Glavna stvar je, da se človek privadi ljudi. Slišal sem, da ste se v kavarni že dobro udomačili.“

Tudi tam je vohunil in gotovo že predložil kapitanu — sem si mislil. Imel sem ga na sumu, da včasih vohuni in poizvedava, in kar izve, podnese kapitanu, da bi se mu prikupil. „Da, skoraj vsak dan sem v kavarni.“

„I — tam je nevarno. Pazite, da se ne ujamete!“

„Zakaj, gospod doktor?“

„Dva možaka sta se tam že ujela. Pred tremi leti je bilo tu vojaštvo nastanjeno in neki nadporočnik Nagel se je bil zagledal v eno Majerjevih deklet.“

„In k avdijenci je šel ponjo.“

„O, kako dobro ste poučeni o stvareh! No — vzel jo je bedak in ona ga je vzela in prijela v svoje roke. Dober, predober človek je bil, pa tudi lahkomiseln in nekaj alkoholika. Prvo leto mojega službovanja sem bil z njim skupaj v ulanskem polku, zato ga dobro poznam. Odkar je oženjen, ga več nisem videl, pa grajski oskrbnik je pravil oni dan, kako slabo je opravil Nagel z ženitvijo. In naš kapitan, ki vas zelo čisla, je izrazil bojazen, da bi se tudi vi ne zapletli v Majerjeve zanjke. Vas bi bilo škoda.“

„Za mene se pač ni treba bati,“ sem trpko odgovoril, strmeč, kako se ljudje zanimajo za moje zasebne zadeve in pota. Da bi kaj več izvedel, ker vsi ljudje vse vedo, sem obrnil stvar na nasmšno stran, rekoč: „Naglova živita na Dunaju baje prav razkošno. Njuno stanovanje je v štirih bogato opravljenih sobah in gospa dobiva svoje toalete iz Pariza.“

Zdravnik se je zagrohotal. „I, kdo vam je to natvezel? Seveda stara Majerica in hči. To je že vrhunec nesramnosti. Resnično je, da je Nagel sedaj v blaznici in njegova soproga živi v Budapešti pri svoji sestri, ki je omožena z nekim agentom“.

„A tako?“ sem se začudil. „Meni so pravili, da ima ona v Budapešti za moža bogatega bankirja Duška, sorodnika bivšega Košutovega finančnega ministra.“

„He-he-he! No, lahko je bankir, lahko je pa tudi agent, ki skupuje cunje za tovarno. Ampak stvar je ta, da ste zašli med prekanjene ljudi, ki mislijo: Polaj bo računski častnik, ki potrebuje majhne založnine: privesimo mu našo najmlajšo hčer. Torej pozor!“

„Če tako računajo, se gotovo uračunajo.“

„Ubogi Nagel! Kakor bi ga bil srečal danes zjutraj, tako stoji pred menoj lep in prikupljiv. Židovko je izpreobrnil h krščanski veri in ona ga je izpremenila v kramarja. Izposodil si je bil denar in ga dal staremu Majerju, da izpopolni in poveča svojo hišo in kavarno. Lisjak je plačal svoje dolgove in na častnika so pritisnili upniki. Začel je še huje piti, ugonobil ga je delirium tremens in domogel se je blaznice.“

Zdravnik si je prižigal smodko, jaz sem se globoko zamislil v to, da me ljudje spravljajo v zvezo z Marto in škodoželjno pričakujejo, kedaj se ujamem.

„Ali se ne marate peljati jutri z menoj na Dunaj?“ je vprašal, z vajeti gladeč grivo svojemu Bismarku.

„Jutri?“ sem odgovoril kakor v sanjah.

„Ze zopet ste pogreznjeni v svojo melanholijo, ker so se vas doteknila moja pojasnila. Res, vi se morate oženiti; čim prej, tem bolje za vas, toda le pri Majerjevih ne, ne zato, ker sem anti-semit, ampak ker tam ni partija za vas. Ne bodite misijonar in ne izpreobračajte židovskih deklet! Tak trud se ne poplača.“

Ker sem molčal, je nadaljeval: „Kar je res, je res: vi ste sanjav človek, mizantrop. Po ogrskih vaseh ste nekako odreveneli, zaplesnili, okorel filister ste postali in pedant, ki ne pozna drugega nego delo in red. Zato vam pravim: oženite se, ako najdete primerno osebo, sicer se vam skali um in zmeša pamet. Prav bi bilo, da se vedrite pri Majerjevih, ko bi oni ne bili pohlepni in prevarljivi. Boljše je pa še samotarstvo do konca dni nego vlesti v takšno past. Ali meniško življenje ni za vas. Prirode ni mogoče zatreti. Zato vam s svojega zdravniškega stališča svetujem: oženite se! To je prava higijena za človeka.“

Tako je modroval zdravnik. Kako malo me je poznal, ko me je sodil s svojega zdravniškega stališča! Res, kal melanholije je bila v meni in ta je bila dediščina po moji materi, ki je vselej prešla v jokav glas, kadar se je zvečer pri molitvi vpletel „še en očenaš

za naše rajnike in rajnice“; no, pri meni je bilo drugače: iz naše zaslužnelosti, iz našega hlapčevstva se je izcimila moja melanholija, in ta človek mi svetuje, naj si vzamem žensko in se še globokeje pogreznem v odvisnost!

Posmejal sem se njegovemu stališču in on je dalje svetoval: „Ako se pa oženiti ne morete, pa vsaj semintam nekoliko podregnite v svoje preredno življenje, zarajajte kakšno noč, kakor to delajo drugi, ker to prevetri in počvrsti telo, prežene skrb, olehča misel in jo pripelje iz tira duhomorne vsakdanjosti v višje sfere“.

„Včasih pa v delirium tremens.“

„Ne mislim, da bi se oklenili pijanstva. To je najslabše, ampak ženske vam treba, zopet pravim s svojega zdravniškega stališča. Vsi ljudje, ki niso oženjeni, delajo tako: sede za bogato mizo pri skupnem obedu, pride k njim zapeljivo in razkošno obložena skleda, bahato našopirjena; vzamejo, prigriznejo, potem jo podado sosedu. Plačajo in gredo. Kar očito delajo tako. Le hinavci prikrivajo.“

„A strup je lahko v takšni skledi in človek bi s studom pljunil vanjo.“

„Vsaki stvari je primešanega nekaj strupa. Voda je strupena, če je premrzla, baš tako zrak. Zato je treba povsod opreznosti, sicer pride grd maček. V teh ogromnih vodah tukaj je tudi strup, mrzlica namreč. Pa moj šef, polkovni zdravnik na Dunaju, mi ne verjame, da se potrebuje ob Moravi toliko praškov. Jutri pojdem k njemu in mu povem, da sam kinina ne žrem. Hočete torej z menoj?“

„Rad bi šel, pa če pojdem, ostanem tam dva dni.“

„To lahko storite, ker vas Žemlička namestuje. Jaz, žal, nimam namestnika, bolniki me čakajo na vseh krajih in ogljih, zato se povrnem že s ponočnim vlakom.“

„Dunaj bi že rad videl. Danes poprosim dvadnevne dopusta.“

Pognala sva v dir. Pred potjo, ki pelje z velike ceste po bližnjici v mesto, sva se ustavila. Loka je bila skoraj do ceste vsa pod vodo, zato že dolgo nisem jezdil čeznjo.

Ko je bil zdravnik s strategičnim očesom premotril široke vode, je vzkliknil: „Ne vem, čemu bi tratila čas po ovinkih; mari udariva po krajši poti kar naravnost preko loke.“

„Kje je krajša pot? Jaz je ne vidim.“

„Tu, kjer se vidi voda svetlejša, je pot. Glejte, kakor bi svetel pas ležal na vodi, to je pot na nasipu. Ker je voda plitva, se sveti. Kar naravnost poženiva! Čas je zlato.“

„Suha obleka je pri tem mrazu tudi nekaj vredna. Skraja bo voda res plitva na bližnjici, pa kdo ve, kako je naprej,“ sem podvomil.

„Notri do mestnih hiš vidim progo svetlobe in pod tistim svitom je pot. Nikakšne nevarnosti ni. Če ne pojde, se povrneva.“

Izrazil sem dvome, češ: to je lahko optična prevara. Pazno sem gledal na vodo ter na svojega šarca Hektorja. Bal sem se zanj, da ne bi se preveč napil mrzle Morave in prehladil.

„A — hajdiva! Naprej! Blede bojazni vojak ne sme poznati!“

In udarila sva na bližnjico. Skraja je šlo dobro. Konja sta gazila samo do kolen. Kmalu pa jima je postala pot naporna, začela sta prhati, ker pogrezala sta se že do prsi. Zdravnik, videč, da stremeni in škornji že orjejo po vodni planjavi, se je osrčil s klicem: „Le naprej! Vrlega jahača ne sme zapustiti pogum!“ Še nekaj hipov in mrzla tekočina se je sama ulila čez golenice v škornje. Zdaj sva bila s pogumom pri kraju in povratek je bil neizogiben. Pričela sva boj s surovim mokrim elementom. Jezik je nama onemel, nobene besede nisva izpregovorila, no, najine misli so z vso močjo stremile za tem, kar bi naju rešilo neprijetnega položaja. Konja sta preplašena obstala do vratu v vodi. Tako, kakor sta stala vštric na nasipni ozki poti, ju ni bilo mogoče obrniti, ker na vsaki strani je bil jarek, nama neviden. Poskusil sem se premakniti za dva koraka naprej, pa Hektor se ni zmenil ne za ostrogo, ne za pritisk kolena in meč. Kakor vkopan je prhal in otresal z grivo. Poskusil je tudi zdravnik, kako bi se toliko umaknil naprej ali nazaj, da bi se konj okrog konja lahko obrnil na poti in bi ne zdrknil v nevidni jarek. Potegnili je sicer Bismarka nazaj, pa tako v stran, da je konjska noga pri tem izgrešila pot, in ko je zmanjkalo trdih tal pod kopitom, je skočila nemirna žival na dobro srečo v vodno temo. No, tu je pokazal Bismark svojo odločno voljo in nepremagljivo silo. Išoč pod seboj trdih tal, je okopal zdravnika do ramen, kakor je zaslužil za svojo modrost, a precej je mirno splaval, vprši svoje velike oči proti glavni cesti, kjer je videl kakšnih stoinpetdeset korakov daleč suho zemljo. Meni se je slabše godilo. Hektor je preplašen skočil z nasipa za Bismarkom, pa splavati ni hotel. Dosegel je z zadnjima nogama trda tla in se postavil pokoncu. Zdrknil sem s sedla, ker sem se bal, da se žival sicer vznak prevrne z menoj in me pokoplje in pa da bi laže splavala. Do brade v vodi pogreznjen, sem se motal okrog konja, držeč se za prednji ročaj sedla, pa tudi tega sem izpustil, ko mi je padla z glave čepica in sem jo lovil po vodi. Delal sem to mehanično in kakor v poluspanju sem zrl v ne-

znano stvar, v ostudno vodeno pošast. V boju z mokrim elementom sem pogoltnil nekaj požirkov umazane vode, no, držal sem se na površju in ujel sem svoje pokrivalo. Takrat se je konj obrnil k meni in sem ga zgrabil za ponarejeni šop grive, kakršnega pripne vojak k uzdi, da bahato maha konju med ušesi doli do oči. Pa šop se je odtrgal in mi ostal v roki. In zopet sem zagledal pred seboj nekaj nejasnega, kar z režečimi usti, globoko vdrtimi očmi in gnusnimi zobmi preži vame. Konj se je iznova okrenil in zagrabil sem ga za uzdo. Od uzde sem se nekako primotal do sedla, nakar je Hektor, ugledavši Bismarka daleč pred seboj, splaval proti tovarišu in me, držečega se za sedlo, vlekel po vodni planjavi. Ko sva prišla v plitvino, sem zajahal.

„No — gospod doktor, z vašo pomočjo sem se dobro napil Morave. Fej, fej, fej! Bog ve, če nisem zastrupljen,“ sem vzkliknil, ko sem bil prijezdil poleg zdravnika.

„Dal bi vam kroglic in praškov, pa ta prokleta moča mi je pokvarila vso zalogo v moji torbi. He-he-he . . . pa poreče moj šef, da se sam gostim z medikamenti.“

„Povejte gospodu kapitanu, kako umete peljati človeka preko vode.“

„Vrag vedi, da so me te lise na vodi tako zmotile. O moji praški in kroglice . . . kakšna škoda!“ Spogledala sva se, veselo razburjena, in se grohotoma zasmejala drug drugemu.

„Bogme, kmalu bi me bili po bližnjici poslali v smrt!“

„Tako nevarno ni bilo. Priskočil bi vam bil na pomoč, ko bi bilo kaj opasnega.“

„O, o — z vašo pomočjo bi mi bilo v mrzlih grudnovih vodah za vselej utonilo božje solnce. V tem, ko sem jaz goltal Moravo in gagal, ste vi moško sedeli na Bismarku, nesli svojo mokro kožo na suho in še ozrli se niste name. Pravite, da sem črnogled melanholist. Kako ne bom črnogled, če so mi pa vsa moja mlada leta govorili: Ubogaj in žrtvuj se za tuje prepričanje! Ubogal sem in se žrtvoval in vedno niže sem se pogrezal v lužo, v tem ko so drugi visoko na konju jahali preko nje. Vsa moja črnogleda melanholija se razvija iz takšnih misli.“

„Ko bi bili pač pustili takšne črne misli v vodi!“ je rekel, videč, da mu kažem hren pod nos. „Zdaj pa le urno na cesto in potem skokoma v Moravan, da se ogrejeva. Vsaka neumnost se lahko stori, a treba se bati mačka!“

In konja sta bežala, kakor bi letel za njima trop povodnih duhov.

(Dalje prihodnjič.)

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

7.

rugo dopoldne sem se na dunajskem Ringu poslavljaj z zdravnikom. „Kakor sem vam že rekel, prijatelj Polaj — ne ogledujte mi na Dunaju samo mrtvih slik in kipov, rajši posezite v bujno življenje prestolnega mesta. Veste, majhen krok, perturbacija in kar še pride . . . he-he-he . . . to je v zdravstvenem oziru odraslemu človeku potrebno in vam s svojega zdravniškega stališča priporočam, sicer vas umori vaše prekipeče zdravje. Moralistom se ne sme vselej verjeti, preveč podcenjujejo prirodo, kateri se ni mogoče upreti. Vsaka reč ob svojem času, a opreznosti je treba velike, ker bojte se mačka. Je pa že boljša črnogleda melanholija nego takšen maček.“ Tako me je laskavo poučil za dunajska pota, nakar sva šla vsak po svojih opravkih.

Ogledaval sem se po cesarskem Dunaju. Privoščil sem si duševni užitek višje vrste in sem stopil v „Künstlerhaus“, kjer je bila umeščena razstava slik. Ker sem se ponašal s precejšnjim koscem moderne izobraženosti in okusa, sem dolgo stal pred Munkačijevo sliko „Kristus pred Pilatom“ ter se čudil, kako so se ljudje trudili, da bi kazali svoje zanimanje za umetnost. Tisti, ki so najmanj čutili umetnost, so vse vprek govorili o njej. Nekdo, ki je stal prav pod sliko, je rekel: „Poglejte na Zveličarjeve polodprte ustne, kakor bi tam strmeč lepele besede božjega srda, zamirale ob sodbi tako krivičnih in krvižejnih sodnikov. In poglejte, kakšno nasprotje med Kristusom in onim divjim človekom z dvignjeno roko, ki v ozadju stoječ v svojem fanatizmu kriči: Križaj ga!“ Zazrl sem se v kritika in zdel se mi je po obrazu ves podoben onemu kričaču. In zazdelo se mi je, da mu je podoben tudi po duši in da mu hitro dotli tista gorečnost, vzbujena po umetnosti, in da bi sam in mnogo navzočnih, ko bi se danes pojavil kakov Kristus, zakričali nanj.

„To vse vidimo,“ se je oglasil blizu mene trd in debel glas, „in smo čitali tudi v novinah. Ampak stvar je ta, da se Kristusu

ni trebalo čuditi in strmeti ob človeški sodbi, ker se to ne ujema z njegovo vsegavednostjo. Realizem ne sodi v takšno sliko.“

Meni je bilo, ko da me kliče glas iz mladih let. Obrnil sem se in sem spoznal v govorniku prijatelja in nekdanjega sošolca Svetiča.

„Kaj si tukaj, Polaj? Veseli me, da te zopet vidim,“ je radostno vzkliknil Svetič, držeč mojo roko v svoji.

Šla sva po dvorani ter postala pred Brožikovo Lavro in pod mračnimi Pajerjevimi prizori z groznega severnega tečaja. O mnogem sva se pogovorila. Tudi on je poznal „Scheriaua“ in se zgražal ob njegovi prelevitvi v renegata.

„Kaj pa Križan tudi kaj zahaja v takšna svetišča?“ sem vprašal.

„On pa ne. Križan nosi svoj zaslužni križ; vtaplja se v vagabundstvo velikega mesta in na to je ponosen kakor Diogen na svoje cunje. Po dnevi spi ali dela v redakcijah nemških časnikov, po noči hodi po beznicah. O polnoči ga lahko dobiš v „Maison rouge.“

„Ali ti tudi kaj hodiš po takšnih lokalih?“

„Zato vprašuješ, ker sem že šesto leto na Dunaju. Neugodne gmotne razmere so me prisilile, da sem šel za vzgojitelja k neki bogati rodbini in sem bil dve leti izven Dunaja, največ v Švici in na Francoskem. A zdaj moram v teku enega leta dovršiti svoje študije — in potem nazaj v domovino! Križan se mi je smejal in me zmerjal z rodoljubom — pomisli! — ker hrepenim po domovini in nimam časa in veselja za beznice in pijančevanje.“

S spoštovanjem sem zrl na prijatelja; videl sem pri njem ponos ob trdni volji in že sem mislil, da zdaj možko potrka na svojo akademično izobrazbo. „Vesel sem tvoje vztrajnosti,“ sem rekel, „in zavidal bi te, ko bi ne želel vsakemu človeku najboljšega. Glej, ti se vrneš v domovino in jaz se moram potikati po cesarstvu. Ti si lahko dovršil ljubljanske šole, jaz sem moral iti konje krtačiti, ti si študiral, jaz sem opravljal trdo službo.“

„Prijatelj, čim več se potikaš po svetu, tem več vidiš, izveš in misliš. Res, jaz sem študiral, pa v tem času tudi ti nisi spal. Lahko si imel ob konjski krtači rodovitne misli o vsem onem, kar giblje s človeštvom, misli, ki jih drug v knjigi ne najde.“

Močno mi je ugajala Svetičeva ponižnost in skromnost, ker ni ničesar zagrešila proti moji samoljubnosti. Poslavljaljoč se ž njim, sem mu odkritosrčno želel najboljših uspehov.

Popoldne sem komaril vse križem po ogromnem mestu ter ogledoval ljudi in izložbe. Ko mi je bil začel presedati vrišč in hrum poulični, sem stopil v kavarno. Dve uri sem tam sedel, dokler

se mi ni začelo zdehati in zevati, kakor se to v velikem mestu pripeti človeku, nevajenemu brezdolja in lenarjenja. Šel sem zopet po mestu. Na nekem oglu me je ogovoril ne baš slabo oblečen človek: „Milostivi gospod, večkrat vas vidim, pa nikdar se nisem osmelil, da bi vas ogovoril.“

„Ali — gospod... šest let je minilo, odkar sem bil zadnjikrat na Dunaju. Vi se motite v osebi,“ sem rekel, strmeč v tujca.

„Nič ne de, gospod, če sem se zmotil v vaši cenjeni osebi. Moje oči so v kemični tovarni oslabele in rade me varajo. Na potu sem v lekarno; glejte, tu je recept, da kupim leka za oči. Pa mi nedostaje dvajset novčičev. Ali bi mi hoteli pomagati s polovico? Drugo nabereš že drugod.“ Smejoč se, sem ga obdaril.

Sedel sem na tramvaj, da ž vožnjo ubijem čas. Peljem se v severna predmestja. Nastopil je bil že mrak in v tisočerihih lučih so zableščale ulice. Ljudstva skoraj še več mrgoli in šum in ropot se zdi večji nego po dnevi. Da bi se ognil množicam, poiščem stransko ulico kraj dunajskega prekopa in po njej maham nazaj proti središču mesta, vesel, da sem se iznebil hrumeče druhali.

Dohitel sem dečka, ki je nesel otroka štuporamo. Deček se je ognil, okrenil se k meni ter me z milim glasom vprašal: „Prosim, milostivi gospod, koliko je ura?“

„Pet je proč, fantič,“ pravim ter nadaljujem pot.

„Že tako pozno! Moj Bog, moj Bog!“ zajavka deček in primeri svoj korak mojemu. „Le tiho bodi, Pepček, do večerje že prideva domov!“

Ozrl sem se na otroka, ki je oklepal z rokama dečkov vrat, in oh svetilničnem svitu sem videl, kako mu leze dvoje debelih solz po bledikastih licih. Vprašal sem dečka, odkod in kam, ker okrog srca me je zaščegetalo sočutje.

„Danes nismo imeli šole,“ pravi deček, „zato sva šla z bratcem dopoldne z doma, da obiščeva teto v Nusdorfu. Pa je nisva dobila doma. Potem sva šla še na Kalenberg. Solnce je lepo svetilo in gorko je bilo, tako da nisva mogla odoleti. Zdaj se vračava domov v Favoritsko predmestje, ki je še daleč, daleč. Zebe naju, Pepček od jutra ni nič jedel in noge ga močno bole.“

Genila me je nedolžna ljubezen in povsem me je ogrelo usmiljenje. Izvadil sem denarnico, rekoč: „Tu imata pol goldinarja. Kupita si kaj za malico, potem pa sedita na tramvaj. Precej tu gori za temi hišami lahko sedeta v voz.“

Deček se je vljudno zahvalil in mahoma je izginil s svojim tovorom v soteski ogromnih hiš. Z betvico denarja sem ustvaril veliko srečo — sem si mislil.

„O . . . o-o! Gnädiger Herr!“ se oglasi zdajci pred mano pod plinovo svetiljko baba, zavita v dolgo ruto. V eni roki je držala lonček, v drugi palico, s katero je brskala po tleh. „O, ta potepuha, kako sta vas naplahtala! Vse sem slišala. Kaj mislite, da sta res daleč doma? Bog ne zadeni! Tu le gori stanujeta, kamor ste ju poslali na tramvaj, par ulic odtod. Po naročilu staršev, ki so baš tako ciganski kakor onadva, zalezujeta dobrosrčne ljudi ter jih molzeta. O ti moj pravični Zveličar! In niso tako revni, kakor smo drugi. Brezvesten človek še pride do kruha, brezsrčnež ga odje poštenjaku. O sveta Mati božja! Prosim, gospod, ali nimate vžigalic?“

„Nimam. Čemu vam bodo?“

„Tukaj mi je padla iz rok dvajsetica. Po mleko sem šla in sem jo izgubila. Moj poslednji denar je bil. Hudo nas tepeš, o du lieber Heiland!“

„Tu imate dvajsetico,“ sem rekel in odhitel. Šel sem kraj ogromnih skladov drv po dokaj samotni in temni poti. „Velika revščina je v mestu, da skušajo ljudje na takšen ničemen način se okoristiti. Pa boljje tako nego zaklati in oropati človeka. In še vabijo kmetske naselnike k sebi in se bahajo, če mestu priraste v desetih letih nad stotisoč prebivalcev.“ Tako mi je rojilo po glavi. „Ta baba je morda mati onih dveh paglavcev. O ti zlato dunajsko srce! No, Bog jim blagoslovi! Ako denar naredi srečo, daj ga brez obotavljanja in ne vprašaj, si li dal vrednemu ali nevrednemu. Le na srečen in zadovoljen smehljaj glej, na ta cvet življenja glej!“

Po naravi sem bil dobra in evangelijska duša . . . se lahko pohvalim. Ko bi mi bilo mogoče, bi najrajši sedel kje gori na zvezdi ali na prekrasni zarji v zlate misli vtopljen in dobrote bi sipal na človeštvo. Vsak naj bi zjutraj našel poleg svoje postelje, kar potrebuje. Pa življenje je primesilo v moj značaj tudi plevela in dostikrat me je potegnilo z božjega neba doli na našo blatnato pot.

Stopal sem počasi in vedno globoče sem se zamišljal. O, ko bi mogel človek vselej razporediti svoje misli in vladati njih vletoku! Pa ni mogoče. Z menoj so bežale kakor ob nalivu gorski potok s svojim plenom, dokler se niso naposled zadele ob — stolp sv. Štefana. „Ampak, da je na Dunaju toliko bede, to je čudno. Velik del bogastva kraljestev in dežel se steka tukaj in še nimajo dosti, da bi skrbeli za svoje reveže; dostikrat gredo beračit ven v

kraljestva in dežele. Če pa zahtevamo zunaj v kraljestvih in deželah svojih šol, domačih uradnikov, da bi slovenski človek lahko doma dobil službo in bi ne moral po svetu s trebuhom za kruhom kakor jaz, takrat so gluhi za nas . . . Pa saj svojih pravic nikdar ne zahtevamo po madjarskem načinu, le ponižno jih prosimo včasi in ničesar ne dobimo, ker nikdar še niso videli naše pesti, ki jo boječe skrivamo v žep, če se ne križamo ali če robski ne pozdravljamo ž njo. O, ko bi naši ljudje umeli misliti . . .“ Ne vem več, kaj sem vse spravil na tisti samotni poti na dan, ali rentočil sem grozno. Naposled sem dvignil desnico in kakor že marsikak slovenski sin sem požugal znaku dunajske oholosti in samovolje — stolpu sv. Štefana. S tem je priklopela moja jezica do vrha, kjer se je kmalu skrhalo. Čisto pomirjenega me je sprejela vase sredomestna hrumna ulica.

Spomnil sem se, da potrebujem nekaj perila. Stopil sem v prodajalno, si izbral par potrebščin in si jih dal zaobaliti, da se mi odneso v hotel. Baš sem plačeval trgovskemu pomočniku, ko vstopi z zavitkom pod pazduho gosposko oblečena deklica mikavne zunanosti, bledega, zanimivega obrazka. Izmotala je iz zavitka več tucatov žepnih robcev ter jih razpotožila po mizi. Pri tem poslu so se njene oči dvakrat ujele z mojimi. Pristopi žid trgovec ter jame šteti in premetavati robce. „Zanikarno ste jih zarobili in nekateri monogrami so zamazani,“ je ošteval trgovec. „Če mi drugikrat pokvarite blago, ne dobite nobenega plačila; še odškodnino bom zahteval od vas za poškodovano stvar.“ Deklica je s ponižnim glasom nekaj zalepetala, pa precej se je nasmehnila, obodrena po mojem pogledu, ki je srdito zablislil po osornem židu in potem mehko šinil na dekličine oči, ki so se mi zdele polne vlage in otožnega hrepenenja. Pobralla je borni denar, ki ga je trgovec bacnil pred njo. Skupno sva zapustila prodajalno in na ulici sva postala drug poleg drugega kakor dva znanca, ki sta si že povedala vse, kar se je zdelo imenitnega, pa imata pred slovesom še kaj na srcu.

„Ali vas smem spremiti?“ sem izpregovoril, okrenivši se k deklici.

„Sem daleč doma in hitro moram iti.“

„Pa bi tudi jaz hitro hodil.“

„Danes ne morete z menoj. Ne utegnem. Pridite zvečer v kavarno „Maison rouge“ za votivno cerkvijo. Tam se lahko vidiva.“

„Vi tja hodite?“

„Gostom strežem.“

— V ponočni kavarni streže gostom — sem ponavljal, ko sva se bila poslovila. — Na tisoče takšnih rev ima Dunaj in ta je morda še ena najboljših. Sicer pa kdove, če ni tudi takšna. — Ohladil sem se in mnogo prejšnje zavzetosti za deklico se je podrlo. Vsekakor pa sem sklenil posetiti „Maison rouge“, da najdem Križana.

Po večerji sem se v restavraciji dolgočasil, gledajoč ne goste, potem sem v kavarni celo uro delal „kibica“ trem ruskim dijakom, ki so igrali biljard. Ker sem se bil leto poprej začel učiti ruskemu jeziku in še nikdar nisem slišal žive ruske besede, mi je ona ura, ko sem z vnemo poslušal rusko brbljanje, kaj hitro minila. Potem sem zdehal pri novinah in žal mi je postalo, da večera nisem ubil s posetom gledišča. Okoli enajste ure sem šel iskat „Maison rouge“.

— To je torej ono ponočno življenje, s katerim se ponašajo velika mesta — sem si rekel, gredoč po svetlih ulicah, kjer so se na vseh krajih in koncih izzivajoč in namigavajoč zadevale obmeženske, katere živi nizki in sramotni obrt. — Je pa že ponočno življenje v slovenski vasi za tisoč odstotkov lepše. Poslušáš fantovsko petje, si predstavljaš ljubezensko šepetanje ob oknu na koncu hiše, in čeprav slišiš drugi dan morda o stvari, ki kliče sodnika, vendar vidiš v tem življenju nekaj idealno junaškega. — Rad sem na tujem razbiral in primerjal razmere v svoji domovini tujim razmeram, in pokazalo se mi je v veliki gloriiji vse, kar mi je že zdavnaj minilo.

— Tu na Dunaju se vrši vse v blatu, ki ugaja takšnim ljudem, kakor je naš zdravnik. Okoliinokoli sama Sodoma, samo močvirje! Gnusne so te bahato našopirjene sklede, ki jih podajajo drug drugemu. In tu naj preganjam melanholijo!

Tako sem zaključil razmotrivanja na svoji temni poti.

8.

V „Maison rouge“ sem našel dosti občinstva. Mladi ljudje vseh stanov so sedeli pri majhnih mizah na klopih in stolih, prevlečenih z rdečim plišem. Ponekod je sedela pri moških „ženska postrežba“ v fantastnih oblekah. V dnu zadaj je grmel klavir melodijo k dunajski pesmi: Es gibt nur a Kaiserstadt, es gibt nur a Wien. Prisedel sem k prazni mizici in precej sta pridrevili k meni dve deklici zapeljivo oblečeni in sveže naličenih obrazov. Naročil sem si črne kave. Ker jima nisem privoščil ljubeznive besede in prijaznega smehljaja, sta precej odjadrali tja, kjer je bilo več privlačne sile. Mrko sem zrl po dvorani, ni li Križana tukaj. Oko mi je postalo

na marsikakšnem zaspanem in iztrkanem obrazu, pa nobeden ni bil Križanovemu podoben. Rad bi bil vedel, kako nosi on svoj križ v cesarskem mestu. Potrkal sem na kozarec in zahteval smotke. Ženska z voščenim licem, gredoča mimo mene, je zaklicala po dvorani: „Elvira, smotke!“ in za hip je stala pred menoj moja znanka iz židovske prodajalne. Ne bil bi je spoznal v tej lahki, fantastni, nezadostni obleki, da se ni nasmehnila in začudila: „Lepo, da ste bili mož besede in ste prišli.“ Vsa je bila izpremenjena. Lice prej v prodajalni zanimivo blede, je bilo prevlečeno z narejeno rdečico, lasje so bili drugače pričesani in oči so bleščale v drznoveselem ognju.

Sedla je k meni, segla po moji roki in jo vlekla k sebi. „Slišite, ali bi ne hoteli naročiti steklenice piva?“ je izbruhnila.

Prisiljeno sem se posmejal. „Za vas, Elvira?“

„Zase in jaz bi vam pomagala. Danes še nisem nič pila in močno sem žejna.“ Čudil sem se takšni prostodušnosti in pa njenim drznim očem, ki so se mi zdele zvečer tako otožno hrepeneče. Naročil sem piva.

— Tako uživajo mladost, tako uničujejo svoja leta — sem si mislil, oziraje se po dvorani. In ko pridejo v srednja leta, so starci in o sami pezi in ničevosti življenja tožijo. A življenje je dragocena slučajnost in umno treba gospodariti ž njim. Kdor ga zapravlja v brezdclju in veselju, tisti ga ne more spoznati. Za razuzdanim razkošjem se pehajo in druge podpore na svoji umazani poti ne poznajo . . . Rad sem se poglobil v pridigarsko moralizovanje, ki se tako prileže našemu duševnemu bitju, telesnim težnjam pa ne zaleže toliko, da ne bi skočili včasih čez ojnice morale. Ko sem bil na Ogrskem prvokrat zašel v ozračje ponočnih beznic, me je nekaj ugriznilo v prsih in vprašal sem se: Kaj bi rekla tvoja mati, ko bi te videla? Pozneje se mi je nekaj skrhal ta dobri notranji glas. No, pohvalim se, da pripadam tistim ljudem, ki naredo marsikakšno neumnost, pa jo spoznajo in se umejo izkopati iz njenih posledic in se uče iz svojih zmot.

Elvira je postavila pivo na mizo, sedla, prinesla čašo k ustnicam, ljubo je pogledala z belino name, potem kvišku in zopet name. V spoznanju stvari sem vihal brke. Ni trajalo dolgo in spoznale so tudi druge postrežnice, da sem se ogrel in ne gledam več tako osato, pa so pritekale od vseh strani in vse so izjavile, da so močno žejne. — Za kalina z dežele me smatrajo, sem si mislil . . . Naj bo! Ako človek vzroji enkrat vsakega polletja, mu to res ne more škodovati, kakor uči naš zdravnik . . . Naročil sem več ste-

klenic, katerih nekatere so nenačete izginile in se menda še enkrat prodale. In zopet je zahreščalo iz klavirja: Es gibt nur a Kaiserstadt...

Blizu polnoči je pridrsal v kavarno šibék, srednjevisok človek, mahaje z ozkim, svetlim klobukom v roki, zaviti v lahko zimsko suknjo, kateri se je videlo, da je letovala že parkrat v zastavnici, človek, ki se je gugal, kakor bi šel po ledu in se z milimi otroškimi očmi na vse strani smejal: razvnetim postrežnicam kraj miz in samemu sebi v svetla zrkala na stenah.

„Zdravstvuj, Herr Krischan!“ je viknila Elvira in se mu zagnala naproti. V prišlecu sem spoznal onega, ki sem ga čakal.

„O Polaj, stara duša betjarska, ali si še na svetu!“ je s tankim, piskljivim glasom vpil Križan, objemajoč me. „Bog te živi! Glej ga, glej ga!“ Odložil je suknjo s pomočjo Elvire, ki jo je uščipnil v lice; mlasknivši z jezikom, si je pogladil lase ter živo pogledal na mizo, obloženo s steklenicami in kozarci. Sedel je in si pomel roke. „O Polajček, mislil sem, da si se davno pobetjaril kje doli na pusti, in glej — najdem te sedečega sredi punc prav v sardanapalskem razkošju. O ti preklena slovenska irhovina, kako sem te vesel! Najrajši bi te objemal do ranega jutra.“ Razširilo se mi je lice in srce, ker Križanove besede so se mi zdele prostodušne in slovenske so bile in takšnih sem pogrešal že nekaj let. In s svoje strani sem izrazil veselje ob sestanku. Ob takšnem prijatelju mine človeka vsa melanholija.

„No, tako srečno snidenje morava primerno praznovati!“ je zapiskal Križan. Potem je nadaljeval nemški: „Elvira, prinesi nama mailberškega! Če jaz ne plačam, bo pa moj kavalir z Ogrskega.“ In slovenski je pristavil: „Sedaj si v Moravanu, ali bolj imponuješ, če te imenujem kavalirja z Ogrskega... In ženske vse proč od te mize! Takšna prijatelja se pogovarjata brez prič.“

Strmel sem v Križana: skoraj postaral se je, odkar ga nisem videl; pred časom se stara, nekaj las nad čelom ni več, no, oči so še vedno vabljive, ljubeznive, zdi se, da se je vsa mladost preselila z lic in se osredotočila v očeh. Elvira je postavila steklenico vina na mizo. Križan je hitro nalil kozarca. „Dobro došel v našem Babilonu! Bolan sem menda, ker vedno me žeja. Zvrniva ga na najino zdravje! Danes moram biti za pet atmosfer pijan, tako sem te vesel. Bog in narod!“ Svečano in resno sva si pogledala v oči, trknila in izpraznila kozarca. Moj prijatelj si je zopet hlastno pogladil lase, si pomel oči, kakor bi hotel pregnati zaspanost in utrujenost. Potem je nervozno zasukal stol v stran, da mi je sedel naravnost iz oči v oči. In „takšna prijatelja“ sta pričela pomenek brez prič.

Najin pogovor je tekel skraja po precej rogljati poti, potem je prišel na gladko cesto harmonije dveh src, končal je pa tako, da pozneje nikdar več nisem iskal Križana. Njegov nazor je bil ta, da je življenje ustvarjeno za življenje — temu sem pritrdil — torej naj človek živi, naj uživa mladost, dokler ne pride potop. S krepko, zasmehljivo besedo je zagovarjal svoj nazor. Jaz sem bil mnenja, da so še višji cilji, nego je sesanje v nagnilo jabolko — prispodoba za brezmiselno uživanje življenja — no, svoje mnenje sem zagovarjal mehko in brezsilno. Tista nam prirojena lastnost, vsled katere se sramujemo svojih boljših čuvstev in rajši govorimo o tem, kar je nizkega in umazanega, mi je zadrževala krepko besedo v grlu. Prišel sem v kavarno, da poslušam prijatelja, naj blebeče, kar hoče. Opazil sem na njem neko samozavestno nervoznost in te nisem hotel dražiti.

„Ujemal bi se s tvojim nazorom,“ sem naposled rekel, „ko bi nam ne trebalo trdo in težko delati, da živimo. Saj ti tudi nekaj delaš.“

„Ničesar ne delam,“ je hitro pristavil.

„Od česa pa živiš?“

„Strice in tete skubem.“

„To je prijetno. Učiš se pa vendar.“

„Ničesar se ne učim. Čemu bi si smetil možgane z učenjem iz knjig? Bistrejši si, če imaš možgane čiste. Čitam toliko, kolikor je potreba za zabavo. Te dni sem čital filozofa, ki pravi, da ni prav nobenega dela na svetu, ker je že vse storjeno in narejeno od vekov sem. Delajo ljudje samo iz navade, kaze naravo in mešajo po stvarstvu brez prida za veselje. To je vse. Tudi Rousseau je napisal, da človek samo kazi naravo.“

„Misel se mu je zdela grandiozna in nova, pa jo je napisal; a težko, da je ostal le eno leto prepričan o njeni istinitosti. V naravi bo res že vse narejeno od vekov sem, ali človek in narava ni eno.“

„Povej mi, Polajček,“ se je obregnil Križan name, „ali ti res kaj delaš? Prav ničesar. No, če hočeš priznati resnico, moraš reči, da delaš samo škodo človeštvu. Ali ni res tako?“ Križanove otroške oči so se priljudno smejale, kakor bi prosile odpuščanja za zbadljive besede.

„Priznavam, da je res tako, če gremo stvari do konca. Za nepotrebnega človeka se sam smatram, če se postavim na stališče tistega popolnega sveta, o katerem samo sanjamo. Človeštvo hoče, da sem to, kar sem; ono je tako odredilo, ne jaz.“

„To je vse. Na pravo stališče se treba postaviti.“

„Si mar ti potreben človek?“ sem vprašal razgreto.

„Ne huduj se, Polajček, in ne zameri mi mojih nespodobnih besed. Glej, kako sva se po nepotrebnem zatesala v prezplodno umstvovanje, jedva da sva dobro sedla k mizi. Takšen je načitani človek naše dobe: vrzi mu kakršnosibodi trditev, pa se zagloje vanjo.“

„In le povrhu jo ogloje. Tista gola, puhla gesla bi nas privedla bogvekam.“

„Ne, pričkati se ne smeva. V tem Babilonu se ne prepiramo, tu živimo. Pride mi naposled moj ogrski kavalir, s katerim se lahko pogovorim v domačih glasovih o domovinskih stvareh, pa bi se prepiral! Ne zameri — jaz imam posebno politiko pri svojih prijateljih: oporekam jim do skrajnosti, razburkam njih notranjost in razburjeni mi položijo svoje srce na dlan. Tako sem te zdaj spoznal, da si pravi fant, pri katerem lahko človek pridobi kaj. O, ta noč za najin duševni razvitek ne bo izgubljena!“ Nalil je vina. „Pijva ga, Polajček! O ti moj ljubi gorenjski štibalar! Tebi na čast se to noč napijem za pet konjskih sil!“

Začel me je hvaliti. Lepe lastnosti mi je pripisoval, katerih nikdar nisem imel. Lastil mi je lepoto Adonisa in moč Herkula, kar sem skromno odklanjal. Zdelo se mi je, kakor bi sedel kje v gostilni na Kranjskem pri polizobraženih in dovrha pijanih ljudeh. „Čim dalje te gledam, tem bolj mi ugajaš,“ je govoril. „Zrel dečko si in bistro glavo imaš, pa bodi, kar hočeš. In vesel sem te, da nikoli tega. Včasih si bil tako nežnega in bledega šolskega lica, a zdaj so takšne trde, moške in marcijalne poteze legle na tvoj obraz.“

„Posurovel sem v tem stanu, hočeš reči. Ni čuda.“

„No, no, brhek si, zal kakor nov rdeč pipec. Vsako dekle te naravnost pogleda. Veš, ta Elvira te kar z naslado opazuje. Ni napačna punca. — Ej, Elvira, prinesi novo steklenico!“

„Ali so te postrežnice tudi takšne ženske, kakršne sem videl na ulici?“ sem poizvedaval, s tajno mislijo gledajoč za Elviro.

„Čez vse Dunajčanke pregrni eno streho, ker vse so enake.“

Pravil sem Križanu, kako sem hodil po mestu, kako sem se sešel z Elviro in sem začutil zanjo usmiljenje.

„Priporočam jo tvoji dobrohotnosti, ker je moja prijateljica,“ je rekel z nasmeško na ustnah.

Vprašal sem po Žerjavu, kdaj je bil zadnjikrat na Dunaju.

„O Vseh svetih je bil tukaj, baš pri tej mizici sva sedela. To je moj dobrotnik. Kadar sem v stiskah, pa pride in plača. Še so

dobri ljudje na svetu. Navihani, praktični človek je in bogato se bo oženil — pravi.“

„Hm!“

„O tebi sva govorila. Rekel je, da si pameten človek, ki se dokoplješ do blagostanja, celo do bogastva, ker pri vojaki se lahko bogato oženiš.“

„Z neko židovko — a? Ni pravil o neki židovki, za katero je sam hodil.“

„Ne spominjam se več.“

„Na tujem si nikdar ne poiščem neveste in v domovini je ne morem dobiti. Tako ostanem samec vse življenje. Vse moje misli so na domačih tleh. Žerjav pa je postal zoprn renegat.“

„Tako je. Dober rodoljub si.“

„Da, moje korenine segajo v tiste čase, ko smo bili vsi rodoljubi.“ —

Spravila sva se na slovstvo in na slovstvene struje. Križan je kimal, ko sem hvalil staro, zrelo in prebavljivo strujo, ki je ljudstvo, ki bere same molitvenike, še tako zelo potrebuje. Kimal je ter pristavil, da je globoko in široko moje modrovanje. V vsem se je pridružil mojim nazorom. Ko sem n. pr. rekel, da mi Krsnik kot pripovednik bolj ugaja nego Jurčič, mi je pritrdil ter pristavil, da marsikdo rajši pije vino po štirideset nego po osemindeset, dasi mora biti poslednje boljše.

Okoli tretje jutranje ure so jeli gostje zapuščati kavarno. Tudi jaz sem že mislil na odhod, pa Križan, ki je že močno čutil vinske duhove, je poklical še vina, rekoč, da ga prazen kozarec spominja človeškega trupla in je tako gaben, kakor je odurno telo brez duše. Zatorej — duše gori! Potem se je pomaknil bliže k meni ter mi začel hvaliti življenje zunaj velikih mest, kjer je vse ceneje, bolj zdravo in preprosto nego v tem Babilonu vseh pregreh. Rekel je, da je velik prijatelj izletov na deželo in da me spomladi, naj velja, kar hoče, poseti v Moravanu in da se tam meni na slavo napije za pet atmosfer.

Ko sem proti jutru plačeval, sem čutil, da polje in grmi v meni tista perturbacija, ki mi jo je svetoval zdravnik. Križan, videč mojo denarnico, se je nagnil k meni in molednil: „Posodi mi deset goldinarjev do spomladi! Glej, čisto sem na suhem, a ti plavaš kakor Krez sredi zakladov. Vsi moji viri so usahnili, pa zopet potečejo in spomladi ti prinesem denar v Moravan. Oj, to se povešiva takrat zunaj na deželi! Zanesi se name!“ Ko je spravljal

desetak, je vzkliknil: „Ej, Polajček, odpravimo denar, tega pogubnega malika, in svet bo imel vse drugačno, lepše lice.“ —

Ker Elvira še ni mogla iti, sva je čakala.

„Ali se kdaj snideš s Svetičem?“ sem vprašal prijatelja.

„Še mar mi ni Svetič.“

„Meni ugaja. Govoril sem ž njim v ‚Künstlerhausu‘. Moder in priden človek.“

„Karijernik je, šolobarda, knjigožerec, filister, puhlež, koruznik!“ je vpil Križan ter se v pijanosti zaikaval. Motne so postale njegove oči.

„Debel je slovar tvojih zabavljic. Moja misel je komaj sledila za njimi. Kaj je to — koruznik?“

„Tista šemasta cunja je, ki jo obesijo v koruzo, da straši vrane. Tako se nekoč Svetič da obesiti v strah ljudem. Ves svet je že policijsko uravnan, povsod mrgoli koruznikov, ki kaj imajo ali kaj pričakujejo in vlečejo stari socialni red za rep, da bi jim ne ušel. Vidiš, to je vse.“

Branil sem Svetiča kot poštenega človeka in dobrega rodoljuba, ki se po končanih študijah vrne med rojake.

Ali Križan ni pustil veljati moje. „Tvoj Svetič pojde domov, da se tam v najrazličnejših strankah zarine v prvake ali pa v službah hlapčuje vladi, dokler ga ta ne postavi na visoko mesto za koruznika, kjer sčasoma pozabi svoje prvote. Jezikov se uči Svetič. Kaj tega treba! Postal bo nekak besedni stroj, a zmisla ne bo imel drugega nego za tisto krmo v vladnih jaslih.“

„Vsekakor se drže takšni ljudje še domače ledine, ali tale Žerjav, to ti je človek, ta mi ne ugaja.“

„Ker si se zaril v svoje rodoljubne nazore, ob katere se on zadeva. Veš kaj, le odkriti bodimo in ostanimo pri resnici. Včasih sem te zavidal, ko si nam pisal na Dunaj, da rajši ostaneš pri vojaki, nego bi šel drugam stradati. Zavidal sem te za tiste gosje škofije, ki si jih obiral na Ogrskem in jih zamakal z vinom, ki ni raslo daleč od Tokaja. A zdaj drugače mislim o ljudeh tvoje vrste in vsakega smatram za živino — žival, ki za ljubo krmo vleče svoje breme.“

„V izbranih frazah govoriš, Križan.“

„Vedno govorim tako, kadar imam pred seboj človeka, ki škili za karijero kakor cigan za kračo. In kadar jo ima tisto karijero, ne spusti je nikdar več, vedno gloje ob njej, nič več ni človek, samo karijernik je, sita fizijonomija, samo uradnik, vojak ali duhovnik, samo eno je in za drugo nima zmisla nego za kračo.“

Tako je zabavljaj in psoval vse vprek. Naveličal sem se človeka, ki se je hotel, po njegovih nazorih sodeč, izmuzniti človeški družbi, pa se je vedno bolj potapljal v njenih kloakah.

S pobuno v prirodi sem šel v spremstvu Elvire in Križana iz kavarne. V dolgi, tihi ulici smo postali pred trinadstropno hišo. Elvira je odprla duri in potisnila zanje opotekajočega se Križana. Potem sem jo spremil v temni konec predmestne ulice.

(Dalje prihodnjič.)

Klasova Klara.

C. Golar.

(Konec.)

Klara je bila vsa očarana od njegove ljubeznivosti in sama ni vedela, kod in kam jo je vodil. Obstala sta pred visoko, temno hišo v ozki, dolgi ulici, in tuji gospod ji je povedal, da je to Antonovo stanovanje, kjer ga lahko počaka, dokler se ne vrne. Po ozkih stopnicah sta se popela v tretje ali četrto nadstropje, Klara ni vedela, ker je šlo tako neizrečeno visoko.

Debela ženska jima je odprla steklena, zagrnjena vrata. Klara se je prestrašila njenega zalitega, sladkega obraza in čudnega smeha ter je povесila oči. Tuji gospod je mignil ženski, izpregovoril ž njo par besed, a zopet se je nasmehljaj Klari in jo objel preljubeznivo okoli pasa. Stopila je ž njim v somračno sobo, vso pregrnjeno s preprogami, z mehкими stoli ob stenah in s težkimi, baržunastimi zastori na oknih. Za trenotek je vstopila debela ženska, gospod je skočil za njo, a se vrnil takoj s steklenicami in krožniki.

Antonov prijatelj je posadil Klaro na zofo in jo pogostil s čudosladkim vinom v visokih, tenkih kozarcih, postregel ji je z mehkim kruhom, ki se je kar topil v ustih, narezal ji je pečenke, ponudil ji sladčice in postavil prednjo krožnik s pomarančami. Sedel je k njej in poljubljal njeno roko, zmerom slaje je govoril, božal jo po licih, natakaj ji vino in trkal ž njo. Kozarca sta zvenela a gospod se je laskal, snubil in vzdihal. Klara je pila in pila, Klara je poskušala sladčice in zopet pila, smejala se je in pila. Vsa je bila v ognju, in ko jo je objel Antonov prijatelj okoli vrata in pri-

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

9.

ako se je moj Polajček zabaval na Dunaju, da ga je čutil drugi dan v vseh kosteh. Ko sem sedel dopoldne v kavarni — izbral sem si jo daleč od „Maison rouge“ — mi je grmela po vseh udih prečuta noč. Po životu me je izpreletaval neprijeten čut, kakor bi bil oblečen v srajco iz hodnega, neobdelanega platna, iz katerega mole še rese in pazder, lice me je skelelo, kakor bi se bil obril s topo britvijo. Ljudje hodijo v megli krog mene, besede v novinah plešejo pred očmi, prsti so suhi in brez tipalnega občutka, lasje, kakor bi žebliji štrleli na glavi, oči nočejo gledati, v glavi nekaj buha in zdi se, da stoji tam, kjer je prostor za noge. Priskutilo se mi je mesto, iz podčelja sem gledal na velike stavbe in na majhne ljudi. Sklenil sem, da se nemudoma popeljem nazaj v Moravan.

Opoldne je vlak že hitel z menoj prek dolgočasnega Moravskega polja, kjer se je dovršil pred šeststo leti za avstrijske Slované preusodni preobrat. Zamislil sem se v preteklo noč. Čuden človek je ta Križan. Zaslužil je svoj križ. To ni smešen in nor, ampak pijan, lahkomiseln, neodkritosrčen človek v razvratu svojih misli. Človek brez pomena in namena. Sito fizijonomijo mi je očital, a sam gleda kakor mrki glad. Ali je to zavist, kar govori iz njega, ker gredo drugi po trdno začrtani poti k svojemu cilju, ali je res ravnodušnost in cinično preziranje vsega, kar velja za pravo? Posmejal sem se tisti duhovitosti, v katero sva se zaletavala, pa ni mogla združiti najinih nazorov, še dalj sva prišla vsaksebi. Kakšne neumnosti sva govorila! Spomnil sem se neke majhne prigodbe iz otroških let: kupil sem si bil jesenski dan polne žepe kuhanega kostanja. Beleč ga, sem šetal po ulici; takrat se je priplazil k meni šolar, ki me je na vse pretege hvalil in gladil, dokler je belil moj kostanj; proroški navdihnjen je rekel, kako prav so storili moji starši, ker so me pustili v mestne šole, ki me privedejo gotovo do škofovske časti, kar se mi je tako dobro zdelo, da sem dovolil hva-

lorečniku vedno globoče segati v moj zaklad. Pa jedva sva bila izpraznila moje žepe, je navil druge strune ter mi zabrusil v obraz osla, mulca in neumnega hribovca. Tako je ravnal Križan, ko se je bil okoristil pri meni. Lep broj zabavljič mi je nanizal, no, jaz sem se mu smejal. Ni bil prvi, ne poslednji, ki je jedel moj kostanj.

Zamislil sem se v Elviro, v njeno ubožno sobo daleč tam v predmestju, temno in nevljudno, kjer gola strast druguje trdemu delu in obema revščina. V takih mislih me je premagala dremota. Naslonim se v kot in zaspim. Ko sem se čez četrto ure prebudil, mi je rojila vedrina v glavi in čistost v očeh. V daljavi zagledam zvonik moravske cerkve. Obveselil sem se ga, kakor bi se vračal iz dolgega trpljenja v kraj pokoja. Čim bolj sem se bližal svoji stanici, tem živejši sem postajal, tem bolj se je topila dušna gorjupost v nič.

V Moravanu sem na ulici srečal zdravnika in ta mi je pravil, kako sva zaslovela v mestu zaradi predvčerajšnje kopeli v Moravi. „Že dva dni se ne govori o drugem nego o najini aferi. Nekateri se nama smejejo, drugi naju pomilujejo. Vse gloje ob tem dogodku kakor pes ob najdeni kosti. V kavarni govore o njem in v gostilnah in ženske sanjajo o njem po dnevi in po noči. Mene so danes dame klicale k sebi, da bi jih ozdravil radovednosti. In veste, kakšna razodetja so se mi odkrila? Vi ste na pošti zelo priljubljen.“

„Nisem vedel dozdej.“

„O le nič ne tajite! Kakšnega žarečega in sanjajočega obraza me je poslušala danes tista brhka gospica Albina, ko sem pravil o vašem gaganju! To pomeni, da sedite tamkaj na gorkem. Ti poštni ljudje mi ugajajo; tam se poprimite, a ono židovko pustite židom.“

„Nič se ne bojte zame,“ sem pikro odgovoril. „Ko bi si kdaj iskal soproge, izbral bi si jo iz domačink, nikakor pa ne na tujem.“

„Tako bi bilo prav. Tudi jaz sem teh nazorov.“

Doma mi je pravil Žemljčka, da ga je poprejšnje jutro na dvorišču ogovorila deklica s pošte ter poizvedavala, kako se mi godi. So pač malenkostne razmere tukaj — sem si mislil, če padeš po zimi v mrzlo reko, postaneš junak. Zasmilil sem se damam, ker sem gagal v vodi, kakor se je Žemljčka, ko je padel na pohodu s strtega voza. — Vsako sočutje gane s človekom in tudi mene je obveselilo.

Ko sem šel drugo jutro preko dvorišča k Prohazki, se je odprlo okno poštna hiše in nad menoj se je sklonila krasna glava z okusno pričeško, pod katero je žarelo v jutranji svežosti in v lepotičnem

mazilu lepo zaokroženo lice gospe poštarice. „Dobro jutro, gospod Polaj,“ je zelo prijazno pozdravila, vpiraje svoje sanjave in strastne oči vame. „Zelo me veseli, da ste zdravi, ker to ni malenkost, v tem času brodirati po Moravi. Kaj ste pa mislili, da greste v takšno nevarnost? Predlanskim je mesarja Kopfa sin tudi v zimskem času na konju zagazil v Moravo in se skopal v njej. Kaj je bilo? Dobil je pljučnico in v treh mesecih je bil mrtev. Ali ste se kaj zelo prestrašili v vodi?“

Spomnil sem se, da moram nastopiti v vlogi hladnokrvnega junaka, ker ljudje tako hočejo, torej sem hladnokrvno in s ponarejenim junaštvom odgovoril: „Nič se nisem prestrašil, milostiva, ampak posmejala se je moja duša v mrzli kopeli tistemu ništrcu, ki je zrla vanj.“

„Moj Bog, kaj zrete vsi moški s takim preziranjem na življenje? Mari bi posegli vanje s krepko roko in vzeli, kar vam ponuja lepega in prijetnega. Mlad gospod bi moral videti povsod samo rože.“ Zrla je name z blestečimi očmi, kakor bi mi ponujala cvetje vsega sveta. In kakor oči svetili so se tudi njeni beli zobje.

V meni se je dvignila nelepa misel o materi poštarici in o njenem razmerju do Žerjava. In kjer je bil renegat poleg, je gnev vzrastel v mojem srcu. Pogledal sem po dvorišču, ki bi lepe reči lahko pravilo o ponočnih sestankih, kakor je opravljala Marta, in precej sem preskočil v vlogo egiptovskega Jožefa. In rekel sem: „Moj delež je bilo doslej samo trnje, zato se nisem privadil čepeti pri roži in vzdihovati. V nevarnostih iščem krepila svoji razgneteni duši.“

„Tega ne smete. Moškemu je odprt svet, njemu za vsakim oglom sije solnce. A kaj naj rečemo me ženske? Ako nam srce odkrito izpregovori, brž smo deležne zasmehovanja in preziranja. Povedala bi vam o tem odstavek, pa je prehladno tukaj za pogovor.“ Gospa se je vzravnala, se zavila tesneje v volnato ruto, potem se je sklonila niže skoz okno, tako da so se bujneje pojavili obrisi njenih grudi. „Pridite, gospod Polaj, vendar kdaj k nam!“ je nadaljevala z vablјivim smehljajem. „V hiši ste, pa nikoli ne pridete izven službe. Samo na pošti se vidimo. Pridite zvečer, ko Albina in gospod nadučitelj igrata na klavir in gospod Klic z našo odpraviteljico zapoje. Pa tudi v kvarte igramo. No, vas samo Majerjevi vlečejo nase.“

Izgovarjal sem se, da odslej tudi v kavarno ne bom dosti zahajal, ker proti koncu leta moram i zvečer sedeti doma ter delati; po novem letu pa se odzovem ljubeznivemu povabilu.

Gospa mi je pogrozila s prebelim kazalcem. „A na Dunaj iskat zabave in razvedrila — za to je čas! Le čakajte! Pridite, kadar morete, brez poklonov in ceremonij pridite! Sedaj pa zdravstvujte! Precej vam pride pošta.“

Pol ure pozneje sem na povratku zagledal na dvorišču Albino. Stoji ob zidu baš pod tistim oknom, s katerega mi je poprej govorila njena mačeha. Nikdar poprej se mi ni nastavila, da bi na samem govoril ž njo. Kakor se v planini šibko drevo nagne ob skalo, ko mu je bil vihar potrgal korenine, tako je slonela ob zidu, milobna in slabotna. Zasmilila se mi je njena onemoglost. Gledala je name kakor na prijatelja, ki se je čez dolgo časa povrnil zdrav in srečen iz tujih krajev. Vabilo me je njeno zatemnelo oko, njen smehljaj me je vlekel k sebi. Laskalo mi je spoznanje, da so sinoči in predsinočnjim na pošti govorili o meni, in sedaj prihaja ena za drugo, da mi javlja to, kar se je od onih pogovorov v njej zgostilo v jedro.

Zmagonosno sem pristopil bliže. Kakor bi videla na meni kakšno posebno glorio, tako je zrla vame in niti besede ni mogla izpregovoriti. V ljubezni je pač tako: dokler je boječa, je samo v srcu in na jeziku je še ni; ko se privadi, je v srcu in v ustih in povsod je je dosti; ko se začne krhati, je samo na jeziku še, ali je pa še tam ni. Vedel sem, zakaj se mi je nastavila, kaj ji roji po glavi. V to, kar ji je gorelo v srcu, nisem mogel poseči, a vzel sem ji pripravljeno frazo z jezika, rekoč: „Čestitam si.“ Pri teh besedah sem segel po njeni roki.

„S čim?“ je vprašala preplašena, ker sem tako hitro uganil njeno namero.

„Čestitam si, da držim to lepo roko v svoji, ki tega ni vredna.“ To sem rekel zato, ker se mi je srce nagnilo k odkritosti. Precej pa je zamolčalo, ker v meni ni bilo odkritosrčne ljubezni, ki bi bila pripravljena, kesati se že dovršenih grehov v ljubezni in prositi vesti odpuščanja.

Slutila je v mojih besedah prazen poklon ter vprašala: „Ali ste tudi vi takšen črnoglednež?“

„Kakor kdo?“

„Kakor doktor Klic in nadučitelj. Ona vedno predstirata svojo nevrednost, kadar hočeta damam kaj lepega povedati.“

„To sta vaša učitelja?“

„Klic me uči francoščine, Žerjav pa godbe in oba devata v nič svoje znanje, rekoč, da sem ju že prekosila.“ Oh, ti ženska ni-

čemurnost — sem vzkliknil sam v sebi — koliko te je! — No, Albina je bila v svojih nazorih še presrečen otrok, ki se v hvalevredni častiteljnosti ponaša s svojimi šolskimi uspehi. Poklonil sem se ji ter v znak pohvale potresel njeno toplo roko.

„Ali v cerkev nič ne hodite?“ je vprašala.

„Hodim,“ sem ponižno odgovoril. „Ob nedeljah grem, a v Moravanu dosedaj še nisem utegnil. Pozneje pojdem vsako nedeljo.“ Na licu sem izobrazil pobožne črte.

„Pridite na kor! Jaz igram na orgle, ne za denar, brezplačno — kar tako.“

„V čast božjo igrate, gospica Albina, in jaz pridem poslušat vašo izborna godbo.“ Z levico sem pobožal njeno predrobno roko, ki se kar ni mogla dvigniti iz moje desnice. In zopet sem vzdihnil: Oh, ti ženska ničemurnost! Poleg sem se zahvalil svojemu slovenskemu očetu, da mi ni dal zadelanega razuma. O, ljudje bi se radi prikriili, pa se ne umejo, ne morejo uiti moji proziranosti.

V kratkem premolku je zbrala svoje misli in se domogla do fraze, ki jo je speljala na dvorišče. „Čestitam vam,“ je govorila mehko in nežno, „ker ste se srečno izkopali iz Morave. Jaz in mama sva se bali za vas, da se prehladite in si nakopljete bolezen.“

„O, hvala za toliko skrb in sočutje! Glejte, čil in zdrav sem, in veseli me, da sem gledal nevarnosti v oko. Ni tako grozna, kakor pravijo. Človeku odpre oči na ono točko, kjer se strinja časnost z večnostjo. Top in prestrašen je pogled, a poleg se smeja duša svojemu koncu in začetku.“

„Vi ste obupan človek,“ je rekla razočarana ter mi odtegnila roko.

„Obup in junaštvo sta dvojčka, to pomislite gospica in ne jezite se name.“

Posmejala se mi je z jasnimi očmi, v katerih sem bral, kako mi je od srca odpustila mojo obupnost. „Vas čaka lepa prihodnost,“ je zalepetala, spomnivši se onega, o čemer je premišljevala obe pretekli noči.

Zasmejal sem se toliki naivnosti. „Lepo prihodnost sta mi prokovala že dva stara gospoda v moji domovini, gledajoča na moj pošteni obraz. Ali jaz mu ne verjamem in ne takšnim prorokbam. Verujem pa v vaše dobro in sočutno srce.“

Te besede so jo ogrele. Hvaležno se je ozrla v moj obraz. Ker sem vedel, da je zavzeta za neustrašene junake, kar so mladi ljudje sploh, in da je po noči sanjarila o njih, sem si nadel plašč

takšnega junaka. S sanjavo važnostjo in strastjo sem ji govoril: „Glejte, gospica, vsa moja prihodnost bi bila predvčeranjim kmalu obtičala v vodi. In spoznal sem pri tisti aféri, kako hitro zaračuni človek z življenjem, kako smelo gleda ob nevarnosti v bodočnost, ne proseč ni rešitve ni pogube, kako malenkostno se mu zazdi pojemajoče življenje, kako lehak je poslednji boj in lahka ločitev od tega sveta. Veste — smrt se mi zdi kakor krčmar, ki mi naredi račun, ter mu ga plačam z malovrednim, a težkim drobižem: smehljaje mu odštejem: tu imaš, koščeni krčmar, kar zahtevaš: olajšan pojdem skozi tvoja temna vrata v svobodno ozračje.“

Vsa se je tresla same slasti ob mojem junaštvu, ki se je ujemalo z njenimi sanjami. Gotovo bi se bila onemogla hipne blaženosti naslonila na moje prsi in bi potočila solzo vroče ljubezni, ko bi ne bil sijal kroginkrog prebeli dan, ki ni prijatelj genljivih ljubezenskih občutkov, in bi ne bila stopila v onem važnem trenutku v vsem svojem jutranjem lepotičju gospa poštarica med vežna vrata. Neka odurna zadivljenost ji je sijala na licu, ko je govorila: „O Albina, kaj tukaj si? Jaz te pa po vsej hiši iščem. Toliko je prišlo dela s pošto, ti se pa razgovarjaš z mladim gospodom. Tu poglej človek in rzsodi!“

Deklica je vsa zardela, namrdnila s spodnjo ustnico in v neprikriti zmešanosti je skočila v hišo.

— Čakaj, poturica Žerjav, pri tej deklici ti začnem kaliti vodo! A s poštarico delaj, kar hočeš! — tako je grmelo v moji glavi, ko sem bil zopet sam.

10.

V mojem življenju se je pripetilo dokaj romanov; ne takšnih, kakršne so pisali v starih časih, katerim je bil konec poroka in so srečni in hvaležni ljudje tudi pisatelja povabili na svatovanje; tudi tistih modernih ni bilo, ki se jim zadnje poglavje končava s frazo: In je šel in se je obesil; mirno sem plaval sredi po prostorni reki in skrbno sem se ogibal čeri in vodnih vil, ker si nisem maral razbiti glave. No, v Moravanu bi se bil kmalu utopil.

Začelo se je moje ožje znanje z Albino. Drugo nedeljo sem bil že dvakrat v cerkvi, obakrat na koru. Dopoldne je bil kor poln pevcev, pevk in drugih vernikov, popoldne ni prišel nihče tja razen Albine in njene prijateljice Ljudmile, hčerke okrajnega sodnika. In popoldne sem govoril ž njo. Po prvem blagoslovu, pri katerem je igrala na orgle in so po cerkvi prilagali sveto pesem, sta sedli

deklici v stransko klop in jaz k njima. Poleg božjih dobrodelcev je v cerkvi navzoči tudi Amor — le pomislite, kakšno butaro je naložil siromaku Prešernu v trnovski cerkvi — in njegove spletke se običajno pred božjim oltarjem strnejo v zakon, nakar smatra bog zaljubljenec svoje delo za končano ter hitro odleti, ker zato ima peroti. V cerkvi torej med litanijami sem šepetal Albini prve gorke besede — Bog, ki je kaj podobnega moral že mnogokrat poslušati, mi odpusti moje grehe! — in ona mi jih je šepetala. Gorke so se mi zdele zato, ker so bile v božjem svetišču boječe šepetane, prepojene s kadilom in sveto pesmijo. Ali globoke ljubezni v njih ni bilo. Skraja se mi je zdela vznemirjena, pazno se je ozrla na prijateljico, češ, smem li na tem kraju? — in ko je ta obodrilno odgovorila z očmi, se je pomirila.

Začel sem o godbi, ki nama je bila najbliže in ima morda, ko bi jo mogel kdo razkrojiti, tiste prvine v sebi kakor ljubezen. Po muzikalni strani nimam nikakršnega znanja; moj posluš je v sprejemanju zvokov dober, v proizvajanju zelo slab, dobra godba mi gre k srcu, pred slabo bi bežal v deveto deželo; no, Albino sem hvalil brez hinavščine, čeprav me je jezilo, da jo je sprejela od Žerjava. Po moji pohvali so ji v zadovoljnosti zaigrala lica. Tako sem sedel pri njej več nedelj popoldne in cerkvena pesem mi ni šla nikdar tako k srcu kakor tedaj. Po litanijah sem jo večkrat spremljal domov.

Resnobnih namer nisem imel, tistih poštenih namer ni bilo, katere imajo na svojem sporedu ljudje, ki bi radi vsako življenje utesnili v strogo začrtane meje. Pa tudi nepoštene misli ni bilo v mojih namerah. Vabila me je krasna deva, zdelo se mi je, da me kliče glas njenega srca, zakaj bi se ne odzval v strogo odmerjenem tonu. Ali naj bežim pred njo kakor zakrknjen asket pred sladko izkušnjava, ko sem takoj po prvih sestankih videl, da ni zame, ne zanjo nevarnosti? Ko je šla drobnih korakov poleg mene vsa nedolžna, zaupljiva in blebetava, sem si pač prizadeval, da se poglobim v njeno mišljenje, kakor vsi radi čujemo mladostne nazore, ki prihajajo iz nepokvarjene romantične duše. Kakor genijalen kipar umetnik, ki iz razmetanih ostankov starega kipa, izkopanih iz prastarih razvalin, spozna ves sestav umetnine, kakršna je bila pred tisočletjem, in jo ume sestaviti in izpopolniti v prvotni obliki: tako spozna moje vešče oko iz nekaterih potez, ki se tajno in boječe prikradejo iz duše, ves značaj človeka, ki stoji pred menoj in me zanima. Nekoliko te poznam, človek, ki si največja umetnina!

Zapazil sem pri njej neko otroško zavzetost za stvari, ki niso bile baš pomembne. Vsemu se je umela čuditi, kakor bi ji bilo vse novo. S te strani sem jo spoznal že na pohodu čez Male Karpatе. Uvaževal sem to dovzetnost, ker sem videl v njej cel koš nezavedne mladostne sreče. Spominjam se: nekega deževnega dne so stale luže snega in vode pred pošto; pa je prišla stara ženska, skrčena in sključena, ovita v nerodno obleko in izpodrecana, ter skočila preko luže, kakor more pač skočiti starka: oprezno, nesigurno in omahljivo. In tistemu babjemu skoku se je Albina smejala ves teden. Drugikrat je videla v kmetski veži otroka, ki je jedel kuhane češplje iz sklede ter se pri tem namazal po vsem obličju, da je bil videti, kakor bi ga bili potegnili iz kolomaznice, kar je Albini pričiniło smeha za nekaj dni.

Vse na svetu se ji je zdelo zanimivo in lepo, ali najvažnejša ji je bila njena pošta. Pravila mi je, kdaj ima največ posla, kako pohleven in ljubek je tisti njih konj belec, ki je vozil pošto na železniško postajo in nazaj, da ga ume sama opraviti in okomatati in poleti včasih sama vozari s pošto, da kupijo še enega konja belca in dobe tekom leta brzojavno postajo ter pojde ona za tri mesece na Dunaj učiti se brzojavne službe in sčasoma — bogve — pride morda tudi telefon v hišo. Vse si je v načrtih uredila tako, da bi iz malega zraslo veliko. Iz nje je kipela poleg mehke krasote krepka delavnost.

Pazno sem jo poslušal in sledil za njeno mislijo; bil je pa med nama ta razloček, da je svirala v moji duši neka žalna godba, odmev burnih mladeniških let in mnogih izkušenj, v njej pa sama sreča, spojena s pošto in njenimi posli. In primerjal sem svoje odnošaje do Vido in Albine. Nič tiste prisrčnosti nisem čutil pri Albini, ki me je ogrevala nekaj pri Vidi. Čutil sem bil pri Vidi, da mi ona velja mnogo mnogo, včasih ob urah ljubezenske oduševljenosti sem jo smatral za stvar, ki je neizogibno potrebna moji sreči. To je bil moj resni globoki čut, ki sem ga užival brez računanja. In temu čutu sem se zdaj že napol smejal. Albina se mi že ni zdela neogibno potrebna moji sreči. Ob njeni strani se mi je mnogokrat vrivala misel: Čemu hodiš z deklico, pri kateri računaš na vse strani, in vedno ti prihaja zanikajoč rezultat. Z Vido je bilo drugače. Postala sva zvečer na oglu ulice, držala se za roki in jaz sem jo prosil, naj napravi prihodnjo nedeljo z menoj izlet na Šmarno goro. Ona se je nekoliko branila, rekoč, da bi sestra vsekakor hotela ž njo in tudi oče bi hotel ž njima, ali on mora čuvati doma psa, ki

bi sicer sam v sobi javkal in tulil ves čas. Pa naj gre tudi pes z nami! — sem odločil. Dognala sva naposled, da pojdemo vsi s psom vred na Šmarno goro, in jaz sem nesel tisto soboto pred izletom v zastavnico svoj zlati prstan, drugikrat svojo žepno uro. To je bila moja požrtvovalna ljubezen.

Za Albino nisem bil namenjen žrtvovati kaj; skrbno sem čuval tisto drobtino samostalnosti in svobode, ki jo še dajo službujočemu človeku. Smatral sem svoje razmerje do nje za nekakšno zabavo ter igranje z besedami brez prave podlage v srcu. Ali mislil sem mnogo o tej stvari in o tisti mogočni steni, ki je stala med nama in si je nisem upal prestopiti. Kopicili so se v mojih premišljevanjih tehtni pomisleki in rekel sem si, da ljubezni tam ni, kjer so pomisleki. Vedel sem, da je ona bogata, toliko bogata, da bi zame lahko vložila predpisano zalogo, t. j. me kupila, in da se takšne ne ponujajo vsak dan. To je bila praktična stran te zadeve in praktičen nisem bil. Zaničeval sem vse nezaslužene ugodnosti. Preziral sem vse tiste moške sebičneže, ki so se dali kupiti — to je bila neosnovana pretiranost — in onega vojaka, za katerim se je na naših pohodih vozila žena z otroki in z obilno prtljago, sem smatral samo za polvojaka. Torej ta denarna zadeva me ni mamila. Na drugi strani se je oglasila moja idealnost, moje domoljubje. Kako naj pokažem brez rdečice na licu v domovini poštenemu človeku ženo, ki ne govori tam običajnega jezika in se mu morda celo roga v srcu. Dosti je pri nas priprostih ljudi, ki jim ugaja tuj jezik in ga poslušajo odprtih ust, čeprav ali baš zato, ker ga ne umejo; ali moj oče je bil krepkejšega kova; rad je prenočil tudi inozemskega berača in popotnika in mu gostoljubno postregel, no, stati ni maral pred njim in ga občudovati. V nemškem pisarju je videl človeka, ki je prišel v našo deželo, da se preživi, in nič višjega. Nemškega jezika ni umel in ga tudi potreboval ni, ker ni hodil po svetu razen na hrvaške semnje, kjer s svojo domačo govorico ni prišel v zadrego. Kako naj mu privedem ženo, ki ga ne ume? Naj se sklene pri nas na stotine zakonov mešane narodnosti, jaz bi v takšnem že z ozirom na mogoči zarod ne mogel biti srečen, in strah me je navdajal pred ženo tujko. Tudi njena zavzetost za pošto me je plašila. Mari naj jo potegnem iz njenega priljubljenega delokroga ali pa naj sam postanem poštar v nemškem kraju ter naj se odpovem za vselej vrnitvi v domovino?

In še nekaj je bilo: jaz takrat nisem hrepenel po takozvanem mirnem življenju v rodbini. Moje geslo je bilo: vedno

sam ter danes tukaj, jutri tam in čim burnejše, tem ljubše. Vojaška uprava je skrbela, da nisem bil v nobenem kraju dolgo; jedva sem postal dobro znan, že sem moral naprej. Ker vojašnic za konjenike ni bilo, so nas nastanjali po vašeh; da bi bilo to breme enakomerno razdeljeno na občine, je veljal zakon, da dobi vsaka občina lahko vsako četrto leto vojaško nastanitev, ki pa na Ogrskem ni smela trajati nad pol leta, na Avstrijskem nad leto. Tako smo bili dosti na pohodu; vse vasi ob Moravi in Donavi na ogrski in avstrijski strani je obral naš polk, vedno smo se selili in nikjer se nismo udomačili do kraja. Doživeli smo tuintam tiste kratke ljubezenske epizode — tudi turisti, lovci, sploh vsi kočujoči ljudje jih poznajo — ki so prava slast življenja: prijetno se dotaknejo srca, pa ga nič ne ranijo, nič neprijetnih posledic ne puščajo za seboj. Zajašeš zgodaj v jutru konja, vzdihuješ preko polja, ko pa prideš v novo stanico, te je že vse minilo. In drugi dan je človeku, kakor bi se bil napil iz reke Lete. Moj delež je postala nestalnost, in stalne nastanitve nisem želel za svoje srce, nisem se maral vgnezditi in ogreti v Moravanu, prikleniti svoje nemirne duše k poštni mizi.

Takšen pesimizem je rojil po moji glavi, ko sem sedel pri Albini na koru ali šel na njeni strani. In vendar sem začel sanjati o njej. Moje srce se je začelo protiviti razumu. Zapazil sem bil, da mi je deklica naklonila veliko pozornost. Mnogokrat je nisem našel za poštno mizo, toda takrat je stala pri oknu svojega stanovanja ter predstavljala cvetlične lončke, trebila cvetice. Ko sem se vračal od obeda, sem jo videl dostikrat pri oknu. Moji samoljubnosti je ugajalo, da se je zatekla k oknu, kjer me je skrivoma s sijajnimi očmi pozdravljala. Včasih je igrala na klavir in takrat sem bil seveda uverjen, da velja godba meni in mi pravi prijetne reči. Užalila pa me je godba zvečer, posebno če se je igralo četveroročno. Predstavljal sem si, kako sedita Žerjav in Klic pri Albini, in za ves svet bi ne bil šel k njihni zabavi, čeprav sem bil gospe poštarici obljubil, da pridem. Ako je šla v cerkev ali v posete k sodnikovi hčeri, se je, gredoč preko dvorišča, vselej ozrla v moje okno. In pričel sem ji vračati njeno pozornost: če sem od svoje mize zagledal na dvorišču ali na ulici njen klobuček z belim in rdečim nakitjem, sem vselej stopil k oknu. Pozdravila sva se in njene oči so pogledale name, kakor bi nekaj vprašale. Čeprav mi je močno utripalo srce, sem vendar vedno mislil na ono mogočno steno, ki je stala med nama. V najinem vedenju sva si pač namigavala o ljubezni, ali

tiho in boječe je bilo to namigavanje vsaj z moje strani. In nikdar se nisva osmelila, da bi izpregovorila besedo „ljubezen“.

Tako mirno teče včasi življenje: vestno opravlja človek svojo dolžnost, kakor v dobro namazanem stroju delujejo njegove moči, prav čuti, kako v močnem telesu biva krepka duša, živeča v nekakem soglasju z drugo nežnejšo dušo — in človek se ne spomni svoje sreče. Šele pozneje se začne zavedati one blažene dobe. Drugikrat prihrujejo dogodki, vzamejo te v svoj vrtinec in plešoč v kolobaru zadevajo vate predmestni robati ljudje, dokler te ne izrinejo in ozlovoljen zapustiš plesišče.

(Dalje prihodnjič.

Majska noč.

O to je tista majska noč,
ko zemlja se, nebo smehlja,
ko zefir s cvetjem se igra,
o to je tista majska noč!

Ko speje k rožam ogenj zvezd,
ljubezen diha beli cvet,
o blaženstvu ko sanja svet,
ko speje k rožam ogenj zvezd. —

Ko bele roke sklepajo
k molitvi sredi se noči,
ko srce prvič zaihti . . .
v očeh nadeje sevajo.

Ko usta skrivaj ljubijo
premekki žamet mladih lic,
ko v krogu belih še — družic —
ljubezen misli snubijo. —

O to je tista majska noč,
ko srca zubelj zagori
neugasljiv vse dni, noči —
o to je tista majska noč!

Kristina.

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

11.

ložno sem živel na Ogrskem z vsemi ljudmi. Če se je pripetilo, da smo v židovski šenki ali krčmi kdaj izpregovorili o razburilnih narodnostnih sporih in naposled s pestmi objestno potolkli ob mizo, pričina teh prepиров nikdar nisem bil jaz. O, jaz imam dobro srce: s Stritarjem bi samozatajevalno objel ves svet v najsvetejši bratoljubnosti — ne samo na papirju — in s Tolstim bi se povzpел do usmiljenja, ki bi segalo do mej anarhizma; ali če mi kdo založi zaušnico na desno plat, takrat mu nočem nastaviti še leve strani; kadar imam dve suknji, dam tisto, ki je zamazana in razvlečena, siromaku, a dobre ne dam, ker bi me ljudje za takšen čin zasmehovali in moj značaj zasmehovanja ne more prenesti. Skratka: z ljudmi plavam, in kadar navali name eden, takrat odrinem jaz za dva. Tako je, kadar pridem v spor s tujimi, zbadljivimi ljudmi; pri domačinih sem prizanesljiv, in če vidim zakrknjeno srce, utihnem jaz prvi; odpuščanja bi prosil.

V Moravanu nisem ostal tako miren; vzrok je bila Žerjavova neznačajnost, ki me je močno bodla v oči.

Z Zarubo sva hodila na hrano v Prohazkovo gostilno. Prohazka se je pred mnogimi leti preselil iz Češke v Moravan, kjer je veljal za vzornega gostilničarja; njegova kuhinja je bila na dobrem glasu in mati Prohazka se je umela gostu vablivo in genljivo posmejati. Pri njih je stanoval gostilničarjev stric Vilibald, skopuh prve vrste in denaren mož. Vsako soboto zvečer smo sedli Vilibald, Zaruba in jaz za kvarte in vrgli v preferans. Z Zarubo sva imela obilo zabave s stricem, ki je igral umazano in se tresel ob najmanjši izgubi. Igral je počasno, ker je počasno mislil. Pri vsaki umazanosti sva ga v šali nahrulila, kar je pričiniło dosti zabave gostilničarju in gostom, ki so prisédli. Ob sobotah je imelo pri Prohazki mestno pevsko društvo svoj sestanek in tja je prišel večji del Majerjevih gostov. Na ta „večer“ je zahajal tudi Žerjav, ki je pel lep tenor.

Nekega večera vržem kvarte po mizi, rekoč: „Stric Vilibald, nocoj ne igram več z vami. Prepočasni ste in priganjati vas je treba kakor upehanega konja.“

Potem sem se obrnil k dimnikarskemu mojstru Balu, majhnemu in suhemu človeku, ki je sedel pri sosednji mizi za menoj ter razkladal prigodke iz svoje vojaške dobe. Dasi ta Bal nima nikakršnega vpliva na moje doživljanje, vendar stoji on v ospredju mojih spominov. Povedal je tisti večer kratko anekdoto . . . in tako se zarine dobro in pošteno delo našega sobrata v naše srce, da ga do konca dni ne moremo pozabiti. Pravil je, kako je nesel 1849. leta v uporni Brešiji triletnega otroka po mestnih ulicah. Ker so Italijani streljali v vseh hišah z gorenjih nadstropij na naše vojaštvo, je izumel poveljnik Hajnav novo strategično zvijačo. Ukazal je vojakom, naj pobero po pritličnih stanovanjih vse naročne otroke in jih drže v naročjih; sovražnik si ne bo upal streljati na svoj lastni zarod. Ali Brešijani zategadelj niso ustavili ognja. Nese Bal tistega otroka na prsih, prikriva ga z obema rokama ter z glavo in bolj se boji za njegovo nego za svoje življenje. Vse bi bil dal tistikrat za onega otroka, tolika ljubezen do njega se mu je porodila.

„Morebiti je bil pa vaš,“ se je oglasil surov glas in vse se je zagrohotalo. Jaz pa sem si mislil, da je poštenjak mož, kateremu je dražji sovražnikov otrok nego lastno življenje. Tako surovodovtipno se je obregnil ob dimnikarskega mojstra Žerjavov prijatelj Klic. Strmel sem ob njegovi neotesanosti. Klic se je rad pohvalil, da je rojen Prus in da so ga izgnali iz Berlina, ker je socijalen demokrat. Dasi se je prišteval k tej takrat še mladi stranki, vendar ni imel tistega čuvstva, ki hvaležno sprejme vase plemenito dejanje demokrata z usmiljenim srcem. One čase se je še vse smejalo socijalnim demokratom, njih karikatura se je nahajala na vsaki strani nemških šaljivih listov: raztrgan in pijan prosjak, ki vihti steklenico žganja v roki in mu steklenica gleda iz vsakega žepa. Tudi Klicu so se ljudje posmehovali razen onih na pošti.

Bal se je čutil užaljenega, ker ljudje njegovega širokega srca niso hoteli umeti. Iztresel je pipo in pljunil.

Da bi ga nihče ne motil v lepih spominih na delo usmiljenja, sem obrnil pozornost gostov drugam. Tiho sem vprašal blizu mene sedečega Žerjava: „Kaj pa je nocoj z vašim petjem? Kdaj pa začnete?“ Nalašč sem ga vprašal v slovenskem jeziku, ker široke volje sem bil ter hudomušen in počiti sem ga hotel.

Žerjav je plašno in spoštljivo pogledal po gostih, potem je rekel v nemškem jeziku: „Prosim, ne govori tukaj v tem jeziku, ki ga nihče ne pozna in ne razume. Kaj hočeš ž njim?“

Odkrito sem odgovoril: „Izzvati sem te hotel, da se na tej točki do kraja spoznava. V glasu svoje matere sem govoril in iz srca mi je prišlo.“

„Ne spodobi se tukaj. Ta jezik je za kraje doli ob Savi.“

Kakor bi me nekaj sunilo v prsi. Vedel sem, da je nepriličnost, ako govorita dve osebi v enojezični družbi svoj jezik, no, neka notranja sila me je premogla, da sem govoril nekdanjemu prijatelju slovenski. In dejal sem s tresočim glasom in posebnim poudarkom: „Tudi jezik svoje matere si izdal!“

„Pustiva to! Mene ne more nihče izpreobrniti,“ je vzkipek ter se odvrnil.

Takrat me je vprašal Prohazka: „Gospod Polaj, kakšen jezik ste sedaj govorili? Ali ni hrvaški?“

„Slovenski je.“

„Tukaj gori ob Moravi živi dimnikar, ki je vaš rojak,“ mi je pošepnil dimnikarski mojster Bal.

Okrenil sem se. „Iz Kranjske?“

„Iz Kranjske. Moj prijatelj je. Tisti ima mnogo knjig pisanih v vašem jeziku. Pravi, da jih rad čita, ker noče pozabiti svojega rodnega jezika.“

„Tistih knjig menda ne bo toliko. Čital sem, da se vsa slovenska literatura vzame pod eno pazduho,“ se je objestno in zbadljivo vmešal Klic.

„Koliko je slovenskih knjig, o tem vi ne morete soditi, gospodine,“ sem ogorčen odgovoril.

„Čital sem, da jih ni mnogo, drugega ne vem. Tudi njih vsebine ne poznam.“ Klic je deloval na Avstrijskem v zmislu nemškonacionalnega agitatorja in izzivača.

„Iz srca nam je vzeta njih vsebina. Mila in draga nam je. Ona je vir, kjer črpa dimnikar ob Moravi svoje rodoljubje. Slava mu!“ sem viknil.

„Slava mu!“ je ponovil za menoj Zaruba in pil.

Dimnikarski mojster nama je pritrdil, rekoč: „Sam vem, kako toplo je človeku pri srcu, ako sliši v tujini svoj materni jezik. Za časa Košuta in Hajnava sem služil dolgo na Ogrskem in Laškem, zato vem.“

„Oprostite,“ se je obrnil Klic k meni z ironijo v usmevu, „nočem žaliti, ali slovenski narod vendar nima obstanka.“

„Zgodovini je znan nad tisoč let in toliko jih še lahko živi.“

„Zgodovina ni vedela do današnjih dni ničesar o njem.“

„No, naj pa sedaj izve. V življenju človeštva je tako star kakor katerikoli sodobni narod.“

Klic je majal z glavo, si prižigal smotko, momljajoč: „Ni mogoče, da bi se nekaj nad milijon ljudi obdržalo sredi velikih narodov.“ Potem je trdil, da so dandanes kulturna sredstva za raznarodovanje silna in proces razvoja sili Čehe in Slovence, da se preleve v Nemce, ker zmagonosna nemška ideja gotovo prodre do Adrije in zavzame Trst. Modro je pa zamolčal, kdaj se to zgodi. Porogljivo sem mu zrl v oči in na njegove fraze sem pripravil protifraze. Kaj rad sem se včasih spravil na medlega konja nehvaležne politike in v zafrkacijah sem prorokoval bodočnost. Rabil sem take izraze, da so se strmečim poslušalcem ježili lasje. Rojen sem bil med sužnji, služil sem suženjski in sovražil sem strastno in globoko kakor sužnji, ko se začno zavedati svojega položaja in premišlujejo o svojem sovraštvu.

In govoril sem Klicu: „Vam se nekaj sanja o tej stvari, ker ste nekaj čitali in slišali od naših renegatov, a ne poznate razmer. Nam na jugu se sanja še o nekem drugem procesu razvoja. Čakajte, da vam ga razložim. Kakor so tu na severu Avstrije Čehi in Slovaki en narod po jeziku, tako smo na jugu Slovenci in Srbohrvati eno-jezičen narod. Že deček sem z razumom čital srbohrvaške narodne pesmi v izvorniku, dasi nisem imel nikdar slovnice tega jezika v rokah. Jezikovna skupnost je tu in tudi ideja politične skupnosti močno raste pri nas. Seveda vi tega ne razumete in nerazumni ljudje vašega kalibra sanjajo o gradnji nemškega mostu do Adrije. Ko bi ne bilo drugih narodov na zemlji! Trst bi radi dobili za Nemčijo, pa Italijani vam pravijo, da imate toliko pravice do Trsta kakor oni do Hamburga. O, naša zemljepisna lega je izborna in ta nas reši pruskega navala. Majhni smo, pa nismo osamljeni. Bratov imamo na jugu doli do Egejskega morja. Ko bi nam ti ne pomagali, verjemite mi, da imamo več simpatij do Rima nego do Berlina. Italija nam je dosti bližja po kilometrih in sorodna nam je po veri, značaju in podnebjem. No, Bog daj še mnogo vekov naši Avstriji, ki bi nam bila rada pravična in poštena, ko bi nemški agitatorji ne kalili vode. Mi bi prenesli tudi kakšno mehko sužnjost, ker smo tisoč let prenašali trdo. Ni še takšna nesreča, biti pokoren velikodušni gospodi, ali sramotno in hudo je, služiti surovim ljudem, ki nam hočejo vse vzeti. Za brezobzirne Pruse pri nas na jugu ni

prostora. Glejte, proces razvoja, o katerem ste govorili, bo lahko takšen kakor na Ogrskem. Lahko pride čas, ko vam zakličemo po Košutovem receptu: Vaš jezik mora biti na jugu Drave iztrebljen in pruska misel pognana v hlev h kočevskim govedarjem! To vam odgovorjam na vaše vsenemške nazore.“

Klic je pogledal name, kakor bi se mi rogal, drugi gostje so strmeli v mize. Na moje besedovanje je vse molčalo, kakor poleže šum drevja, kadar potihne vihar.

Žerjav, boječ se, da ne bi prišlo preveč tesnobe v družbo, se je oglasil: „No, gospoda, ali začnemo?“

Pevci so sedli k veliki mizi. Izprva so zapeli nekaj umetnih pesmi, potem so prišle na vrsto narodne, naposled „Rundgesang“, pri katerem je pel po vrsti vsak svojo, tudi tisti, ki nismo sedeli pri pevski mizi. Vladala je vseobča svoboda; Bal je zapel češko „Andulko“, neki trgovec mehko slovaško pesem, jaz „Otok bleški“, Zaruba „Kde domov mûj“. Prohazka in še nekateri dobrovoljni gosti so slovanskim pesmim pritegovali.

Klic je vihal svoj ošabni nos, s posmeškom si je gladil mršavo brado. „Gospod Prohazka, vi se še niste udomačili v Moravanu“, je rekel po končanem petju.

„Zakaj ne?“ se je čudil gostilničar.

„Ker pojete tukaj češke pesmi.“

„Ali je to kaj hudega? Saj svoj materni jezik dostikrat tudi govorim in moj otrok, tisti, ki bo v tej hiši moj naslednik, ga bo moral istotako umeti. Ali ne veste, da je češki jezik v Moravanu potreben za vsakega trgovca in gostilničarja?“

„Te potrebnosti ne vidim.“

„Kako naj govorimo s Slovaki, ki bivajo onkraj Morave na dolgo in široko? In gori ob Moravi živi tudi na avstrijski strani vse polno Čehov in Slovakov, v nekaterih občinah imajo večino. S temi ljudmi moramo govoriti v njih jeziku, ako jim hočemo kaj prodati. — Še četrtinko, kaj ne, gospod Polaj?“

„Prinesite mi ga še pol litra, ker ste pravičen in pošten človek.“ Vselej sem čudovito oživel, kadar je kdo napadel katerosibodi slovansko pleme.

In Klic je vzdihnil: „O, še pride čas, ko pobije nemški knez na Moravskem polju to velikaštvo, kakor se je to zgodilo pred 600 leti!“

„To se ne zgodi še tako naglo,“ se je postavil po robu Zaruba, „ker bi s tem udaril tudi Avstrijo. Ampak . . . kdo in odkod ste pa vi, da se drznete tako govoriti o naših stvareh?“

„Jaz sem Prus iz Berlina . . . Klic.“

„Tujec ste tukaj in hujskate v tuji hiši. To ni lepo.“

„In kdo ste vi, da mi dajete navodila? Ali niste tujec tukaj?“ je ravnodušno vprašal Klic, vrteč kozarec med prsti in potuhnjeno gledaje zdaj na mizo, zdaj na Zarubo.

„Jaz sem Cenko, vicekralj češki, ako vam kaj mar,“ je teatralno zarohnel Zaruba ter vprl v Klica svoje debele oči, polne smelosti in ironije. „V moji navzočnosti nikdar ne smete zabavljati avstrijskim narodom, ki so doma po vsej naši državi!“

Po sobi je zadonelo grohotanje. „O, ta je dobra! Bog živi našega vicekralja češkega!“ je kliknil Prohazka. „Dobro, dobro!“ so zavpili nekateri gostje, uvažujoč dovtipno smelost junaškega Cenka; drugi so se posmejali v kozarce in pili. Klic in Žerjav sta o nečem tiho govorila. Kmalu sta vzela klobuka in odšla. Zaruba je menil, da sva nocoj midva Slovana „zavladala bojno polje“ in da treba dobro delo blagosloviti z vinom. Ostala sva v gostilni do polnoči.

12.

Prva posledica tistega spora v Prohazkovi gostilni je bila ta, da je naš kapitan drugo dopoldne meni in Zarubi zabičeval, kako morava živeti z vsemi meščani v najlepšem soglasju, da se ne smeva mešati v politiko, ne se udeleževati puste narodnostne gonje, ker nismo več na Ogrskem, ampak v bližini Dunaja ter pod nadzorom parlamenta in časnikov, da se smeva pač včasih do smrti napiti in se poveseliti z žensko, kolikor ugodno, ali edino tihovdana cesarska služba je najina dolžnost, ki jo morava opravljati noč in dan z dušo in telesom. Odpustivši Zarubo, mi je kapitan še posebej polagal na srce, naj se ogibljem narodnostnih prepričanj, ker če bi mi moral zaradi njih napisati ukor v mojo kvalifikacijo, potem zbogom častniške zvezde, katerih sem čakal že četrto leto.

Druga posledica je bilo moje ožje zблиžanje z Albino. Ves tisti dan sem bil razburjen. Dražila me je misel na prejšnji večer. Kako se drzne človek, ki se piše za Žerjava, ki je bil nekdanji moj prijatelj in ima neko neznačajnost na vesti, da zgrabi moje narodno srce, je trga in zasmehuje! Popoldne sem jahal v vnanjo postojanko po opravku in da se pomirim ter razvedrim. Ko pridem zvečer nazaj in oddam pred pošto konja dragoncu, zaslišim za seboj šumenje ženske obleke. Gorko me je izpreletelo, ko je izpregovorila Albina: „Gospod Polaj, nekaj vam moram povedati!“ Mrleča svetloba svetiljke, ki je

stala pred poštno hišo, je trepetala na njenem razžarjenem licu. Prijela me je za roko ter me potegnila v kot za dvoriščna vrata ter pohitela: „Naš nadučitelj vam je sovražen. Zagrozil se je, da vas naznani kapitanu zaradi sinočnjega prepira.“

„Lepa hvala, gospica! Je že izpolnil grožnjo. Stvar je poravnana. Sram ga je, da poznam njegov podli značaj skozinsko; že v Ljubljani sem ga poznal; in zdaj je prišlo to poznanje za njim noter v Moravan. Zato me sovraži. In pa zaradi vas sem mu menda na potu.“

„To sta vam povedali Majerjevi klepetulji — a? Tista židovska Martica —“

„Res, v kavarni sem nekaj slišal.“

„Kako se ljudje motijo! Nadučitelj vzame mojo mačeho in jaz jima dam svoj blagoslov. Sovraži vas pa zelo. Rekel je, da napiše v novine in vas spravi iz Moravana.“

„Svobodno mu.“ Čutil sem v roki, kako je deklica zatrepetala vsled moje hladnokrvnosti, ki je bila samo navidezna, ker v resnici nisem bil ravnodušen proti ovadbi v novinah. „Ko bi vi, gospica, poznali za podrobnosti sinočnjega spora in mojih odnošajev do nadučitelja in bi vedeli, kako pravično sodim o nekaterih stvareh, bi mi oprostili moje izzivanje, za kar hoče nadučitelj proglasiti moje vedenje. Kdor mene sovraži, ga tudi jaz ne ljubim. Od mojih nazorov me nikdar ne odvrnejo njegove podle ovadbe.“

„Vse vem, kaj se je godilo sinoči pri Prohazki,“ je šepetala. „Prohazka je sam pravil. Obe z mammo sva prosili nadučitelja in Klica, naj ne pišeta v novine. Jaz soglašam z vami in častim moškega, ki se v tujini potegne za svoj materni jezik, čeprav ni nemški.“

Pri teh besedah me je navdala velika mehkost, nekaj lepega ženskega je leglo na moje srce, nekaj domačega, kar me je redko posetilo v mojem surovem stanu. Ginjen sem se zahvalil deklici za njeno sočutje. Tistikrat bi jo bil v globoki hvaležnosti pritisnil na prsi, da niso zaškrabljale stopinje na dvorišču, nakar je Albina prestrašena skočila krog ogla in izginila za vrati, ki so s ceste peljala v poštne prostore.

Pojavil se je Žerjav. Razburjen sem mu zagradil pot z besedami: „Prijatelj, dobro še moraš pomniti, kako sta me spravila ti in tvoja mati iz ljubljanskih šol! In zopet se ti je ponudila prilika, da pokažeš, kaj umeš.“

Ves zmešan je zalepetal: „Ti si me smešil pred moravanskim občinstvom, teptal si moj ugled. Kako naj ostanem pri tem miren?“

„S tem sem teptal tvoj ugled, ker sem izpregovoril s teboj par slovenskih besed? O, kakšen renegat si postal! Sramota! In doma na Slovenskem so vsi naši učitelji značajni in možati ljudje.“

„Jeziš se name, ker nočem govoriti slovenski, pa po krivici. Slovenščina na Dolenjem Avstrijskem res ni občevalni jezik, zato je ne rabim. Tako je! Človek se mora ravnati po ljudeh, ker ljudje se nočejo po človeku.“

„Z menoj bi bil lahko izpregovoril slovensko besedo kot Slovenec s Slovencem. Razen vsenemškega Klica bi ne bil nikogar razžalil. Jaz se ravnam po svojih domačih ljudeh in pri njih ostane moja duša. Glej, v ožjem pomenu je zame slovenščina občevalni jezik po vsej zemlji, ker v njej mislim in govorim sam s seboj, v njej pišem pisma v domovino in slovenske knjige čitam vsak dan. Kadar grem na dopust, govorim samo domači jezik. Tudi drugi jeziki niso povsod občevalni jeziki, in vendar se smejo povsod govoriti. Glej, veselil sem se te, ko sem bil na pohodu čez Karpate sem. Prijatelja dobiš, sem si rekel, in ž njim se pomeniš o mladih letih; težavna so bila, a zdaj se mi čimdalje bolj prikazujejo v sijaju in rad bi govoril o njih v domačih glasovih. Tako sem mislil. In ne tople besede, zakrknjeno dušo sem našel pri tebi in spoznal sem, da nama je pomen življenja čisto različen. Jaz je pojnim tako, da se kdaj vrnem v domovino s tistim srcem, s kakršnim sem jo zapustil; nič drugačno ne sme biti moje srce, kadar stopim na domača tla. To je moj ideal, ki ga nočem zameniti ne za bogastvo, ne za karijero. Nikdar nisem prosil Boga, naj me pusti tam, kjer je bogastvo, a vedno ga prosim, naj me privede nazaj k revežem v domovino. Ti si se pogreznil v tujstvu in ostaneš v njem do smrti. Od Boga se odvrne, kdor se izneveri svojemu rodnemu jeziku.“

„Vodilna nit mojih misli je ta, da živim z vsemi občani tega mesta v najboljših odnošajih. Mojih dobrih razmer ne sme kršiti nihče. Sicer pa — piscis sum in maribus.“

„Povej mi, če ti križam tod kakšno pot, da vem kod hoditi. Miren človek sem in v Moravanu od danes do jutri. Ali svoboden hočem tudi tukaj biti v svojem mnenju, svojih dejanjih in dostojnih besedah. Prostovoljno nisem prišel sem, ne zato, da bi nagajal tebi in te oviral v tvojih nakanah. Tih opazovalec sem, navadil sem se, marsičemu se posmehovati. In tudi tebi se porogljivo smejam.“ Obmolknil sem za trenotek.

Moj nasprotnik mi je odgovoril z nemško prislovico, ki pravi, da se najbolje smeja oni, ki se smeja poslednji. In videl sem v

polutemi, kako je grozeče dvignil obrvi in so mu zabliskale so-vražne oči.

Mirno sem nadaljeval: „Samo epizoda bo zame ta Moravan, kmalu pozabljena kakor železniška postaja, ki pogledam nanjo iz kupeja, hiteč mimo nje, in jo prihodnji trenotek pozabim. V par mesecih pojdem odtod in ne hotel bi več priti semkaj. Ali to vedi, da pride dan, ko postanem, po neumni človeški sodbi moram reči — sposoben in vreden, da pozovem vsakega na odgovor za njegove ničemurnosti, najsi bo kjerkoli. Tudi Moravanu se ne ognem za ta slučaj. Čez sedem let pride vse na hvalo.“ S tem sem mu namignil, da postanem kmalu častnik in potem navalim nanj z dvobojem, ako nadaljuje svoje ovadbe.

„Pot v Moravan ti bo vedno odprta,“ je rekel s srditim glasom ter se mi poklonil. In kakor burja je odhitel mimo mene.

Žerjav je izpolnil svojo grožnjo. Tri dni pozneje sem čital v dunajskem listu dopis iz Moravana, v katerem sta dva dopisovalca Sch + K na prvem mestu lepo razložila, kakšno zimo imamo letos po obmejnih krajih ob Moravi, na drugem pa na podel način povedala, kako sta oni dan dva s panslavizmom prepojena podčastnika s slovanskim govorjenjem in s češko pesmijo „Kde domov můj“ poizkusila razgnati moravansko pevsko društvo, ki si ne da vzeti svojega nemškega značaja; in kako zelo je prodrla narodna zavest v vojsko, dokazuje dejstvo, da so si izbrali češki vojaki že svojega vice-kralja; zato je treba podčastnika pognati kam gori v Galicijo, da ne bosta mogla izzivati do korena nemštvu vdanih ljudi itd. Drugi del tega dopisa je prešel še nekoliko popoprano v vse dunajske liste pod zaglavjem „Panslavizem na Moravskem polju“ in neki šaljiv list je upodobil celo našega Cenka, kako jaha na čelu češke vojske s prevrnjeno trinožno ponvijo na glavi, ki naj bi predstavljala češko krono. Za kakšne podlosti imajo nekateri ljudje čas, pero in papir!

Z Zarubo sva se od srca posmejala tem papirnatim budalostim, no, kapitan naju je začel pisano gledati, pričakujoč viharja. Čez teden dni je res prišel od vojnega ministrstva ukaz, naj se onadva podčastnika nemudoma „zaslišita na protokol“. In pisali so se dolgi zapisniki, namreč sam sem jih pisal, tako da lahko rečem, da sem se takrat sam „zaslišal“. Vanje je prišla čista resnica in po kape-tanovem nasvetu najina izjava, da pesem „Kde domov můj“ ni nelojalna, ampak vélepatrijotska kakor n. pr. nemške pesmi, ki slave lepoto tirolske dežele in navdušenost njenih prebivalcev za domovino. Stvar se je dolgo vlekla. Ministrstvo, sluteč nevarnost za državo, je

poslalo celo vojaškega avditorja v Moravan, da preišče zločin. Kljub temu, da zločina ni bilo in je šel naš kapitan na Dunaj moledovat za svoja podčastnika, sva dobila vsak po osem dni domačega zapora, ki pa ni smel ovirati najine službe, to se pravi, jaz sem hodil prej ko slej na pošto, h kapitanu in v vnanje postojanke, Zaruba pa je stal skoraj ves dan na vežbališču; le v gostilno in kavarno si nisva upala, ker sva se bala novih ovadb. Zarubo je kapetan prestavil v vnanjo postojanko.

Od tistega časa se mi je pojavilo vselej nekaj nestrpnega v duši, kadar sem zagledal Žerjava ali Klica. Zaruba je nasvetoval, naj se jima maščujeva po znanem receptu: štirim krepkim dragoncem naj dam iz skladišča njih civilne obleke in ti naj preoblečeni po noči za kakšnim oglom premikastijo oba ovaduha. Temu nasvetu nisem pritrdil.

Tiste dni se je Albinina naklonjenost do mene še povečala; prej sem ji bil samo junak, a zdaj me je smatrala za nedolžno žrtev podlih ljudi, za mučenika. Zopet sem začel hoditi na pošto ob času, ko se je nahajal tam Žerjav, to je ob osmih zjutraj. Nenadoma so se srečavali včasih najini zatemneli pogledi, polni sovraštva, ali pozdravljala se nisva več. Albina je sedela vselej za svojo pisalno mizo. Domislila se je, da me mora uveriti, kako je z vso dušo na moji strani; pogostokrat je dvignila svojo lepo glavo od razgrnjene knjige, kakor bi si hotela odpočiti, in njen pogled je obstajal na meni; njene smejoče se oči so mi izražale sočutje; če so se vzpele kvišku, sem čital v njih prošnjo za nebeško milost, in hvaležen sem ji bil za tako globoko in nežno pazljivost. Včasih pa so se te ljube oči obrnile proti Žerjavu ter s porogljivim in sovražnim nasmehom letele preko njega. Moj nasprotnik je čutil, kako se pogovarja deklica z menoj; hlastno je prelistaval časnik, zlostno se je mel na stolu, ki je škripal, kakor bi se bil navzel same zlobě. Gospa poštarica se je zdajinzdaj pomilovalno ozrla name in baš s tistim pogledom in s temnim, karajočim izrazom na licu je obvela svojo pastorko.

Kolikor nežnejše je postajalo moje razmerje do Albine, s toliko večjo pozornostjo so jeli ljudje slediti za tem razmerjem. Ne samo Žerjav in Klic, tudi drugi so mi zavidali vdanost poštna gospice; saj so jo šteli med najlepše in najbogatejše mestne deve. Nemci, še bolj pa avstrijski Lahi strogo pazijo pri oddaji svojih nevest na pravilo: svoji k svojim! Ako je revna, jo lahko preskrbi tujec, bogato mora dobiti domačin. Tako se je pripetilo, da sem postal predmet

vseobče zavisti in pozornosti, nekaterim Moravancem pa trn v peti. Zdelo se mi je, da se nahaja tudi župnik med mojimi sovražniki, ker par nedelj zapored je vpletaval v svojo propoved Kristusove besede: „Čez malo me ne boste videli“, kar se je glasilo kot nekako svarilo, naslovljeno na mehka ženska srca, ki so se bila že precej močno naklanjala k vojakom.

13.

Neko jutro proti koncu svečana sem peljal navsezgodaj duhan v zunanje postojanke. V južnem vetru razmehčani sneg je pokrival cesto in pot, po kolesnicah polna luž, ni bila dobra ne za sani, ne za voz. Precej zunaj mesta zagledam pred seboj delavnega človeka, nesočega na hrbtu leseno skrinjico s ključavničarskim orodjem. Okolnost, da je moral gaziti luže in iskati trdih tal po nasutem in vteptanem gramozu — pod svojim bremenom se je premetaval in lovil svobodno, prožno in nalahko — je zbudila mojo pozornost. Ko ga je moj voznik dohitel, se je z razdraženo kretnjo glave oziral po konjih, kakor bi jima očital, da sta ga s tira pregnala na kraj jarka. S konj je obrnil svoj zlovoljno se smejoči obraz z motnomodrimi, vodenoleskečimi očmi in z golimi obrvmi name — in spoznal sem Bala, Teglovega očeta. Dal sem ustaviti ter ga povabil na voz. Nekaj se je obotavljal, gledajoč na precej suha konja, potem je postavil svojo nahrbtno skrinjico v voz ter zlezel k meni.

„Res je težko in trudno na takšni cesti: pol koraka delate naprej, cel korak pa nazaj. Ali konj je škoda; tudi konj čuti slabo pot in za žival naj velja tista pravica kakor za človeka,“ je govoril, privezujoč si višnjevo ruto krog vratu.

„Torej, Bal,“ se je oglasil na sprednjem sedežu moj voznik, zgrbljen in iztrkan človek Balove starosti, „ti misliš, naj si bosta konj in človek enakopravna, namreč naj včasih tudi konj sedi na vozu in človek naj vleče.“ Voznik se je obrnil in smeje pogledal name, bodisi, da me je hotel opozoriti na moža, bodisi, da se je hotel pohvaliti s svojim dovtipom.

„Tako ne mislim, Štefi. Vsak naj v svojem delokrogu nosi svoje breme. Ampak prehudega ne nakladaj ne živini, ne človeku; povsod kakor je prav in se prenese in pretegne.“

Voznik je še enkrat pogledal name, potem mi je ravnodušno obrnil hrbet ter si natlačil pipo. Vpeljal mi je novega človeka in sedaj naj se sam ž njim zabavam.

„Ne muči in ne trpinči božje stvari,“ sem izpregovoril, da bi se izravnal z duševnim razpoloženjem svojega popotnega tovariša.

„In prva božja stvar je vedno le človek. Žal, da nekateri ni vreden našega usmiljenja,“ je z dokazilno trditvijo rekel Bal. Potegnil sem odejo čez njegova kolena; dobro se mu je zdelo in gorjup smeh mu je izpreletel obličje, ko si je dvignil pokrivalo k prsim. V kratkem premolku je dvakrat, brzo okrenivši glavo, pogledal v moj obraz. Potem je vprašal: „Oprostite, ali nisva nekoč že govorila na tej cesti?“

„Sva. Jeseni je bilo. Ali vas ni bilo v Moravanu, da vas nisem potem več videl?“

„Kakor ptica selilka sem ali kakor vojak, ki je danes tukaj, jutri tam. Poslednje tri mesece sem delal na Ogrskem, zdaj bom morda tri mesece v tukajšnji okolici. Pri bratu stanujem, kadar sem tukaj. Saj poznate dimnikarskega mojstra Bala?“

„Poznam.“

„On je moj brat. Mi smo Bali, poštena rodovina. Glejte, gospod, kako dober spomin imam: enkrat sem vas videl, pa nisem pozabil. No, ali ste se že spoznali v mojih in Teglovih razmerah?“

„Slišal sem nekaj.“

„Povem vam vse, kako je bilo, ker nekateri ljudje me zasmehujelo in za čudaka me imajo. V občinskem zboru so tudi že govorili o tem, ali bi ne bilo pametno, vtekniti me v blaznico. Gospod nadučitelj bi me bil rad preskrbel za vse časno življenje.“

„O tem nisem slišal. Kaj pa ste zagrešili takšnega?“ sem vprašal na videz malomarno, v resnici pa zelo radoveden. Saj se je sukalo okoli dveh znanih oseb: Tegla in Žerjava.

„Vi torej poznate Tegla, Pavla?“

„Poznam. Prijatelj mi je bil na Ogrskem.“

„Onda vam povem vse. Ves svet naj ve, da je Bal poštenjak in da mu delajo krivico. To je bilo pred dvema letoma po leti, ko sem bil prišel zopet enkrat iz tujine v domači kraj. Vršila se je takrat baš neka šolarska veselica. Pridem k bratu in od njega izvem, da bo poštarica, Helena, moja nekdanja nevesta, kmalu zopet prosta, ker njenega soproga so tisti teden prepeljali z neozdravljivo boleznijo v dunajsko bolnico. In slišal je moj brat, da Helena komaj čaka moževe smrti. Nadučitelja poznate, in ker stanujete na pošti, gotovo tudi veste, česa se nadeja ta človek.“

„Helenine roke in njenega premoženja“ sem rekel, resno kimajoč, kakor bi mi stvar šla kaj k srcu.

„Iz tega ne bo nič. Ne, da bi jaz kaj pričakoval zase, o ne. Helena je že davno umrla zame in spoznal sem bil že davno, da je laže iz kamena izžeti solzo nego prisiliti žensko k priznanju svoje krivičnosti. Sicer pa vidite: jaz s temi grčavimi rokami se ne morem bližati takšni milostlivi gospe, uglajeni in razneženi v vseh udobnostih življenja.“ Bal je obmolnil, z desnico si je podrgnil čelo; njegove vodene oči so se vprle visoko tja v svetovno prostranstvo, dremajoče v mrakih oblačnega jutra. Po njegovem temnem licu so brodirale sence težkih in mračnih misli.

„No, povej gospodu, kar si bil začel, namreč zakaj so te hoteli vtekniti v blaznico,“ je podrezal Bala moj voznik, obrnivši se k nama in spustivši gost oblak dima, ki me je neprijetno poščegetal v nosnice.

„Res, Štefi, vse povem, kakor je bilo. Nič krivičnega nisem naredil. Grem tistikrat v mestno loko. Ko stopim s travnika v gozdič, kjer je ob poti med grmovjem postavljenih nekaj klopi, zagledam, da sta se Helena in nadučitelj, prestrašena po mojem pojavu, dvignila s klopi in odhitela po poti proti loki, odkoder je hrumelo rajanje otrok. Mimo tiste klopi gredoč, vidim, da leži na njej fina ženska torbica. Poberem jo in pogledam vanjo. Nekoliko nepoštenjaka sem bil, da sem jo šel odpirat, čeprav sem vedel, čigava je. V njej sem našel nadučiteljevo vizitnico, na kateri so bile zapisane besede prepovedane ljubezni. Glejte, tako se je vdala tretjemu možu! Saj jaz zase ničesar ne zahtevam od nje, le za Pavla zahtevam, njega naj bi se spomnila.“ Zopet se je zagledal v višave. Kakor bi njegova glava tičala na drogu in nekdo bi drog držal v roki in ga sukaj zdaj na desno, zdaj na levo, tako se je premikala hipoma na obe strani. Gledal sem nanj ter ugibal, značijo li te kretnje hudo nervoznost, ali blaznost, ali oboje.

„Kaj ste storili s torbico?“ sem vrinil, da bi ga spravil nazaj k predmetu.

„Grem torej s tisto torbico na zabavišče in jo nesem kar tja v sredo tistih ljudi, ki veljajo za smetano družbe in si izbero vselej poseben prostor, kamor ne sme človek žilavih in žuljavih rok. — Vi, gospod nadučitelj, pravim, in vi, gospa poštarica, sta pozabila to torbico na samotni klopi v gozdiču. Pobral sem in kot poštenjak prinašam nazaj. — Napravil sem vtisk, kakor sem nameraval: krmežljivo so begale nadučiteljeve oči in ves zmeden je bil! Helena je umela zatajiti notranjo razburjenost. Poleg je stala vsa moravska gospoda, in to se mi je dobro zdelo in prilično. Naglasil sem besedo

poštenjak, vendar dovršen poštenjak nisem bil takrat, kajti tisto vizitnico sem si bil pridržal. Nikdar nisem najmanjše stvari ukradel, no, to sem si prilastil, da bi imel ž njo pristop k Heleni. Drugi dan sem izpazil čas, ko je prilivala rožam na vrtu. Grem in zlezem čez ograjo naravnost k njej. Silno se me je prestrašila. — Ne bojte se me, milostiva gospa, to vizitnico sem vam prinesel nazaj. Ž njo bi morda pregovoril vašega bolnega soproga, da ovrže svoj testament in vam vzame polovico premoženja, ki jo je vam namenil, in vse zapiše svoji hčeri. No, jaz sem dober človek in vam želim bogastva, pa le tedaj, ako ga hočete deliti z najinim sinom. Še živi vaš mož in že mislite o novi možitvi. Odpovejte se ji Pavlu v prid! Mislite o Pavlovi prihodnosti! — Za Pavla sem se potegnil.“

Bal je pomolčal. Kadar se je domislil sina — njegova duša je morda noč in dan o njem razbiral — je utihnil, kakor bi se bilo vse njegovo živčno delovanje pogreznilo v edini ta predmet.

„No, kaj vam je odgovorila takrat gospa?“

„Huda in togotna je bila. Za Pavla je poskrbljeno, je rekla, on si vzame Albino ter postane ugleden človek, a vi pridete pred sodišče, ako me še nadalje poskušate utesnjevati v moji osebni svobodi. Zapomnite si to! — Kaj pa, ko bi Albina ne marala za Pavla — sem pripomnil — saj sami veste, da se na ženske ni zanesti. — To je moja skrb. Ste že opravili! — Tako me je odslovila. In šel sem z vrta po tisti poti, po kateri sem bil prišel. Nekaj dni pozneje sem slišal, da je v občinskem zboru predlagal nadučitelj, naj me da občina zapret v blaznico, ker v svoji vsiljivosti očitno kažem znake blaznosti in sem občenevaren človek. Res so poslali na dom mojega brata dva občinska moža s slugo in zdravnikom, no, jaz sem bil takrat že onkraj Morave na Ogrskem.“

Nažgal sem si smotko, eno sem podal Balu. Čutil se je počaščenega. Izraz neke temne dobrovoljnosti se je razlil po raskavih črtah njegovega obraza, ko je, zmajevaje z glavo, odpihaval dim, ki se je s čistim jutranjim zrakom pomešal v fino dehteč vonj, ki je deloval oživljajoče na njegove živce.

„V blaznico so me hoteli zapreti, da bi jim ne delal neprilik,“ je govoril ter krilil z dimečo se smotko pred nosom. „Pa jaz sem pri dobrem razumu in za kruh nisem nikomur nadležen. Navadno ločijo ljudi v normalne in nenormalne, pa jaz sem normalen, ker sem pošten. Kaj morem zato, če tle v meni stari spomini na Heleno in ljubezen do sina? Nekoč sem se peljal z dvema gospodoma po južnih krajih našega cesarstva. Prvi gospod je tožil, kakšna revščina

se nahaja tam, da se pripeti, da včasih človek znori vsled nedostatka hrane, in bi pač vlada morala kaj storiti za te siromake; drugi se je obregnil nanj in se potegnil za vlado, rekoč, da stori dosti za siromake, ko dovoli deželam graditi blaznice. Vidite, potemtakem bi bila blaznica postelja za socialno bedo. No, na tako posteljo meni ni treba leči. Dosti sem se učil in lahko si služim živež. Poleg ključavničarskega rokodelstva umem popravljati ure in lahko se polotim še kakšnega drugega dela.“

„Kakšno železno roko je naredil nekemu delavcu, ki mu je stroj odtrgal desno roko!“ se je oglasil voznik ter puhnil vame oblak dima, kakor bi bruhnilo iz Vezuva. „To vam je umetnik!“

„Ali vam ni Pavel nikdar ničesar pravil o svojih rodbinskih razmerah?“ je vprašal Bal.

„Ničesar mi ni pravil.“

„Sramuje se jih in mene se sramuje, teh koščenih in delavnih rok ga je sram. Pa ni čuda, da me noče poznati, saj nisva nikdar skupaj živela in mati in njena sestra, pri kateri je bil vzgojen, sta mu prikrivali očetovo ime.“

„Rad bi kaj zvedel o preteklosti vašega sina, ker sva se nekdam prav prijateljsko razumela.“

„Takšen preprost človek, kakor sem jaz, nima skrivnosti,“ je odgovoril ter otrkal z odeje pepel od smotke. „Vse je znano o meni in vse vam povem. Pred trindvajsetimi leti sem se seznanil s Heleno, ki je živela pri svoji sestri, gostilničarki na kmetih, nedaleč odtod. Posledica najine ljubezni je bil Pavel. Takrat sem se hotel poročiti s Heleno, pa ona se je izgovarjala, da še premalo zaslužim in imava za sklenitev zakona še dosti časa. Ona je bila takrat šele v osemnajstem letu. Cvet življenja je bil na njenem licu, ki ni izginil do danes. No, dobro. Čez leto dni je pustila otroka pri sestri ter šla služiti v Moravan na pošto. Priletni poštar Bruner, ki je dosti hodil po teh poljih na lov in se je večkrat oglasil v gostilni njene sestre, jo je spravil v svojo službo. Jaz v tem nisem slutil nič hudega, saj je imel poštar še mlado ženo. S podvojeno silo sem delal ter prinašal polovico zaslužka Pavlovi teti za vzgojo sinovo. Takrat me je zvalil znanec v Ameriko. Hotel sem si prislužiti majhno premoženje in ž njim stopiti pred Heleno ter se ž njo združiti v zakonu. V mnogih delavnicah sem izuril roko. In ne verjamete, kako sem varčeval z vsem, z denarjem, časom in zdravjem. Malo sem imel prostih ur, pa tiste sem porabil za čitanje. Kakor z delom, tako sem si tudi s knjigo razbistril glavo. Vsako četrletje sem poslal

večji znesek denarja Heleni — zanjo in za sina. Zanjo sem gazil snegove mrzle Kanade in se potil po prerijah gorke Brazilije — samo zarad njiju. Pošiljal sem jima in sam sem imel sčasoma že tudi precejšnji znesek prihranjen. Ž njim bi bil lahko kje na Moravskem polju odprl svojo delavnico. Vesel sem bil takšnega napredka, le to me je žalostilo, da mi je Helena tako redko in tako hladno odgovarjala na moje pošiljatve. V petem letu dobim od nje pismo, naj več ne pošiljam denarja, ne zanjo, ne za sina, bo že ona sama odslej skrbela za oba. Vprašal sem jo, kaj se je zgodilo, pa ni prišlo nič odgovora. In nikdar več mi ni pisala.“

(Dalje prihodnjič.)

O napakah in pravilih slovenskega pisanja.

Piše dr. Jos. Tominšek.

(Dalje.)

- I. „Obesilo se ga je.“ „Otroka se je potapljal v vodo.“ „Iščče se Uršo Plut.“ „Mene se ne ujame kar tako.“

1. Taki in podobni so najnovejši jari cveti, paraziti na naši jezikovni livadi. Navedene sem utrgal mimogrede v nekaterih naših listih in knjigah, ki jih iz jasnih ozirov in obzirov ne navajam imenoma, kakor se bom sploh v nastopnem izognil citatom, izvzemši potrebne slučaje; imam pa v svojih zapiskih zabeleženo vsako važnejše najdišče, ki ga bodo poučenci po vsebini dotičnih zgledov vsaj vobče pogodili sami.

V čem je absolutna napaknost in, za slovenščino, lahko rečem absurdnost takega izraževanja? Slovniško povedano: v tem, da se trpno-povratnemu glagolu pusti predmet (objekt) v četrtem sklonu, kakor ga je imel tvorni glagol. To je neorganski nestvor, ki nastane le tam, kjer je izginil jezikovni čut. V slovenščini nastopa ta nestvor šele v zadnjem desetletju, a zdaj se ž njim okužujeta pisava in govor že prav izdatno. Vse merodajno naše slovstvo pa se je še uspešno ubranilo tega izrastka in rabi, kakor je redno i pri nas od nekaj i pri sorodnih jezikih, pri trpnem glagolu osebek v prvem sklonu, ali pa se, kar celo ustreza duhu

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

14.

an se je čemeril na vseh straneh, kakor bi ne mogel odpreti zalepljenih oči, dehtelo je po pomladi in po materi zemlji, ki je iz vsesane moče jela snovati svoje rodilne snovi. Na vzhodnem nebosklonu je ležalo nad Malimi Karpati za zaznanje nebesne svetlobe, kakor bi si solnce ne upalo motiti zemlje v njenem tajnostnem delu. Konja sta enakomerno štropotala ter z nozdrvmi puhala v dolge luže. Pred njima so se dvigale vrane, veslale krog nas ter se spuščale za nami zopet na cesto ali na kupę gnoja ob cesti. Bal je začel paziti na te vrane, njegove oči so skrbno gledale za njimi, kakor bi tehtale in uvaževale, je li v svoji mladosti v šolski nalogi vestno spravil te vrane v slikovit opis letnega časa. Večkrat je položil desnico na čelo pod okrajek klobuka, podrgnil ž njo, da bi si pomiril težke misli ali pregnal živčni glavobol. Jaz sem se oziral po karpatskih lesovih. Baš takšen mračen dan je bil, ko sem jahal lansko jesen preko njih — večer potnik, hrepeneč po izpremembi in z veselo nado v srcu. No, pričakovanega utešenja nisem našel v Moravanu. Spoznal sem nekaj ljudi, ubil nekaj časa — to je bilo vse.

Bal se mi je smilil in zanimal me je. Pri njem sem prvič spoznal, da ljudje, ki čutijo globoko in trajno boleost v duši in nervoznost v telesu, vsemu svetu brez zadržka odkrivajo svojo duševno bol; zdi se, da jedva čakajo človeka, ki jih rad posluša.

„To je naravna stvar,“ sem začel po dolgem premolku, „da mlado dekle poljubi krepkega delavca in potem vzame bogatega poštarja, ker denar premaga vse.“

Voznik je prikimal pred menoj, potem je s porogljivim usmevom pogledal na Bala in ga obodril z besedami: „Ti, Bal, pozabi žensko in ne bodi tako bebast! Ni vredno o babi misliti. Kako je bilo pa s tvojim bratom dimnikarjem? A? Dvajset let je čakal ene, ko je postala vdova, jo je vzel in čez pol leta sta šla narazen. Ej, ni vredno!“ In Štefi je pljunil na konjski rep.

„Ni mi več za Heleno,“ je zajecjljal Bal, prebudivši se iz globoke misli. Pa iz neodločnega tona njegovih besed sem spoznal, da ne govori čiste resnice.

„A — še vedno si menda zateleban, čeprav zagledaš i ti kmalu Abrahama. Drugo bi izbral, saj jo dobiš še lahko. Po tovarnah je dosti žensk. Denar imaš in zaslužiš tudi. Pripoveduj dalje gospodu!“

„No, dobro. Pisal sem iz Amerike njeni sestri in jo prosil pojasnila. Odgovorila mi je, da je Helena zadela na veliko srečo, ker po smrti svoje prve žene se je oženil ž njo poštar Bruner, in naj se ne brigam več za sina, ker tudi on je dobro preskrbljen. Tako se je zgodilo, glejte! In ko sem prišel čez dve leti iz Amerike in sem hotel imeti sina, ga še videti nisem smel. Ali ni to preveč za občutljivega človeka?“ Po teh jokavih besedah je dvignil glavo in, krčevito kretaje ž njo na levo in na desno, je z razširjenimi očmi, vznemirjeno begajočimi, ter z ozlovoljenim smehljajem gledal visoko gori v nebesne prostore, kakor bi bil tam baš kar odkril nove svetove, kjer se ne vidi nič prida. Čuden se mi je zdel ta pojav nervoznosti, v kateri mu je neprestano trepetala dolenja ustnica. In v takšnem stanju ga je moral človek smatrati vsaj za polblaznega.

Štefi ga je s prihuljenim zaničevanjem ošteval: „Bodi no pameten! Tega je petnajst let, kar se je omožila, pa še nisi pozabil! Boga mi — ni vredno besede! Pečenka ti diši, ali je prekajena in že vsa osmojena ta pečenka, ki jo gloje nadučitelj. Fej! No, tisočaki mu diše.“

„Nikdar je po zakonu ne dobi nadučitelj . . . to si zapomni, Štefi! . . . Ne togoti se! Kaj tebi mar? Mogoče, da je res vse to smešno, nekaterim se tako zdi, ali jaz svojih misli ne ravnam po drugih, po nečistnikih, ki imajo vsakega pol leta drugo žensko. Moja misel vrta v moji glavi.“

Štefi se je čutil prizadetega in na konje je obrnil svojo pozornost.

Bal se je obrnil k meni: „Ali ni to strašno, če mora človek trdo delati, polovica misli mu je pri delu, druga polovica pri sinu in njegovi materi! In o sami sreči sanjari. No, kaj bi pravil, vi ne veste, kaj so takšne misli in kako boli prevara.“

„Nekoliko vem. Kamen bodi srce, ako pade nanje gorje, in v ljubezni se razmehčaj do kraja. No, takšnih src je malo in vsi ljudje niso enaki. Blagor mu, kdor lahko nosi v srcu kamen ali med, kakor slučaj nanese.“

„Pavel po zakonu še tvoj sin ni,“ se je vmešal voznik, „saj nima tvojega imena. In toliko mara zate kakor za lanski sneg. Čemu brbaš po stvareh; od katerih nima nihče prida, ti sam pa še celo ne.“

„Pavel je kri od moje krvi. Vzel sem nase dolg, ko sem postal njegov oče, dolg in ljubezen. In ta ljubezen me spominja vsega onega, kar sem lepega užil v mladosti.“

„No, no . . . naj bo! Ali testament pravi tako, da se bo tvoj sin za tisočake najbrž obrisal pod nosom.“

„O, ne bo se! Pri Bogu je milost in pri meni vztrajnost.“

„Kakšen testament je to?“ sem radovedno vprašal.

Voznik je pohitel s pojasnilom: „Rajni Bruner je dal tako zapisati v svoj testament: Albinina je pošta s hlevom in vrtom, dalje za vsak slučaj 20.000 gld., Helenina je ona druga hiša, kjer vi stanujete in za vsak slučaj 10.000 gld., dalje dobi Pavel Tegl, če se Helena prvih deset let svojega vdovstva ne omoži, 10.000 gld. z obrestmi vred oni dan, ko preteče deset let po Brunerjevi smrti; ko bi se pa Helena omožila, onda ne dobi Tegl ničesar in njegova zapuščina zapade ob dan njene poroke Albini. To je tista ograja, ki jo je postavil Bruner proti zopetni možitvi svoje žene. Ali ona jo preskoči, kakor gotovo je amen v vsakem očenašu, in da rajši sinu Pavlu svoje tisočake, nego bi se odrekla možitvi, to se pravi, ko bi bila toliko navezana nanj, kakor si ti, Bal. Pa ni, zato je poskrbel že nadučitelj ali pa še bo.“

„Pavel ne pride ob svojo dediščino, za to jamčim s svojo krvjo.“

„V blaznico te vtaknejo, pa bo.“

Kimal sem vozniku: „Kri je čuden sok in svojo moč ima, ki je ne more nihče premotriti.“

Bližali smo se prvi vasi, kamor je bil Bal namenjen, da popravi neke stroje. Pred vasjo me je vprašal, če mi Pavel Tegl kdaj piše.

„Odkar sem v Moravanu, mi še ni pisal.“

„Glejte — sram ga je, da poznate njegove razmere. Pišite mu vi in recite mu, da ste govorili z menoj in da je skrajni čas, ako ima še kaj vpliva na mater, da ji zabrani možitev.“

„V takšne stvari se ne morem vtikati. Zakaj mu ne pišete sami?“

„Pisma z mojo pisavo ne sprejme, tako so ga nahujskale te ženske. Pa dal bom zopet po kom drugem pisati in v Požunu ali na Dunaju dam list na pošto. In ako pride sam sem, saj vsako pomlad pride, onda mu sporočite, kar sem vam danes pravil. Opomnite ga, naj brani pred materjo svoje koristi. Vi kot prijatelj

lahko govorite ž njim. Kot trgovec bo potreboval denarja. Tudi jaz imam zanj nekaj prihranjenega.“

Naklonil sem glavo, tako da je iz tega lahko sklepal dvoje: da soglašam, ali pa da mi je stvar postala dolgočasna.

V vasi sem odložil Bala, oddal vojakom duhan. Onostran vasi se je okrenil Štefi k meni, rekoč: „No, kaj pravite — ali se temu Balu meša ali ne? Podoba je tako.“

„Je res nekoliko bebast. Pravijo, da ljudje z modrimi očmi so radi takšni.“

„Kadar nastopi polna luna, še bolj zmešano govori. Gre preko polja, krili z rokami pred seboj in govori o svojem sinu, da mora postati trgovec, ki bo imel svoje trgovske zveze z bogato Ameriko, in druge takšne reči. Čudna ljubezen je to. In med delom, ko vrta, pili in kleplje, istotako zmešano besediči. Morda ga res luna trka.“

„Ni li vdan pijanstvu?“

„To pa ne. Ne vina, ne žganja se ne dotakne; pivo pač pije in pokalico, pa le za žejo. V vsem okraju ne najdete tako zmernega in treznega človeka. Ampak dober, usmiljen človek je: bogatin ga mora za delo prositi in vabiti, revežu kaj narediti — to pa precej in pol zastonj.“

„Menda ni nor, ampak na pošti so ga proglasili za norega in zdaj leti sumnja po vsem okraju, vsak pri vsakem brezpomembnem pojavu še prida nekaj iz svoje domišljije. Pri vsakem človeku se slučajno pojavi kaj takšnega, kar bi kdo smatral za znak hipne blaznosti. To izvira iz nerazumevanja položaja.“

Voznik me je gledal, kakor bi ne razumel mojih preučenih besed. „To je tako, ali pa ni. Bal toliko misli o teh stvareh, da ni čuda, ako se mu zmeša. Poprej so ljudje govorili, da Pavel niti njegov sin ni, da je Brunerjev sin, ki je tiste čase toliko hodil tod na lov. Ej, kaj se vse ne zgodi v gostilnah! Tako so ljudje govorili zlasti zategadelj, ker so videli, kako skrbi Bruner za Pavla, da se izšola, čeprav ga ni nikdar hotel imeti pri sebi. Sicer stari ni poznal poštenja ne pri ženskah, ne pri drugih delih. Za časa vojske 1866. leta je prevzel dolžnost, da preskrbi vojski 300 konjskih vpreg. Poslal nas je 300 voznikov na Moravsko. Tam si je zaslužil na čistem do 50.000 gld. in vozniki smo se morali tožariti ž njim, da nas je plačal po dogovoru, ki je bil za nas prav površno narejen. Tič je bil Bruner.“

„To je nemogoče, da bi bil Tegl njegov sin, kako bi ga sicer hotela poštarica oženiti z Brunerjevo hčerjo? Vsaj tako sem slišal.“

„I kako pa! Ta dva naj bi se vzela, pa se ne marata. Albina bi rada, da se mačeha omoži, potem dobi 10.000 več, dasi ima tako dosti. In poštarica bi sina rada odškodovala /z Albino. Veste, to so razmere — fej! Vse se vrti krog denarja. Ampak Tegl je Balov sin, to je istina. Brunerjevo očetovstvo so si zlobni ljudje — najbrž je bil med njimi nadučitelj — le izmislili, da bi mu nagajali. Seveda ga je taka govorica dražila in mu mešala pamet. Bal je res ves zmeden, dasi za blaznico ni. In takšen delavec, kakor je on — joj! Mari naj bi bil ostal v Ameriki in služil denar, pa bi bili dobri za-sluzki prerasli njegove težke spomine.“

„Prihranjen denar ima — pravi.“

„Ima. Ko je bil prišel iz Amerike, so se ga na pošti seveda prestrašili. Čudne komedije so bile takrat. Najrajši bi ga bili izgnali, pa človeka, ki ima tu domovinsko pravico, ne morejo odpraviti meni nič tebi nič. Poštarica je takrat seštevilila, koliko ji je poslal iz Amerike. Naštela je dva tisočaka in te mu je poslala. Pa ju ni hotel sprejeti. Poklicali so ga pred advokata in tam so mu našteli novce. Tiste ima in gotovo še več.“

„Bogat bo njegov sin.“

„Bogat. Ampak ne zasluži, o ne. Ko bi bil njegov oče kakšna baraba, ne rečem, naj bi se onda sramoval takšnega nezakonskega očeta, ali Bal je poštenjak skozinskozi. In poštarica je bogata gospa, ki gleda na moškega kakor muha na med. Pa na Bala ne. Le to sem radoveden, kako se razmotajo te stvari. Bal je energičen človek, čeprav se kaže mehkužnega. Znal bi zagosti nadučitelju in poštarici, da ga bosta pomnila. Oh, kakšen človek je to! Umetnik, pravim! Ni ga zdravnika, ki bi umel tako dreti zobe kakor on. Meni je dva izdrl brez bolečin, zaspal bi bil lahko poleg. Ko mi je drl zdravnik, se mi je zdelo, da vidim devetindevetdeset vragov pred seboj. Poskusite, ako ne verjamete!“

„Lepa hvala!“

Štefi je skočil z voza k vajetnemu konju, da mu pripne od-peto brzdo.

Tudi jaz sem bil radoveden, kako se končajo stvari na pošti. Naslonil sem se na okrajek sedeža ter premišljeval. Poštarici nisem prisodil takšne volje, da bi nezakonskemu sinu na ljubo radovoljno hotela pustiti nadučitelja. Štiridesetletna postavna in brhka ženska strastneje pogleda za moškim nego petindvajsetletna. Njen sveži obraz in žarne oči so se svetile pred menoj. Koliko neugnanega življenja je še v tej bujni krasotici! V teh letih krasna ženska že

čuti, da se bliža starost, težki obračun z radostjo in uživanjem, zato hoče seči še enkrat po vsem, kar je bilo tako mameče v dekliških letih. Vse to mora še enkrat priti, ugnati, izživeti se mora! In ves Žerjav je stopil pred moje duševno oko, ves v svojem renegatstvu, materijalizmu in sebičnosti. In začutil sem radost, da je moje občevanje z Albino ostalo v mejah navadnega flirta mladih ljudi, vesel sem bil svoje hladnokrvnosti, ki mi je ohranila mirno srce in pričinila, da sem lahko ravnodušno čakal razvoja stvari v poštni hiši.

15.

V Majerjevo kavarno sem redkeje zahajal, odkar sem bil zvedel, kako lažnivi ljudje se nahajajo tam. Pričina je bila tudi ta, da Majer s svojimi dobavami kruha in krme ni vselej točno in vestno postregel škadronu. Večkrat je poizkusil nam vriniti slabo blago, h kateremu je klical kapetan meševite komisije, ki so razsodile vselej v naš prilog. S pisanjem zapisnikov in skrbjo za užitno dobavo sem imel dosti dela in sitnosti. Ali Majerjevi ljudje so se vedli z menoj vedno prijazno in prikupljivo, zato se nisem popolnoma ogibal njih hiše. Za vse podrobnosti mojega življenja v Moravanu so vedeli. O tisti aferi v reki Moravi so pogovorili z menoj z velikim pomilovanjem in sočutjem. Marta je izpovedala, da bi mi bila gotovo priskočila na pomoč, da je stala tedaj ob vodi, „ker plavati umem izvrstno, bolje nego marsikateri moški“. Po onem sporu v Prohazkovi gostilni se ji je sanjalo, kako stopita po noči, ko ležim na postelji, nadučitelj in Klic k meni ter me dušita za goltanec. In njej je bilo hudo, ker mi sirota ne more pomagati; kakor bi ležala renegatova pest na njenem grlu, ne more zavpiti, ne more se geniti, kakor mrtvo telo leži in koprni v neznanskem strahu. „Ne hodite k Prohazki — phh — meni ti ljudje tam ne ugajajo... ne morem si pomagati. Pri nas bi tudi lahko dobivali hrano“, je pripomnila, gledaje hčerko, kakor bi hotela reči: Glej, kako politična je tvoja skrbna mati! Jaz sem vse te reči hladno poslušal, gledajoč v steno in vihajoč brke. Če nisem posetil kavarne par večerov zapored — po kosilu zaradi Žerjava in Klica več nisem hodil tja — je Marto že poskrbelo, nisem li bolan; prvemu predpustnemu povabilu na ples se ni odzvala, ker jaz nisem šel, drugemu se je odzvala, čeprav sem se jaz odrekel, ker se mi je pred plesom doma vsekakor hotela pokazati v sijaju globoko izrezane plesne obleke. Ko se je nekega mrzlega večera ob silnem metežu povrnila s poseta, je krilatih ko-

rakov in vsa vesela ter srečna stopila k meni, ki sem bil po presledku nekaj dni zopet zašel v kavarno. Strkati sem ji moral sneg s plašča, z bluže in las. „Kako sem rdeča, kaj ne?“ je govorila. „Ne veste, kakšen mraz je zunaj; kar grize v ušesa. Potipajte, kako so mrzla!“ Potipal sem levo uho, potem mi je nastavila še desno. Res — mraz! — ali tudi v mojem srcu je kraljevala ledena zima. Sedla sva k topli peči, pa tudi tam se nisem ogrel.

Majerica me je vprašala nekoč, če se oženim čez leto dni, ko postanem častnik.

„Ni še prave ljubezni v meni,“ sem odgovoril.

„Čudno, da se zdaj moški nočejo ženiti. Starih let čakajo, ali starih devic, ali kaj? Tega sveta že ne razumem več. Mojemu možu je bilo dvaindvajset in meni sedemnajst let, ko sva se vzela. In resnično — nisem se možila iz ljubezni. Videla sem druge, da se može, sem se pa še jaz. Kaj ljubezen — phh — denar in zopet denar, ta je sveta gospodar. Vse drugo je neumnost . . .“

„Neumnost!“ se je sprožil v meni mehanični jek. „Da, ko bi bil bogat, kakor je vaš zet, tisti, ki je sorodnik Košutovega finančnega ministra, onda . . . Tako pa —.“

„Gospod Polaj se noče tako hitro ogreti. Premišljuje in tehta,“ je menila Marta, s plamenečim pogledom zroč vame.

„Phh — na pošti je dobra partija. Tam nadučitelj in Klic polížeta vso smetano,“ je namignila starka na nekaj, kar me je jezilo. Vteknila je jeziček med zobe in kakor avtomat je kimala v svoje pletenje. Srdit sem pogledal nanjo, izvadil iz žepa slovenske novine ter začel čitati. Starka se je spomnila, da bi bilo umestno, ko bi mi naredila majhen poklon. Vzravnala se je na stolčku, dvignila naočnike na čelo in je govorila hčeri: „Kako lepo se je gospod popravil in poredil v Moravanu! Ko je prišel sem, je bil gospod bolj suhoten in bled.“ Potem je masleno pogledala name, rekoč: „Dobro de gospodu naš zrak.“ Spominjam se, da so mi znanci, prijatelji in sorodniki že nešteto krat napravili takšen poklon. Vsakokrat, ko smo se nanovo sešli, so se mi čudili, rekoč, da sem se poredil, odkar se nismo videli. Ko bi se to ujemalo z resnico, bi moral že zdavnaj biti debel kakor Stol v Karavankah. In čudno — nihče mi še ni rekel, da sem zdaj modrejši, nego sem bil prej, dasi so jim bile znane nekatere moje budalosti preteklih dni. Morda se je čitala v mladih letih na mojem licu dobrodušnost in zadovoljnost, a sitost nikdar. Debelost vsak rad prizna svojemu sosedu, modrosti mu pa nihče noče prisoditi; vsak misli, da je ima sam dosti in več

nego sosed in bi pri priliki lahko še kaj posodil. Na svetu ni nobena stvar — po človeški uvidnosti — pravičnejše razdeljena nego zdravi razum — pravi francoski modroslovec.

Ko sem odhajal, me je spremila Marta v prvo sobo in tam me je pri vratih vprašala, nimam li na razpolago slovenske slovnice, ona bi se rada učila mojemu rodnemu jeziku. Kazal sem se resnega, ali moja duša se je homerski zasmejala. „Slovnice zdaj nimam; morda vam jo pošljem iz Ljubljane, kadar pojdem na dopust.“ Podal sem ji roko — in v duhu sem naredil križ čez vsiljivo koketo.

Sedaj, ko vam vse te stvari pripovedujem, se spominjam onega lahkoživca, Don Juana posebne vrste, ki se je moral potikati od kraja do kraja in se je hvalil, kako so se povsod zaljubile ženske vanj, obenem pa tožil, da pri nobeni ni imel uspeha, nikjer ni reusiral, kakor se izražajo lahkoživci, ker je moral povsod za en dan prezgodaj zapustiti mesto ali vas. Da je mogel le en dan še ostati, pa bi ga bila osrečila. Jaz nisem bil takšen Don Juan. Moj neuspeh z domačinko Vido je izključil vsak uspeh pri tujkah. Razum ni dal srcu, da bi kje iskalo trajne nastanitve.

Oprostite mi, da sega moja povest na nekaterih mestih v politiko. Brez te dandanes že ne moremo živeti. Za enim praporom moramo iti, krepko nošenim pred nami, ki ga vihar ne nagiba ne na desno, ne na levo. V starih časih, ko je imel edino in odločilno besedo v državi cesar ali kralj, je veljala politična pesem za grdo pesem. Dandanes smo se domogli pravice, da smemo o politiki govoriti tudi mi, ki nismo cesarji ali kralji; in oni izrek o politični pesmi je zelo zastarel. Naši predniki so zakrivali, ker se niso bavili s politiko, da nas tujci dolgo niso vpoštevali za političen organizem, za narod. Smatrali so nas za material, ki ga je tesar obdeloval in obdelal, in stala je tu klop, kamor je ta sedel, a ta nanjo pljunil.

Večkrat se vprašam: kaj mi je bilo prirojeno, kaj prigojeno? Z rojstvom sem prejel toplo srce in zdrav razum, vzgoja pa me je učila odpora proti vsemu, kar se mi je zdelo tuje. Že v otroških letih sem videl pri svojih starših in bratih, ki niso mogli umeti, da ni vse naše, kar se nahaja na naših njivah, v naših gozdih ter vodah, odpor in srd proti oni bradati gospodi, ki je, govoreč tuj jezik, hrula preko naših njiv in gozdov za divjačino, ribarila v potokih kraj naših travnikov in po mnenju bednih kmetov ljudi pri sodišču krivično razsojevala v prilog bogatih ljudi. Moj oče je izgubil več pravnih proti svojemu sosеду, bogatemu gostilničarju, h kateremu so

vedno zahajali oni tuji lovci, mojega starejšega brata so za par dni zaprli oni tuji sodniki, ker je z nami otročaji ribaril na domačem travniku. Železnici moj oče ni bil prijatelj, ker mu je vzela lep zaslužek s konji: dolgo se mu je zdela tuja, škodljiva naprava. Kar je sovražil oče, to sem sovražil tudi jaz in tako se je zgodaj zbudil v meni pojem tujstva. Z leti je zdravi razum umeril to sovraštvo do javnih naprav in začel sem se mu smejati.

Prišla je doba taborov. Takrat so v nas razpihnili iskro domoljubja, o katerem nam v šolah niso hoteli in smeli govoriti, in razgorela se je ta iskra v žarno bakljo. Zdravi razum me je učil, da moram živeti z vsakim človekom v miru božjem, tudi s tujcem. In da mi je rekel ta tujec: Bodiva v Bogu prijatelja, jaz nočem uhajati za ograjo tvoje posesti! — objel bi ga bil, na prsi bi ga bil pritisnil. No, kakšen je tujec, to trpko čutimo dolga desetletja in vsak dan nam ob njegovih nazorih in dejanjih nanovo zavre kri. Pozneje, ko sem prvo leto vojaštva v cesarski suknji sedel na konju, mi je mnogokrat priletela na ušesa psovka: Windische Hunde! Nismo čutili rane na kolenu, obdrgnjenem ob sedlu, ali ta psovka nas je bolela v srce. No, dalje . . . trpi, kazak, ataman budeš! Takrat sem sklenil, da pri vseh prilikah ostanem zvest svoji prvoti, kakor je pes pač zvest svojemu gospodarju.

Iz neprestanega preziranja in poniževanja izhaja moj odpor proti tujstvu. In nikjer v širnem cesarstvu, kjer ni bival Slovan, nisem iskal trajnih prijateljskih odnošajev, dasi sem poznal mnogo poštenih tujcev. Tujki sta mi ostali Albina in Marta. Ni me genila imovina prve, ne ljubezen druge, obema se je smejala moja proti tujstvu zakrknjena duša. Po drugi strani pa tudi tisto pravilo, da ljubezen rodi ljubezen, odkar me je zapustila Vida, zame ni imelo več veljave. Nič več nisem zaupal sladkim besedam, v njih sem slutil prevaro, strup na dnu kozarca, napolnjenega z medico. Nezaupljiv sem bil na tujem proti vsemu svetu. Mnogo sem slišal v pijani, včasih tudi v preišljeni oduševljenosti izgovorjenih toplih besed; takrat sem se tiho zasmel in čim več sem o tem mislil, tem bolj se je smejala moja duša, ker takšno je življenje v boljših krogih, da je spodobnemu človeku težko zdržati se smeha. Svojo samostojnost in svobodo ter nekaj glave sem prodal tujemu svetu, a nekaj glave in celo srce je ostalo zame.

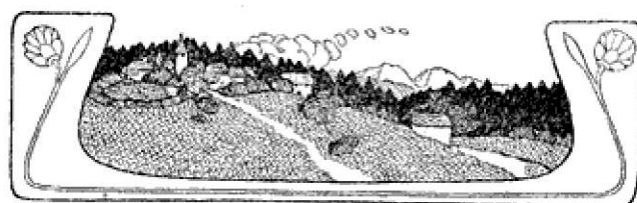
Tako sem živel tisto zimo v Moravanu: na eni strani skrbi polno, pa tako privajeno delo, da se mi je zdelo mehanično, na drugi strani kopa praktičnih ljudi, ki segajo v moje misli in nazore,

in ob delu sem mislil trezno in logično o teh ljudeh. Z natančnostjo in vestnostjo, ki bi bila vredna boljšega delokroga, sem sedel pri pisarski mizi in dvojen posel so opravljale moje zmožnosti: zunanji mehanični, enostavni in oni notranji duševni posel, ki je tako zapleten in zavozlan. Na vnanje mi je teklo življenje gladko kakor kolo, namazano s kolomazom, a v duši je tlelo neko nemirno, strogo opredeljeno hrepenenje, o katerem nisem vedel, mu pride li kdaj izpolnitev ali nikdar. In vedno je udarjal prhki vonj tistega kolomaza v dušo.

Vselej težko čakam tistega časa, ko je vsak popek in cvet zaljubljen v luč in zrak, ko človek odpre okno in dobrota božja posije v sobo, otrok trga cvetlice na livadi, starka sedi na pragu in sanja zlate sanje o davnih solnčnih dneh. S pomladjo je nov dih zavel v moje surovo življenje; manj sem sedel pri mizi, tem več pa bival peš ali na konju pod milim nebom. Mojega dobrega pomladanskega razpoloženja ni kaj dosti motilo spoznanje, da je začelo pojemati Albinino prijateljstvo do mene. Res — deklica je postala malomarna proti meni; njeni pogledi so se mi zdeli marsikdaj mrzli, včasih je ni bilo v poštni pisarni, pri oknu se mi je malokdaj prikazala. Nastopalo je razočaranje. Naravna stvar. Gineval je oni prvi čar, ki je po zimi padel v njeno razmehčano srce, nisem mu hotel podžigati, ničesar nisem storil, s čimer bi trajno navezal deklico nase. Hladnokrvno sem dopustil, da se ljubezen razleze kakor potok v rahlem pesku, ker vedno mi je nekaj pravilo: ti mi nisi namenjena! Vrhutega je gotovo vplivala nanjo njena okolica: Žerjav, Klic, mačeha. Zaradi tega se nisem dosti vznemirjal. Pod njenim žarnim pogledom se je pač dvignila moja samoljubnost, njena nastala hladnost pa ni dosti ranila mojega ponosa.

Pesniki sicer pravijo, da je pomlad pravi čas za ljubezen; no, moja je pomlad vzela.

(Dalje prihodnjič.)

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

16.

liferantom Majerjem sem imel dosti službenega posla in mnogo je prihajal k meni v pisarno. Nekoč mi je potožil, da mu hoče zdravnik izvreči dobavo kruha, češ: kruh je opresen, žarkega okusa, deloma ožgan, s peskom in malcem zamešan in ne tehta predpisane teže. „Ali Bog pravični — Gott der Gerechte — mi je priča, bridko naj me kaznuje, če kruh ni rahel, slasten, tečen, užiten, iz samega čistega zrna in redilen. Ko bi hoteli vi, gospod Polaj, pregovoriti gospoda zdravnika, bil bi vam zelo hvaležen. Nagradil bi vas, ako bi vsaj blagovolili ublažiti ostri slog, v katerem sestavljate zapisnike. Pri intendanci sem kot pošten človek na dobrem glasu, ako se pa nabere toliko rezkih zapisnikov tam, mi utegnejo vzeti moje vojaške dobave — aj-vaj! Bodite milostljiv, gospod častniški aspirant! Za sedaj ta-le majhna nagrada, ko potegnem denar pri vojaškem dobavnem uradu — drugi teden se popeljem na Dunaj — bo pa več.“ Pri teh besedah je položil desetak na mizo, nakar sem pognal desetak in Majerja iz pisarne. Od tistega dne nisem šel nikdar več v kavarno. Iznebiti pa se Majerja nisem mogel, ker vsakih pet dni je prišel, če ni poslal delavca k meni po izkaz, kako naj se razdeli dobava na posamezne čete, konec meseca pa je po obračunu dobival v moji pisarni pobotnico za dobavljene stvari.

Dva tedna sta pretekla, kar nisem več hodil v kavarno. Pogrešal je nisem, no, zdi se mi, da me je močno pogrešala Marta. Neko dopoldne proti koncu majnika je plaha in nemirna stopila v mojo pisarno. „Oprostite, gospod Polaj, ker vi nočete priti k nam, pridem pa jaz k vam. Moj oče ne utegne.“

„Jako me veseli, gospica Marta; pobotnica je pripravljena,“ sem pohitel, nekoliko zmeden ob nenavadnem posetu. „Ali to obžalujem, da ste me zalotili v takšnem neredu. Glejte, moja spalnica je tudi moja delavnica in one dni, ko sem bil zaprt, mi je bila tudi ječa in obednica; vse pritikline se nahajajo med temi štirimi stenami.“

„Gospod Polaj, zakaj ne pridete več k nam?“ je vprašala z glasom, ki me je spravil v zadrego. „Kaj smo se vam zamerili?“

Kaj naj odgovorim? Da sem njenega očeta zaradi poskušane podkupa porinil iz sobe? Da mi je bila zoprna njena vsiljivost, ki mi gre baš danes k srcu?

„Dela imam dosti, gospica,“ sem odgovoril s pridurnjenim glasom, iz katerega je lahko posnela neodkritost. „Čez dober mesec dni pojdemo iz Moravana in sedaj mi nastane zopet mnogo posla. Od jutra do trde noči bom priklenjen k tej-le mizi.“

„Torej več nočete k nam. Čakajte! Oh, za Albino imate pa toliko časa! Žal mi je za vas, ker ji brezuspešno dvorite. Njo vzame ali Tegl, ali nadučitelj, ali pa Klic. Precej, ko odrinete iz Moravana, vas pozabi.“ Toliko ljubkosti in pristrčnosti še nikoli ni bilo v njenem glasu. Solza je zableščala v njenem očesu in ginjen sem jo gledal.

Takrat je nekdo potrkal na vrata. „Prosim, prosim!“ sem kliknil ter stopil od Marte k mizi. V sobo je stopila mlada dama židovskega pokolenja v temni popotni obleki, z lično usnjeno torbico v roki. Dami sta se presenečeni spogledali. Marta je do ušes zardela, lice se ji je raztegnilo. Podal sem ji pobotnico in s poklonom sem jo spremil do vrat. Odhajaje me je z očitajočim, skoraj zlobnim nasmehom pogledala in v meni je na mah izginilo prejšnje sočutje do nje. Komedijantinja kakor vse! — sem rekel sam v sebi. In nastopila je druga komedijantinja.

„S kom imam čast? Česa želite?“ sem vprašal, stopivši pred damo. S povzdignjenimi obrvmi sem ugibal, s kom imam opraviti, zroč v njene kakor orehi debele oči, na njeno gladko, belo čelo, katero so obkrožali črni lasje, trdi, kakor bi igličje raslo iz glave.

Dama je postavila svojo torbo na stol in odpiraje jo je gostolela z maslenim deklamatorskim glasom: „Jaz sem potovalka Emilija Ris svetovnoznane dunajske tvrdke Molitor & Comp., ki izdeluje najcenejše, najfinejše in najbolj pripoznano črnilo in mazilo za usnjeno blago vseh vrst. Blagovolite, gospod častniški aspirant, in prepričajte se sami!“ Začela je razkladati po mizi svoje škatlice in doze.

„Gospica, nikar ne razkladajte, ničesar ne kupim.“

Kakor bi ne bila slišala moje pripombe, je nadaljevala z glasom, ki je izražal trdno vero v dobro stvar: „Mi izdelujemo najboljše blago te vrste. Namreč . . . po dolgih poizkusih se je posrečilo odstraniti iz takšnih izdelkov vse sestavine, ki bi mogle škodovati usnju. Svetovnoznani tvrdki Molitor & Comp. je pripadel po dolgem

konkurenčnem boju venec zmage. Kemična preizkuševališča so do gnala, da je edino naša tvrdka priporočljiva. Neštevilno diplom in priznanj priča o naši solidnosti. V Avstriji obslužujem vse polke in tudi vi morate kaj naročiti pri meni.“ Pokazala je vrsto belih zob in se mi sladko nasmejala.

„Z menoj ne bo nič.“

„Tudi v inozemstvo pošiljamo, v Nemčijo, Egipt —“

„Me veseli, ali —“

„Prečitajte naša naročilna in pohvalna pisma iz vseh delov sveta!“ Iz torbice je izvadila neko reklamno knjižico ter mi jo važno molila, da jo čitam.

„Nimam časa, gospica — oprostite!“

„Poslušajte!“ Stopila je bliže in tako je stala ob moji strani, da se je z bujno grudjo zadevala ob komolec moje desnice. „Tu stoji priznanje podpolkovnika grofa Platerja, tu dalje se izraža huzarski polkovnik grof Erdekhaza skrajno ugodno o mojem blagu, tu ga hvali in na novo naroča baron Rajnbaba — priznanje egiptovskega generala Mithat paše — pruskega gardnega kapitana Fon Kikerica — kontreadmiral —“

Gledaje na njen beli prstek, ki mi je pokazal vsa ta imena, sem ji hladnokrvno prestrigel besedo: „Prosim — naši vojaki si črnila in mazila sami kupujejo pri tukajšnjih trgovcih. Nisem njih branjevec.“

„To je velika škoda za jermenje in obutev, ker trgovci prodajajo škodljivo blago iz kakšne zakotne tovarne. Za poskušnjo naročite vsaj 600 škatlic.“ Dvigala je z mize krabice eno za drugo, imenovala njih cene, smejoč se jim, kakor bi se v njih nahajali sami polizki. Potem je lokavo blesteče oči proseče vprla vame. „Vsaj 600 škatlic — no!“ Zopet se je podrgnila ob mojo desnico. „Takšen lep gospod! . . . Imate li krpico usnja?“

„Nimam.“

„Pa jaz poiščem.“ Segla je v torbico po krpo novega usnja. Namazala je usnje ter mi pokazala, kako se je mazilo na njem razlezlo in vniklo, vsled česar so se ji usta zacedila s slinami.

„Idite k našemu kapetanu, morda on kaj vzame.“

„Kako je že ime gospodu kapetanu?“

„Baron Gorski.“

„Kaj, Gorski je tukaj? Vsekakor ga moram posetiti. Večkrat ga vidim na Dunaju. Zelo fin gospod.“ Dvignila je s stola zamazano polo papirja. „Poglejte polo mojih kupovalcev. Tudi v vašem polku

jih imam. Manipulant 1. škadrona je naročil 600 — to je njegov podpis — Prokop Vodrážka. Vsi radi jemljejo od mene. Naša svetovnoznana tovarna ima najboljšo mažo za konjska kopita, v živinozdravniškem zavodu na Dunaju preizkušeno in pohvaljeno. Prečitajte dotično izpričevalo — prosim!“

To je križ s takšno agentko! Prevsiljivega agenta lahko bacnete čez prag, in če pride nazaj, zopet, ali lepo in mlado agentko treba poslušati, dokler se ne naveliča. „Ničesar ne potrebujem“, sem rekel ter se jel odmikati.

„Ne bodite tako trdi, ljubi moj gospod! Ne zamudite ugodne prilike. Ali naj nič ne zaslužim v Moravanu?“ Mehko se dotaknivi moje roke, me je iskreno pogledala, želeč me omehčati. Prečitala mi je izpričevalo živinozdravniškega zavoda.

„Obrnite se do trgovcev!“

Novo krabico z naftalinom je pritresla iz torbice.

„Hvala!“

„Sam vojni minister je pohvalil solidno in reelno tvrdko Molitor & Comp. Čakajte, da vam to prečitam.“

V brezupu in strahu sem jo poslušal. Svetoval sem ji, naj gre v vnanje postojanke, kjer načelujejo četam bogat grof in dva barona, morda kdo kaj kupi. Ko le ni hotela oditi, sem sedel k mizi ter vzela pero. Naposled je vendar začela spravljati svoje blago.

„Prosim, kje stanuje gospod kapetan Gorski?“ je vprašala z umirjenim glasom.

„V gradu.“ Oddahnil sem si, ko sem zaprl duri za njo. —

Popoldne je zopet prišla. Prismejala se mi je kot stara znanka.

„No, je li kapetan sprejel vašo mažo?“

„Zelo fin in prijazen kavalir je to. Rekel je, naj naročite 800 škatlic, če ne bo premalo.“

„Zakaj ni sam naročil?“

„To je vaše delo — je rekel. Naša svetovnoznana tovarna —“

„Veste kaj, gospica — mene Molitor & Comp. in vaša maža nič ne zanima. Prav nič ne podpišem!“ Moja odurnost ni nič zalegla. Emilija Ris je zopet razložila svoje vzorce po mizi in kakor dopoldne je hvalisala, kazala diplome in priznanja, se nasmihala in zapeljavala, vse po dobro priučenem in neštokrat že ponovljenem načinu. Spoznavši, da se je ne iznebim z lepo besedo, sem pripasal sabljo in z izgovorom, da je prišla ura, ko moram nemudoma h kapetanu, sem se spravljal k vratom. To mi je odpravilo nadležno gostjo. Baš ko sva odhajala po veži, ona par korakov

pred menoj, je stopal Žerjav po stopnicah doli s svojega stanovanja. Nič se nisva pozdravila. Široko odprtih oči je gledal za brhko, polnoudno agentko. Zahrknilo mu je v grlu kakor neki živali, kadar ji dekla vlije mastne pomije v korito. Moja rahločutnost mi brani povedati, kaj bi bil renegatu najrajši dal za tisti zlovešče hrkajoči glas.

Emilija Ris je v Moravanu in okolici poltretji dan v nemala za tovarno Molitor Comp. Po njenem odhodu so se razpredle ne-lepe govorice o njej. Namigavalo in šepetalo se je vse vprek, no, imena onih, ki so baje prišli v dotiko ž njo, se javno niso imenovala, ker ob nedostojnih stvareh so ljudje na videz dostojni. Največ izda tajno obrekovanje, tisto, o katerem ne veste, komu bi se zahvalili zanje.

17.

Kdor se je čutil obremenjenega, bi bil svoj greh lahko skesano povedal patrom jezuitom na uho, ki so vršili tiste dni sveti misijon v Moravanu. Ljudje so drli v cerkev, ker vsak je bil radoveden, kaj povedo ti zgovorni možje. Vsak je s slastjo poslušal, kako do korena je izprijen svet in kako potrebna pokora; no tisti, ki bi je najbolj potrebovali, je niso hoteli vzeti na svoje rame, ni se jim zrahljala duša: pomazali so se z blagoslovljeno vodo ter šli domov kopicit greh na greh. Vabili so me v cerkev nekaj „rojeni govorniki“, nekaj pa Albina. Po litanijah sem jo spremljal domov. Pred pošto sva vselej postala, kakor bi čakala še ene, poslednje, odločilne in rešilne besede, ki bi naju bila na mah — razdružila. Takšno besedo sem pričakoval, ker zdelo se mi je, da kakor na mojih tako tudi na Albininih ustnicah leži tista poslednja beseda. Na moje pričakovanje je prišel primeren odgovor.

Drugi dan po odhodu Emilije Risove sva stala zvečer po litanijah pred poštnim dvoriščem. In tistikrat me je Albina naivno vprašala, če mislim kaj stopiti k izpovednici in iztresti vanjo butaro grehov.

„Grehov nimam, gospica. V čednostih ristem kakor sv. Alojzij. Z vami govorim o najnedolžnejših stvareh, pri Prohazki se več ne prepiram, v kavarno več ne zahajam igrat v kvarte. Čednostno enolično teko vsi moji dnevi in delavnik je podoben prazniku kakor klas klasu. Le kadar je opravka v vnanjih postojankah, takrat pride nekaj izpremembe v enomerno življenje.“

„Nekaj mi prikrivate, a jaz sem radovedna in bi rada vedela vse.“

„Kako bi vam kaj prikrival?“ sem rekel užaljen, ker osupnil me je njen hudomušni glas.

„Saj mi ne morete, ker vse vem. Pred tremi dnevi ste imeli imenitne posete. Prva je bila pri vas Marta, sladka Martica —“ Njen glas je zastal, izzvenel je v nasmešljivosti.

Naglas sem se zasmejal. „Prišla je k meni takorekoč službeno, po pobotnico.“

„Le počakajte! Po tem službenem posetu je bila pri vas neka lepa dama, dopoldne in popoldne. Glejte, kako vse vem.“

„Nisem klical ne ene, ne druge. Kako bi bil tudi mogel, odkar govorim z vami? Pa kdo vam je natvezel te stvari, za katerimi ne tiči niti mrvice nepoštenja? Kdo drug nego nadučitelj!“

„Da, on vas je videl s tisto damo. In Marta sama pripoveduje.“

„Dve lepi duši sta me opravljali pri vas.“

„Gospod nadučitelj je rekel, da takšno pohujšanje bi se ne smelo goditi pod streho, kjer on stanuje.“

„Ta volk, zaviti v jagnjetovo volno!“ sem rekel, skoraj zavpil sem te besede. In zašumelo je nekaj po lipah na dvorišču, kakor bi perje šepetalo o tajnih sestankih, ki so se vršili takrat, ko je bil še stari Bruner živ. No, o takšnih stvareh nisem hotel govoriti deklici: premlada je še bila in ljubila je svojo mačeho in tisočake. „Nikakršnega pohujšanja ni bilo pri meni. Tista druga židovka je nesramno vsiljiva potovalka in agentka dunajske tovarne Molitor & Comp. Ponuja črnila in mazila. Obakrat sem jo izrinil prav nevljudno iz sobe, ker se je drugače nisem mogel odkrižati.“

„Bog ve.“

„Da, Bog ve, da ste slabo poučeni in da zelo obžalujem, ako raje verjamete zlobnim, meni sovražnim ljudem nego meni. Gospica Albina, nič vam nisem storil žalega, in vi tako govorite! Glejte, smatral sem vaše sočutje za usmiljenje sestre, ki pride bratu na pomoč. Čez dolgo časa sem našel v vaši osebi zopet čisto, nedolžno dušo, katere bi se rad dolgo spominjal. In vi me sodite, kakor hočejo drugi ljudje.“ Postal sem nežen, po pasje sem cvilil in to ženski ne ugaja. Nikdar pozneje nisem govoril takšnih neumnosti pred žensko. Tisti večer sem poslednjikrat spremljal Albino in nikdar več nisem govoril ž njo. Namreč... še predno je mogla odgovoriti na moje besede, se je usula od nekod na ulico drhal dečkov, šolskih otrok, ki je neznansko zapiskala in zažvižgala, pa precej utihnila in izginila. Albina je v strahu zbežala domov in tudi jaz sem odšel svojo pot, kakor bi tisti hrušč in vrišč ne veljal meni.

„To je tvoje delo, renegat Žerjav, ali dan plačila ti ne odide!“ sem zavpil, razjarjen gredoč preko veže pod stopnicami, ki so držale

v nadučiteljevo stanovanje. Domneval sem si, da je Žerjav doma in poslušna pri odprtih durih, kako se konča otroška demonstracija.

Bil je res doma in zaslišal sem njegove besede: „Motiš se, prijatelj! To ni moje delo, to je javno mnenje, to je ljudski glas, božji glas, ki pravi, da ne smeš zvečer laziti za poštnim dekletom.“

„Pridi doli, da ti dam tu na mestu primeren odgovor!“

„Nočem tvojega odgovora. Dobil si ga od tnakajšnjega ljudstva.“

„To ni bilo ljudstvo, ampak otroci, od tebe našuntani. Čakaj!“ sem zavpil in Žerjav je zaloputnil vrata za seboj in jih zaklenil.

Ves razburjen sem legel v posteljo. Koval sem bridko osveto in premišljeval, kako bi jo izvršil. Moje misli so plavale v krvi, preliti na junaškem mejdanu. „Vsekakor ga moram ubiti, ustreliti ali vsaj zaznamenovati za vse življenje.“ Šele pozno po polnoči sem zadremal. Spal sem slabo, ker do jutra se mi je sanjalo, kako se prepiram in bijem z Žerjavom. Zdaj ga vidim na tleh rohnečega v poslednjih vzdihih, zdaj se sam zvijam pod krutim udarcem.

Ker je prišel drugi dan naš polkovnik z Dunaja in je pregledaval zunaj na jahalnici od jutra do večera naše čete, nisem imel tisti dan časa iti na pošto. Čeprav sem stal ves dan na hladu in vetru, se vendar še ni ohladila moja razdraženost. Tretje jutro nisem ne v poštnih prostorih, ne pri oknu videl Albine, kar se mi je zdelo čudno. Ali res verjame opravljivim ljudem in me sumniči, da bi bil nepošteno občeval z Emilijo Risovo? Ali jo je preplašila otroška demonstracija toliko, da se mi noče pokazati? Moja sebičnost je rzsodila, da bi v obeh slučajih ravnala deklica sicer previdno, značajno pa ne.

Okoli devete ure sem nesel našemu zdravniku njegovo mesečno plačo, ker šteli smo tisti dan 1. rožnika. Našel sem ga v kamrici, ki je bila najeta za zdravniško pregledovanje bolnih vojakov. Navzkrižni duhovi so mi udarili v nos, ko sem bil vstopil, vse pa je nadkriljeval vonj po jodoformu. Baš je celil bolnemu dragoncu rano, ki se je nahajala ob kolenu in se je naredila pri jahanju vsled drgnjenja kolena ob sedlo. Zdravnik je precej dolgo z močno iglo pikal in zabadal v njo. V tem, ko je vojak topo gledal na svoje koleno, sem jaz nepremično zrl na njegov suhi, iztegnjeni vrat, kjer je neprestano trepetala debelkasta mišica, kakor se trese bilka, ako črv že preveč gloje ob njeni koreninici.

„Nekatera rana se mora razširiti, drugače ni misliti na celitev,“ je razkladal zdravnik na nemškem jeziku, kar je pomenilo, da govori meni. In po kratkem premolku je nadaljeval, opravlja svoj krvavi

posel: „Tudi s tako zvanimi srčnimi ranami je tako, ljubi moj Polaj. Čim več teče krvi, tem preje se zacelijo.“

„Hm!“ sem zavzdihnil v nekaki omotici ob njegovem mesarskem delu. In domislil sem se, da je ta vražji nos poniknil že v vse moje zadeve. „Tem bolje,“ sem si mislil, „ako že vse ve, ga tem laže vprašaš za svet, kaj mi je začeti z Žerjavom.“

Zdravnik je nasul jodoforma na rano ter obvezal koleno, potem pa je poslal dragonca domov.

„Vi ste bledi kakor stena,“ mi je govoril, brišoč instrumente. „Prevzel vas je pogled na rano. Kaj so že tako razbiti vaši živci?“

„Kri je čudna stvar: človek jo nosi v sebi, pa se je mora šele privaditi.“

„V naših krvižejnih časih se je treba privaditi. Kdor se je boji, lahko pride v položaj osramljenega človeka. Boj se krvi, in vsak dela s teboj, kar se mu ljubi.“

Mislil sem, da me s takimi besedami ščuje na Žerjava.

V tem sem mu naštel na mizo njegovo gažo. Stopil je bliže in pazno obrsnil z očmi po denarju. Premnogo mesečnih plač sem že štel in sem se prepričal, da vnanjega in notranjega človeka takrat najlaže spoznaš, ko mu porivaš denar. Vidiš, kako se božja stvar pri sprejemanju oblizuje ali prihuljeva in hlini, in po tem sklepaš o značaju. Denar odpre vse kote človeške duše.

„Koliko mi še pride po vseh odbitkih, utržkih in odtegljajih?“ je skrbno vprašal, umivaje si roke.

„Devetinštirideset goldinarjev in štiriindvajset krajcarjev.“

„O jeha! Malo, malo! Kako pa vendar?“

„Taksa za povišanje je osem goldinarjev triintrideset krajcarjev.“

„To je manira: povišajo plačo in precej tudi utrgajo. Gumpci!“

„Za polkovnega krojača so vam odtrgali 20 gld.,“ sem čital iz plačilnega listka.

„Vse predragega krojača ima naš polk. Kam pridemo!“

„Pri škadronu ste si izposodili 15, sultan-flor je veljal čez 6.“

„Kaj? Kaj? Sultan-flor?“

„Prejeli ste ga 8. majnika.“

„Aha, res, res! Kadar ga kapetan naroči, prosim še zame krabico. Dalje.“

„Za vaše stanovanje sem plačal 9 — tu je pobotnica; zdravnik, vaš šef, vam je odtegnil 6 —“

„Ta šolobarda! Lahko bi sam utrpel in jih izpregledal, saj ima bogato ženo.“

„Tisti banket na čast brigadirju je stal 5 gld.“

„O, o, o! Pride dostojanstvenik na pomladanski izlet in ubogi zdravnik — plačaj! To so razmere!“

„Za knjige je nekaj čez 3 gld., druge malenkosti 4. Vse je natančno izkazano na plačilnem listku.“

„Že dobro, že dobro, Cerberus.“ Cerberusa me je imenoval vselej, kadar sem mu prinesel mesečno plačo z odbitki.

„Tista dva voza, ki ste ju rabili v vnanje postojanke, je velel gospod kapetan plačati iz pavšalij.“

„O kako milostno in kavalirsko. Merci!“

„Naročnine na „Pokrok“ nisem odtegnil. Naj počaka do prihodnjic.“

„Děkuji, děkuji! Modra misel; naj le počaka; vsega človek ne more kar precej. Itak se moram ta mesec postiti. Človek, ki je študiral vseučilišče — medicino, prosim! — in služi dvanajsto leto, pa takšno plačo! Fej! In še postavljati se moraš za kavalirja. Seveda, v raztrganih čevljih bi trpel ugled.“ Ko je bil spravil denar, se je zopet obrnil k meni: „Še nekaj. Čital sem v „Pokroku“, da ste podčastniki našega polka nabrali in poslali v matičko Prago 110 gld. za pogorelo „Narodni divadlo“. To je bilo vrlo. Pošljite tudi zame 5 gld. in odbijte mi jih prihodnjic.“

„K vašim uslugam, gospod doktor. Ali hočete za spomin drobec pepela s pogorišča? Poslali so ga nam iz Prage.“

„Hvala! Takšnih praškov ne morem rabiti.“

„Še danes pošljem 5 gld. na pošto.“

„Ad vocem — pošta. Gospica Albina vam je pa ušla. Včeraj popoldne, ko ste bili na jahalnici, se je odpeljala na Dunaj. Mit Sack und Pack. Tri mesece se bo učila brzozavstva. Pa saj veste.“

„Vem,“ sem se zlagal. Rad bi se bil pokazal ravnodušnega, pa ni šlo. Pogrelo me je pri ušesih in sem čutil, kako me je oblila rdečica.

„No, priznati treba, da imate izvrsten okus glede žensk. Albina je brhko dekle, čupr dēvka — kakor pravimo Čehi. Pa kar ni, to ni. Nadučitelj vam je sovražen, Klic vam je sovražen, skoraj se lahko reče, da vam jo je zavidal ves Moravan.“

„O neki zadevi bi vas prosil za svet, baš zaradi Žerjava. Ako imate četrť ure časa, gospod doktor . . .“

„Za vas vedno. Prosim, spremite me po mestu. Na drugi konec moram k bolni ženski. Na potu mi razložite svojo skrb.“

Spotoma sem mu slikal Žerjavov značaj: pravil sem mu, kako me je ovadil v Ljubljani in kakšen renegat je sedaj, vsled česar je

nastalo med nama nasprotstvo, sčasoma pa sovraštvo baš zaradi Albine.

„In zdaj hočete, naj vam svetujem, kako bi kaznovali tega človeka, ki vam ne privošči lepe deklice,“ me je prekinil, obstavši sredi ceste.

„Prosil bi. Tu ne gre za deklico, za mojo čast mi je.“

„Zoprna sta mi Žerjav in Klic, neznosna sta mi in več ne občujem ž njima, odkar sta v novinah ovadila vas in Zarubo ter ogrdila škadron. Po tistem sporu pri Prohazki sta mi tožila, pa sem šel h kapetanu in mu vse povedal. Bolje je, da je zvedel od mene vso stvar nepristransko, ker zaslišal sem tudi gostilničarja, kakor če bi mu bili drugi natvezli pristranske reči. Žal mi je, da sta vas poniknila v to dežo. Vojni minister ne pozabi vašega narodnega mišljenja, čeprav se je prosilo za vas. Nemcu bi vse izpregledal, ali vam ne odpusti. Pol leta ali celo leto morate zdaj dalje čakati povišanja. Nič ne pomaga.“ Zdravnik je mahnil z roko in nadaljevala sva pot.

„Ali bi ne mogel pozvati Žerjava na dvoboj?“

„Spodobilo bi se, ko bi bili že častnik, dokler ste pa podčastnik, stojite niže navadnega pojma časti. Pri mnogih dvobojih sem bil že navzočen, pri pravih mesarskih klanjih, in dvobojna pravila, ki jih je sestavil neki huzarski nadporočnik, imam v tem le mezincu. Ta so molitvenik vsakega vojaškega zdravnika. Zato vem, da dvoboj s podčastnikom odkloni lahko vsakdo.“

„Ali takšna stvar ne zastara?“

„O jeha, kaj mislite, da pride Žerjav kdaj pod vašo sabljo ali pištolo? Človek, ki je zatajil svoj materni jezik in ovadil prijatelja, nima pojma časti v sebi. Dvoboj je kočljiva stvar. Poslušajte, kaj se je prigodilo v Budapešti. Na tramvaju se peljeta grof in uradnik. Drugi stopi prvemu na kurje oko, nakar lete z obeh strani zadirčne besede, katerih posledica je bila zaušnica, ki jo je priložil uradnik grofu. Afera je prišla v novine in ves Budapešt se je smejal oklofutanemu grofu. Ta je pozval uradnika na dvoboj. Ali mislite, da se je uradnik odzval? Na vse pretege je prosil nasprotnika odpuščenja in milosti zase, za svojo ženo in otroke. Grof se je usmilil in odpustil pod gotovim pogojem. Drugi dan so prinesle vse novine uradnikovo izjavo, da ni res, da bi bil on oklofutal koga, res pa je, da je on sam prejel zaušnico od gospoda grofa. In zdaj je bil uradnik tisti, ki se mu je smejal ves Budapešt. Naša kri se hladi bolj in bolj in zato gineva čut za dvobojevanje od dne do dne. Ž njim ne morete posvetiti nadučitelju.“

(Dalje prihodnjič.)

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

18.

Albinin odhod me je razburil, ker nisem mogel misliti, da bi bila odšla prostovoljno, da bi bila zbežala pred menoj zaradi natolcevanj zavistnih ljudi. Po drugi strani sem si dejal: ako so jo prisilili, bi se bila vsaj pismeno lahko poslovila od mene, ko me ni bila videla ves dan. Odšla je brez slovesa, to pomeni, da so med nama potrgane vse vezi. Pri vsakdanjem občevanju se je bila moja duša vsekakor nalezla neke strasti do nje in te nisem mogel kar na mah zatreti. Razum nima srca tako v oblasti kakor jezdec konja, da bi je tiral semintja, in mnogokrat je ravnodušnost, ki jo kažemo svetu, zelo bleda. Od vsakega globokejšega občutka ostane v duši še nekaj, kar nas ga še dolgo spominja, čeprav se protivimo takšnim spominom. Vrhutega bi me bilo mikalo, videti Albino v odporu proti njeni okolici, ker takšen dramatski boj laska človeku, ako se bije njemu na ljubo.

V družbo sem le malo še zahajal. Če nisem jezdil k vnanjim četam, sem šel v okolico na izprehod. Poprej se nisem nikdar dal prepeljati čez Moravo na slovaška tla, zdaj sem zahajal tja, ker že se mi je začelo v neki očarljivi zarji svitati moje preteklo življenje na Ogrskem. Zvečer sem se včasih po cele ure izprehajal v temi pred pošto. Poprej sem si marsikdaj domišljjal, da me gledajo Moravanci in vsi vojaki, kapetan, zdravnik, vsi doli do Žemličke z začudenimi očmi, kakor bi bili vsi nekaj pričakovali od mene, a zdaj sem čutil, kako silno sem se osmešil pred njimi in da se vsi radujejo ob mojem položaju in kako nepotreben človek sem postal v tem kraju.

Na pošto sem hodil zopet samo dopoldne in šele ob devetih, da ne bi videl Žerjava. Mrak in razdraženost, ki sta ležala na mojem licu, je dobro opazila gospa poštarica. Skrb se je izražala na njenem obrazu; to so pričale njene pridvignjene obvi, od katerih so se razpotožile nelepe poteze po čelu.

Tretje jutro po Albininem odhodu mi je javil Žemlička, ko je bil prišel s pošte, da želi gospa poštarica govoriti z menoj. Z mislijo na Albino sem se odpravil do nje. Gospodična odpraviteljica me je pogledala skozi svoj lornjet pazno kakor še nikoli in zdelo se mi je, da se mi roga: Hoho, opekeli si se, prijatelj! Gospa je pri svoji mizi preobračala drobno pismo ter čitala iz njega. Ob mojem vstopu je vstala ter mi s prijaznim usmevom odprla vratca, skozi katera sem tolikrat videl k njej prihajati Žerjava. Peljala me je po precej temni sobi v tisti salon, kjer me je sprejela prvi dan po mojem prihodu v Moravan. Z roko, ki še ni odložila pisma, mi je pokazala na divan. Sedel sem na fotelj, ona na divan.

„Prosila sem vas k sebi, da se opravičim,“ je izpregovorila laskavo, in jaz sem dvignil oči, da bi bolje razumel. „To se pravi,“ je nadaljevala z najmehkejšim glasom, „pojasniti vam moram, zakaj je odšla Albina. Saj to veste, da je ni več doma.“

„Zvedel sem, milostiva.“ V mojem glasu je zvenela bolelost.

„Ne mislite, gospod Polaj, da sem jo poslala zaradi vas proč. Res se mi je zdelo neprijetno, da so ljudje vajine sestanke sodili po svoje. Pa tista otroška demonstracija ni bila edini povod, da je morala na Dunaj.“

„Torej vzrok je pa le bila.“ Ker je gospa skraja rekla, da Albine ni poslala zaradi mene proč, sem se spomnil stare resnice, da ženska in logika nikoli ne prideta skupaj.

„Seveda je bilo neprijetno, ko so mi otroci prihrumeli pred hišo.“

Bistro sem pogledal Žerjavovo prijateljico: „Jaz bi prej rekel, da je bila demonstracija delo nekoga, ki me ne mara in bi vam bil lahko prizanesel z neprijetnostjo,“ sem rekel veselo, da bi polagoma od bolelosti prešel k ravnodušnosti, s katero se čuvstvom in mislim najuspešneje brani na dan.

Prišla je nekoliko v zadrego. „O, to ne, to se pa motite. Veste, Moravan je majčkeno mesto in malomestni so tu ljudje, njih nazori, njih misli in vse njih življenje. Vsi se poznamo od konca do kraja. Pa tudi moralni so ti ljudje, vsaj na videz, pa niso mogli izpregledati nedolžne šale, ki sta jo uganjala z Albino. Na krivi poti ste, če sumničite koga zavratnega dela.“

„Nekateri človek živi in uspeva samo ob zavratnem delu,“ sem hladno odgovoril z javno grožnjo proti nekemu, ki ji je bil mil in drag. Zakaj domislil sem se bil, da sem poklican v poset v prvi vrsti zaradi Žerjava. Moj glas in skrb za ljubljenega človeka sta jo preplašila in za hip je legla tiha bolelost na njeno lice. Brž pa

se je spomnila, da je oduren njen obraz, in popravila ga je z veselo nasmešljivostjo.

„Oprostite, gospod Polaj — ali sta imela z mojo pastorko kakšne resne namene in načrte?“ je vprašala, smejoč se.

„Vse je bila gola šala, kakor ste, milostiva, baš kar omenili.“

„Poznam njeno srce, da se ne vname tako hitro, in zato nisem imela skrbi. Čudila pa sem se, da se je toliko zavzela za vas, ko dosedaj ni hotela poznati moškega. Ali veste, da je imela že snubca, ko je izpolnila jedva šestnajsto leto?“

Kakor odsoten sem strmел preko nje v papigo, ki je kljuvala v oreh. Gospenje pripovedovanje me ni zanimalo in želel sem si ven iz tega našopirjenega salona. Gnala me je ven misel, da tu sem zahajata zvečer Žerjav in Klic proizvajati koncerte.

„Takrat se je zasmejala in odločno je odrekla. Prenedolžna je še in prenaivna, da bi resno mislila o takšnih stvareh, zato se nič nisem menila za njeno ljubovanje. To njeno čuvstvo se mi je zdelo le začasno, ki mine in zaraste pod drugimi čuvstvi.“

„Za poštno mizo pri poslu.“

„Da, pri Albini je tako in pri moških je tudi tako.“

„Vselej ni,“ sem odgovoril skoraj surovo, spominjaje se Bala.

„Res . . . ni vselej . . . to vem, in po pravici rečeno . . . sama sem izkušala,“ je odgovorila v težkih spominih. Pa pri njej se je resnost hitro prelila v nasmešljivo veselost, kar je po mojem mnenju velelastnost strastnih in površno sodečih žensk.

„Moški ste praktični, neodvratno stremite za ciljem, ki stoji pred vami,“ je rekla smejoč se, kakor bi mi očitala, kar mi obenem odpušča.

„Oh, nekateri je dobičkaželjen do brezobzirnosti, ali kdor trdno stoji, naj gleda, da ne pade. Nič manj praktične so ženske. Tisoč dokazov —“

Poštaričino lice je zažarelo. „Treba je, da smo takšne, ker trd je boj za življenje. Tudi Albina je praktična deklica, ker misli le o svojih poštnih poslih. V tem je prava hči svojega očeta. Baš sem prejela ta list od nje, ki mi javlja, da je srečno prišla na Dunaj in je z vsem zadovoljna.“ V zavesti, da ima lepo roko, je koketno trkala s pismom ob mizo. „S kakšnim veseljem je šla na Dunaj k stricu, ki je bil izposloval dovoljenje, da se sme v uradu vaditi brzojavnih poslov! Zelo jo bom potrebovala, ker jeseni dobimo brzojav v hišo.“

„Čestitam,“ sem odgovoril zamolklo ter vstal.

Tudi ona je vstala in stopila k meni. V omamljivem, kovarnem smehu so se svetili njeni zobje in njena zapeljiva roka se je doteknila moje.

„Posedite še! Nikoli niste prišli k meni na razgovor in še ženili bi se bili kmalu pri nas. Danes vas ne izpustim izlepa.“

Ljubeznivo preseče so zrle njene žareče oči v moje. Njen igravi glas me je premogel. Zopet sva sedla.

Skraja mi je razložila, kako si misli uravnati svoje posle, kadar dobi brzojav. „Skoraj pride tudi telefon in pomislite — dolgo ne potraja, da dobi Moravan tudi finančno stražo proti Ogrski.“ Potem je prešla k prejšnjemu predmetu. „No, veseli me, da vam Albinin odhod ne tare preveč srca. Škoda bi bilo za vas, ko bi se vas polotil obup.“ Da bi ublažila lahkomiselnih besede, se mi je približala: sklonila se je naprej, se oprla ob okrogla komolca, ki sta gledala iz čipkastih rokavov, ter skrižala roki na mizi.

„To je samo epizoda v mojem življenju — brez pomena. Ni vredno govoriti o njej. Takšnih epizod sem doživel že nekaj in prenesel sem jih izlahka.“ Z živahnostjo sem hotel pokazati skrajno ravnodušnost, zato sem govoril nezmisel.

„Razumem vas. Vaše kočujoče življenje rodi kočujoče duše. Danes tukaj, jutri tam — kaj ne?“ Vprašujoč me je pogledala, položivši sklenjene roke na razgreto lice kraj desnega očesa.

To vprašanje se mi je zdelo lokavo, stavljeno zato, da bi se spotaknil. Moje razpoloženje je bilo toliko ravnodušno, da sem se do kraja uživel v vlogo izžitega Don Juana ter rekel: „Nu da, ljubil sem že tuintam. Takšna je bila moja usoda: uril in buril sem par tednov svoje ljubezenske občutke, in predno je prišlo dolgočasje, sem odšel.“

Gospa je izpregledala mojo namero. Zvijčno se mi je posmejala. „Vi se delate slabšega, nego ste v resnici. Na vas ni videti nič donjuanskega. Moder in resen mož se mi zdite, zelo mi ugajate, no, ozlovoljeni ste nekoliko. Ljudje vašega značaja so srečni, tudi vas dohiti še velika sreča.“

Siloma sem se posmejal, ker sem se spomnil, da mi je tudi Albina obetala lepo prihodnost. Površni ljudje, ki bivajo pod eno streho, se radi posnemajo v besedah.

„Vi se smejete, gospod Polaj, in jaz sem odkritosrčna z vami, a tak vi niste z menoj.“ Izza sklenjenih rok je mameče zrla vame.

„Smejem se toliki sreči, ki bi lahko bila, pa je ni.“

Kakor bi bila utrujena, je iztegnila roke po mizi proti meni. „Ko bi na drobno poznali naše rodbinske razmere, bi razumeli, da z Albino nisem mogla ravnati drugače. So zapletki, o katerih kaj veste ali pa nič. In če veste, sodite nas milo in po razmerah, s človeškega, ne z nebeškega stališča. Žal, da človek ni vselej gospodar svoje volje.“

„Tudi jaz razumem in obžalujem, da so človeku tisočaki gospodarji. In še na drugih stvareh lepé naše želje,“ sem govoril nevljudno in brezobzirno. „Da imam tisočake!“ sem popravil.

Zresnilo se ji je lice, pritegnila je roke k prsim, čuteč se zadeto. „Iz vaših besed posnemam, da veste, kako živimo v Moravanu. Hvala Bogu in ljudem, ki vse razneso, kajti če bi tega ne bilo, bi vam morala jaz pojasniti naš položaj, ker nikakor nočem, da zapustite ozlovoljeni mojo hišo. Naše razmere se lahko izpremene in tako obrnejo, da vas bomo še klicali v hišo. Iz tega, kar ste slišali o nas, pač lahko sklepate, kako smo navezani na tujo voljo, ali kakor vi pravite — na denar. Vsak je nanj navezan.“

„O, da sem gospodar svoje volje!“

„Vi bi nas rešili našega nadučitelja, tako ga sovražite. Pa ne bodite takšni! Energija je lepa čednost, kjer se prevrže v maščevalnost, nima naših simpatij. Gospoda nadučitelj in Klic sta imela kot Albinina učitelja pač nekako pravico do nadzorstva pri njej, katero sta opravljala tako strogo, da sem ju oštela zato. Ali Albina ni pričina vaših nasprotij, nasprotja so nastala zaradi različnega prepričanja in različnega značaja.“

„Oprostite, milostiva, naša nasprotja poravnamo mi moški — kolikor in kadar bo mogoče.“

„Tudi zato sem vas prosila k sebi. Prvič sem vas prosila k sebi, da opravičim Albinin odhod, ker mi piše, da sama to želi. Šla bi bila na Dunaj, čeprav bi vas ne bila nikdar poznala. Potreba je nastala takšna za našo pošto, kakor sem vam že poprej povedala. Drugič — vas prosim, da odpustite Žerjavu. Ne vem, on se je kazal vedno tako miroljubnega —“

„Oprostite, milostiva, da vam sežem v besedo. Vsa čast gospici Albini, da vas je tako hitro ubogala, in mojo iskreno zahvalo ji sporočite za to, da se je tudi na Dunaju spomnila mene in želi svoj odhod opravičiti meni, ki sem tukaj nastanjen na odpoved in tuj človek. Zelo sem ji hvaležen za njeno prijateljstvo, ki mi je pregnalo nekaj dolgočasnih ur in me spravilo v tisto razpoloženje, kjer stopijo v ozadje naše vsakdanje skrbi in bridkosti. Takšno pri-

jateljstvo vedno rad uživam; zdi se mi podobno lepo naslikani glavi našega zveličarja: plemenit obraz gleda s predobrimi očmi name in na rdečih ustnicah sedi sočutje in ljubezen: odrešenje čutim v sebi in nič ne vidim bodeče trnjeve krone, ki se ovija okoli božje glave.“ Te stavke sem govoril hitro, kakor bi bil pripravljen nanje in bi se jih bil poprej skrbno naučil na pamet, ker izkušen človek ima vedno na razpolago svojo zakladnico gladkih besedi, s katerimi vara sebe in druge.

Poštariča me je zvesto poslušala. „Takšno prijateljstvo je pol življenja,“ je vzdihnila.

„Pač, pač, milostiva!“

„Ostanite nam prijatelj! Želela bi, da se nas spominjate brez gorjupe misli, kadar vas ne bo več tu.“

„Da, zabriše se sčasoma spomin na neprijetnosti, na trnjevo krono in le prijetno obličje nam sveti iz preteklosti. No, kar se tiče vaše druge prošnje, milostiva — naj odpustim Žerjavu njegovo podlo ravnanje, imam tudi jaz prošnjo do vas. Vživi naj se vaša misel v moj položaj. Kako sem se osmešil v tem Moravanu —“

„Kranjce imam rada. Ponosni ljudje so to, ki vzrastejo, ako se jim godi krivica, pa so tudi dobri in miroljubni.“ In tisto pridurjeno oko je tako vablivo in lokavo mežikalo vame.

„To smo povečini, le predobri in premirni smo. In res, kakor ste sami pripomnili — včasih pa le zavre naša kri in takrat postanemo strastni.“

„Tako je prav. Strasten mora biti moški, strasten v nekaterih stvareh in do neke meje.“ Položila je roke na mizo ter jih iztegnila skoraj do mene.

„Svojo čast branimo do konca. Gospici Albini nimam ničesar odpustiti. Smatram jo za nedolžno otroško bitje, ki pač včasih zasanja o občutkih, gibajočih srce, pa mu ti občutki kmalu zdrse po gladki površini in se izgube nekam v nezavestnost. Ravnala je, kakor se spodobi vsaki ženski nasproti lahkomišelnemu človeku, ki nima resnih namer, ker noče doživeti razočaranja. Glejte, milostiva — takšni galantni dogodki, o katerih vem, da se mi jih ni treba bati, ker ne trajajo predolgo, mi gredo k srcu. Kakšno kratko ljubkovanje s prikupljivo žensko, katere preteklosti ne poznam in se prihodnosti ne bojim, to je stvar, ki je takorekoč po mojem okusu, me zanima in ima v sebi veliko higijensko ceno, kakor pravi naš zdravnik.“

Molče mi je podala roko čez mizo, ne vem, ali v zahvalo za moje lahkomišelné nazore ali v slovo. Njeno lice je gorelo, njene

oči so govorile o stvareh, o katerih nisem mislil. Potresel sem to lepo roko in vstal. Zdelo se mi je skrajni čas, da zapustim to dobro damo.

„Pa bi tudi gospodu nadučitelju odpustili!“ je zamolednila z igravo prosečim glasom.

„Z Žerjavom sva prišla daleč, daleč narazen. Ne pravim zaradi Albine — tu je odločilna vaša in njena volja, ampak zaradi različnosti značajev. Jaz hočem živeti do konca dni svojemu idealu, čeprav ta ne živi človeka; on se posmehuje mojemu idealu in visok se mu zdi le oni, ki prinese plačo, tisočake in odlikovanja. Najinih nazorov ni mogoče združiti na eno točko, kakor ni mogoče brez tuje primesi zmešati vode in olja. To ni v najini naravi. Le predobro sem spoznal, da je v njegovem srcu sovražstvo do mene; in v mojem ostane zaničevanje do njega.“

Temna, nelepa senca je pokrivala njen obraz, ko sem se poslovil. Odhajal sem prepričan, da me je poklicala k sebi v slepi ljubezni in v strah za Žerjava.

O delavec Bal, poštenjak od nog do glave, pogubiš se, ako res še ljubiš takšno žensko!

19.

„Kdo pa je to? Ali vidim prav ali ne? Poglejte, gospod Prohazka! Ni li to Tegl? I kaj pa da je.“ Tako sem govoril neko opoldne po kosilu, gledajoč skozi okno gostilne na ulico, kjer je mlad, elegantno opravljen človek plačeval vozniku, ki je bil baš kar ustavil pred hišo.

„O, saj pride k nam! Pri materi ne mara stanovati,“ je odgovoril Prohazka tiho-skrivnostno.

Par trenutkov pozneje sva se stara prijatelja prisrčno pozdravila. „Na Dunaju sem slišal, kaj in kako je s teboj,“ je govoril Tegl. „Menil sem, da si že častnik kje daleč v Galiciji, no, tvoji dunajski tovariši so mi pravili, da si še vedno pri polku v Moravanu. In tudi Zaruba je tu nekje v okolici. Škoda, da ne moremo niti enega večera skupaj preživeti.“

„Kaj tako brzo odideš?“

„Moj poset je kratek. Opravim v pol ure in nazaj pohitim na Češko.“ Z izrazom utrujenosti, skrbi in prikrite nezadovoljnosti je pogledal na gostilničarja, ki se je na mah navzel skrbi ter kimal, češ: vem, kakšne sitnosti so privedle gospoda semkaj. „Pa dovoli, da se umijem in preoblečem — ves sem se spotil v tej pekoči

vročini — potem prisedem k tebi, ljubi moj Polaj.“ Tegl je govoril hitro in razdraženost je zvenela iz njegovih besed. Obrnil se je h gostilničarju. „Gospod Prohazka, za danes popoldne vas prosim tiste sobe, kjer sem bival lani pri vas. Samo za danes popoldne.“ —

„Mater poštarico je prišel obdelovat in svarit, naj se ne moži več,“ mi je šepetal Prohazka, ko je bila njegova žena odpeljala gosta v gornjo sobo.

Kimal sem z glavo, misleč o zapletenem položaju na pošti. „Teško mu bo pregovoriti mojo gospodinjo, da pusti nadučitelja.“

„Teško. Pa Tegl ima prav. Veste, je dosti denarja in hiša je, kjer stanujete vi. Ta bi po njeni smrti, ako ostane vdova, pripadla njemu. Fant je prebrisan in noče vsega tega prepustiti nadučitelju.“ Pritrdil sem v mislih in na glas, da pameten fant vsega tega ne more prepustiti tujcu in da bi tudi jaz v takšnem slučaju ne ostal do matere rahločuten in proti vsiljivemu tujcu ravnodušen.

„Radoveden sem, ali pride popoldne mati k njemu, to je sem k nam, ali pojde on k njej na pošto. Lani, kmalu po smrti starega Brunerja je bil tukaj, pa ni hotel nič k njej, zarad nadučitelja in Klica ni hotel. Mater je poklical sem v gostilno in naša dekla je vse slišala, kako sta se prepirala gori v sobi. Izlepa se ne odpove nadučitelju. Takšna ženska!“ Prohazka je z ročno kretnjo pokazal, da je poštarice še po vseh straneh dosti. „In tudi Bal bo nemara nagajal.“

„Bala zapro, pa bo. On nima pravice se vtikati v te stvari.“

„Pravice nima, ali srce ne vprašuje po pravici. To to!“

Mene vse to že ni nič zanimalo. Že je bil prišel škadronu ukaz, da se preseli 1. malega srpana v drugo postojanko onkraj Donave, in bili smo že v drugi polovici rožnika.

Kmalu je prisedel Tegl k meni. Kakor je kričala elegantnost z njegove obleke, tako je sijala močatost in se je odbijalo sveže zdravje z njegovega obraza. Takšen ni bil, ko se je pred tremi leti poslovil od mene. Šibkejši je bil takrat po postavi in v vedenju mladeniški, skoraj otroški in nedoločljiv smeh, brezskrben in brez zavesten je igral na njegovem mladostnem obrazu, naj je bil kaznovan ali — no, pohvaljen pri vojakih ni bil nikdar. Čez tisti smehljaj je legla lahna rdečica, prilita iz duševne bolesti, ki se je borila s samozatajevanjem; pod njim je skrival vse premlevajoče globoke misli. Tako ume izobražen človek prikrivati onemoglo samozavest, ki pravi: vse vem, vse znam, vse vidim, ali pomagati ne morem.

O resnih stvareh je izpregovoril: kako se je učil po končani vojaški službi na trgovski akademiji na Dunaju, kako je dobil potem

po priporočilih lepo službo v veletrgovini za platno na severnem Češkem, kako je po tej strani povsem zadovoljen in nič ne obžaluje, da je zapustil vojaški stan, kjer se človek le enostranski izobrazil in tako izobražen iztežka kdaj sleče privajeno suktnjo. Vmes je vpletaval vprašanja po nekdanjih tovariših, katerih ni našel na Dunaju, obžaloval, da ne more posetiti ‚vicekralja češkega‘. O naših veselih in neveselih urah na Ogrskem ni izpregovoril. Kot praktičen človek, ki si je že začrtal svojo trdno pot, se ni spuščal v pusta razmišljanja o preteklih dneh; vse njegove misli so snovale načrte, vsi njegovi naporji so stremili v bodočnost. Le slabotni, pijani melanholisti brbajo po preteklosti, a močnega in zdravega moža želje in hrepenenja, iz katerih izvira vsa delavnost, segajo v prihodnost. Pohvalil se je z naklonjenostjo svojega gospodarja, ki mu vse zaupa in mu da svojo bogato sorodnico, ko doraste, za ženo. Pri tej samohvali se je smejal kakor človek, ki trka na poln možnjiček, in jaz sem s spodobnim spoštovanjem zrl vanj.

Ko sem videl toliko odkritosrčnost, sem se tudi jaz osmelil z odkrito besedo, rekoč: „Kaj se ne ženiš v Moravanu?“

„Si slišal, kaj ne, da me hočejo napraviti za poštarja. Pa to se ne zgodi. Drugače so začrtana moja pota.“ Po kratkem premolku je vprašal: „Ti stanuješ na pošti?“

„Stanujem.“

„Moj voznik mi je pravil in že na Dunaju sem zvedel, kako si zaslul v Moravanu. Sedaj so ti pač znane moje rodbinske razmere.“

„Niso slabe. Mati je lepo skrbela zate.“

„Skrbela je. To je bilo lepo, ker je s tem nekoliko poravnala svojo ljubezensko zmoto in ublažila nezakonitost mojega rojstva. Ali sedaj ne skrbi več. Možiti se hoče na stara leta, ko bi morala misliti le o tem, kako prihrani svojemu sinu to, kar je podedovala. Greh staršev itak visi nad menoj in sedaj naj gledam še to.“

Med surovimi sinovi v vojašnici nisem slišal, da bi bil kdo kdaj tako brezobzirno in javno izrazil željo po izkoriščevanju svoje matere. To je res praktičen človek, sem si mislil, sama pohlepnost denarja in brezčutnost zveni iz njegovih besed. In njegov oče takšen možak! To prepričanje je pričiniilo, da sem začel smejeje govoriti o njegovih rodbinskih razmerah. „Meni se prav zdi, da tvoja mati ni prestara za možitev. Sicer bi jaz rekel . . . ako smem . . . oprosti . . . ker čisto tuj človek sem pri tej stvari . . . rekel bi, da bi bilo lepo in spodobno, ako tvoja mati vzame tvojega očeta. S tem si ti dobil

zakonite starše in tisti greh . . . oprosti . . . vsaj jaz ga ne vidim, nisem toliko tesnosrčen . . . bi bil izglajen, izmit.“

„To je izključeno, temu je na poti Brunerjev testament. Ali ne poznaš našega testameta?“

„Res, to sem pozabil. Ako se tvoja mati deset let ne omoži, onda dobiš deset tisoč goldinarjev.“

„Z obrestmi vred. To je tista ograja, napota, preko katere ne sme moja mati.“

„Ako te pa odškoduje in ti iz svojega prepusti deset tisočakov? Nadučitelj ni vreden tolike žrtve, Bal bi je pa bil.“

„Potepin Bal ne hodi v poštev.“

„Bal je krasna duša, zavita v raševino, biser-človek bi bil, ako ga izkopljete iz peska in dvignete.“

„Ta točka našega testameta se mora izpolniti do pičice. Sedaj naj se mati omoži, rodi otroke, in vse naj roma v tuje roke! Zasnujem si kdaj sam trgovino in takrat bom potreben. Naš testament je modro sestavljen in pisan. Takšna poslednja volja je sveta, ne sme se razdreti.“ In zopet je izrazil radost na licu kakor človek, ki prebavlja po slastnem obedu.

„Ti si praktičen človek,“ sem rekel, „in prav si storil, da nisi ostal pri vojakih.“ Smehljaj sem se mu, vesel, da lahko brez zamere govorim ž njim o stvareh, katere sem tudi jaz razumel, čeprav še nikdar nisem bil deležen modro sestavljenega testameta. Vživel sem se v njegove premetene misli, dvignil obrvi ter vprašal: „I zakaj pa Albine ne vzameš? Tam so težki tisočaki, je hiša, je vrt in hlev in tudi tiste tisočake, ki jih izgubiš, ako se omoži tvoja mati, najdeš tam.“

Tegj je mahnil z roko kakor po sitni muhi ter imenoval Albino lahkomišelnno neumnico, s katero ni mogoče izpregovoriti pametne besede. „Pa ti, ti si nekaj začel ž njo,“ je govoril mehko očitajoče. „Mati mi ni nič pisala, ali na Dunaju vedo o tem. No, kakor te poznam, ne potočiš solze zanjo in odideš z lahkim srcem. Ti si prehladen, misliš in tehtaš, predno se odločiš. A pride še hiter, podjeten človek, ki samozavestno in zmagonosno poreče: veni, vidi, vici!“ Iz njegovih besed sem povzel, da nekaj obžaluje in govori o Albini kakor lisica o kislem grozdju.

„Ne — lahkomišelnna ni gospica Albina, ampak otročja je še, ni je še pretresla vsa sila mladosti.“ In pojasnil sem mu svoje nedolžno razmerje do nje in kako se je začelo precej po oni zimski kopeli v Moravi. Govoril sem o Žerjavu in o Albininem odhodu.

Lahko so mi tekle besede, ker sem čutil, da se mi ž njimi vali neka bol od srca. Pred prijateljem se nisem hotel ponašati z ravnodušjem.

„Hahaha!“ se je smejal Tegl. „Tako je naredila s teboj kakor pred tremi leti s huzarskim kadetom. V Moravanu so bili takrat huzarji in cirkus. In huzarski kadet je šel ter staval, da se gre kosat s cirkuškim jahačem in napravi baš takšen vratolomen skok na konja kakor oni. Pa mu je izpodletelo. Ležal je potem štirinajst dni v tisti sobi, kjer ti uraduješ, in potem še par tednov v dunajski bolnici. In Albina mu je pisarila dva meseca, dokler je vplival nanjo čar vratolomnega podjetja. Potem je sedla k poštni mizi in pozabila. Vse kakor pri tebi.“

„Za hipno navdušenje sem tudi jaz cenil njeno naklonjenost. Pa v tem ne vidim lahkomišelnosti. Vsi strmimo pred velikim po-dvigom, bodisi fizičnim ali duševnim. Vsak bi hotel biti največji pesnik; vse veličine prve kakovosti zavidamo; vsak bi hotel stati v njih vrsti ali pa nikjer. Niso slabi oni ljudje, ki imajo zmožnost navduševati se; brez njih bi bile prazne dvorane, kjer se kaže umetnost, pa tudi cirkusi bi bili prazni.“

„Ako želiš, izpregovorim zate besedo pri svoji materi. Moja beseda nekaj zaleže.“

„Hvala! Da imam resne namene, bi govoril sam in posredovalca bi odklonil. Glej, jaz ne morem osredotočiti vse svoje ljubezni za žensko, ki ne morem govoriti ž njo po domače. Mi ni mogoče. Ti bi odrinil Žerjava, ako imaš res kaj vpliva.“

„Ne boj se, to se zgodi. Žerjav se ne bo dolgo šopiril na pošti. Spomniš se mojih besed, kadar se bo zvršilo. Dobro vem, da proti meni hujska moja mater. On menda brez zdražbe ne more živeti. Čuden značaj! Prisljnil se je bil v hišo, ko je še bebasti Bruner živel, no, zdaj jo odkuri. Glej, oni dan sem videl nastopni prizor. Na vrtu za hišo mojega gospodarja se je igral mlad maček. Kar prileti jastreb, skoči na mačka, ga zagrabi zvrha pa odnese preko doline v nasprotno stran. Tam kraj gozda se je spustil na zemljo, da se posladka s plenom. Jedva se je maček očutil na tleh, pa se osokoli in napade roparja. Po kratkem boju je dobil jastreba podse. O da si videl, s kakšnim ponosom je prinesel naš maček drznega razbojnika domov! Vidiš, takšna nasprotnika sva z nadučiteljem. Boj je med nama za materialno stvar, za vsebino poštenega testamenta, in tisti, ki propade, se imenuje Žerjav.“

Teglovo razdraženost sem smatral za brezsilno in prepričan sem bil, da se od njega Žerjavu ne bo godilo zlo. In nisem mu

želel zla sedaj, ko koraka proti vrhuncu svoje sreče in itak trpi. Moj načrt je bil ta, da navalim nanj čez leto dni, ko se bo nahajal na cilju svojih želj, in ga osramotim na vrhuncu njegove sreče. Ravnodušno sem gledal na ves ta boj za tisočake in teže nego kdaj po ogrskih vaseh sem čakal odhoda iz postojanke.

Ob treh sem zapustil Tegla, ki se je napravljal na pošto. Stoječ ob peti uri pri odprtem oknu svoje pisarne, sem ga videl, ko se je peljal nazaj na kolodvor. Mahal mi je v pozdrav z roko, a voza ni ustavil. Menda ni dobro opravil pri materi, ker bil je videti razgret in slabe volje.

Drugi dan sem dobil njegovo pismo z nastopno vsebino: Tvoja stvar je tako uravnana, da se kdaj lahko potegneš za Albino, ako imaš resne namene. Moja mati je bila do danes mnenja, da mora postati Albina moja soproga, da po tem potu pridem do Brunerjevega volila. Zato mi jo je hotela prihraniti. Sedaj ve, da ne maram Brunerjeve hčere kakor ona ne mene. Na priloženem listu je njen naslov, ako ji hočeš pisati. Jaz ž njo nočem sedeti za poštno mizo, sprejemati pisem in deliti novin.

Jaz tudi ne! — sem si mislil, ko sem trgal pismo. Takšen je bil konec moje moravanske ljubezenske afere.

Tiste dni se je razširila novica, da se pripravlja zaroka poštarice z Žerjavom. Praznovala se bo na sv. Petra in Pavla dan, ko je v Moravanu cerkveno slavje in praznuje požarna bramba desetletnico.

(Dalje prihodnjič.)

Na planini.

Globoko pod menoj vasice
v večernem miru sanjajo;
mehkó modričaste tenčice
nad nje se sklanjajo.

In daleč nekam v sinjo daljo,
kjer dviga vrh se še snežen,
skoz megle temno-sivo haljo
moj plove k tebi duh iskren:

Tedaj razmaknejo se stene,
megla med nama se zgubi,
željé se objemó ognjene
in srce k srcu govori.

Utva.

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Dalje.)

20.

raznik sv. Petra in Pavla je bil poslednji dan mojega bivanja v Moravanu. Zgodaj v jutro sem vstal in odjahal. Prejšnji dan smo imeli ploho, nato hladno noč in za njo krasno jutro jasnega obzorja in čistega zraka. Lepe so jutranje ure na bistrem konju, ko človek dirja iz meglenih mrakov kraj širokih plasti zorečega klasja in pokošenih travnikov mlademu solncu kakor svoji sreči naproti. Žitno klasje kima višnjevemu nebosklonu in drevesno perje namigava žarkemu solncu, v katerem se iskri lesketajoča rosa. Zdi se, da vse govori in lepeče v polju: rosa z živalco, živalca s plevelom, plevel z žitom. Pri tem vse ponižno in vdano zre kvišku, veselo trepeče, namigava nekaj materi zemlji in dete, podobno rdečemu maku, gre za delavno materjo po stezi med bogatim žitom, skrito kakor med hladnim zidovjem ozkih ulic. Jaz in konj, oba sva bila v najboljšem razpoloženju. Mene je bodrila vesela zavest, da jutri pojahamo na Dunaj in pojutrišnjem dalje v novo postojanko, konja je dražil vonj kraj poti zorečega ovsenega latja, pomešan z vonjem v plohi skaljene in v zgodnjem solncu se poteče reke. V takšen čas se spomni meščan, kako ga je tisočletna kultura oddalila od prirode in ga potisnila z zelenih livad med grmadno zidovje, pa hiti na kolodvor, da uide mestnemu kamenenemu morju in stremi ven h kmetom, ki jih toliko prezira kolikor oni njega, pod njih milo nebo, kjer si za par ur kratkočasje pokvari nežni želodček za teden dni. Do devete ure sem objahal že vse tri zunanje postojanke ter obračunil z župani.

Na povratni poti sem ob solnčni pripeki obračunil tudi sam s seboj, poglobivši se v trudne misli, ki so mi živo naslikale vso mojo moravansko dobo od prehoda čez Karpate do današnjega dne. Mnogo razočaranja sem doživel in dosti novih ljudi sem spoznal. Zopet je preteklo nekaj mesecev truda in naporov, a vse skupaj je pusto brezdelje, ki nikomur ne koristi, kakor je razlagal Križan na Dunaju.

Že blizu Moravana sem zapazil na tisti loki, kjer bi se bil po zimi kmalu utopil, Bala v praznični obleki, nosečega culo pod pazduho. Zadržaval sem konja v počasnem koraku, da bi se mi možak na ozki poti laže ognil in bi izpregovoril s starim znancem dobro besedo. Pa kako sem se zavzel, ko je kraj poti obstal in se mi umaknil. Zazrl sem se vanj. Njegov obraz se je v kratkem času, kar ga nisem videl, zelo postaral, ves razdejan je bil kakor človeku, ki več dni ni spal, ustnice so mu podrhtavale in iz oči so mu lile solze. Spomnil sem se, da je že jako dozorela Žerjavova ženitev s poštarico in da ima biti na današnji praznik prvi cerkveni oklic. Razumel sem, odkod one solze, odkod prihaja muka človeka, pri katerem sem našel globoko srce in zvesto ljubezen. Pa ni mogel strpeti, da bi mu radovedno, čeprav sočutno zrl v njegovih sedmero žalosti. Odvrnil je oči v jarek in jaz sem jahal mimo. „Zdravo, Bal! Potolazite se!“ sem mu zaklical sočutno. Dosti sem bil že videl otroških in ženskih solz, pa nobene me niso tako genile kakor te Balove. Postaren mož — in joka, joka za srečo sveta! Ponujal je svoje široko srce ženski in ni hotela, ponujal ga sinu in ni hotel. Prepričan sem bil, da je poštenjak še vedno zaljubljen v svojo Heleno in mu je neznosna misel, da njegova nekdanja ljuba, mati njegovega sina, stopi že v drugič brez njega pred oltar. Zaboli ljubezen človeka, ali da bi toliko let ne zarjavela, tega še nisem videl.

Zadirjal sem proti mestu, hoteč se iznebiti vtiskov neljubega prizora. Ko sem se nahajal med prvimi nizkimi hišami, je bil Bal že pozabljen. In razveselil sem se z besedami: Odideš, moj Polajček, iz tega osjega gnezda in potem naj ga poplavi potop! *Après moi le déluge!*

In potop je nastal, še preden sem zapustil Moravan. Še eno presenečenje, osramočenje in osmešenje me je čakalo tam.

Precej sem šel po pošto, poslednjikrat v Moravanu. Hotel sem se kar v poštni pisarni posloviti s poštarico, pa gospa je šla v cerkev in sama odpraviteljica je bila navzoča. Zato sem se odločil, da grem k njej v stanovanje. Poštarica je imela pač svoje slabosti, po drugi strani pa sta jo dičili gola dobrota in priljudnost. Ako ima moškega rada in si ga hoče prilastiti po zakonu, da bi se nihče ne spotikal — hvalevredna stvar. Olika in dober ton sta zahtevala, da odidem od nje v lepem miru božjem.

Tedaj se je pripetilo nekaj, kar priča, kako sem bil takrat še zaupljiv, preprost človek, čeprav sem se v drugih slučajih smatral

Podlimbarski: Povest Ivana Polaja.

za celega modrijana. Sram bi me bilo tiste zaupljivosti in preprostosti, toda baš ti lastnosti sta znak dobrega srca.

Ob enajstih so šli ljudje iz cerkve in takrat sem se napravljaval h gospe. Nadel sem si na moč vljudno fizijonomijo, ozrl se preko dvorišča na tista znana okna, pri katerih sem tolikrat videl Albino. Ali kaj je to? Temen damski klobuk se giblje pod mojim oknom, kratek hip se guglje in izgine, potem slišim lahno drsanje noge v moji veži, lahno trkanje ... „Noter!...“ Moja svečana fizijonomija se je na mah umeknila izrazu presenečenja, ker v sobo je boječe stopila moja dunajska znanka — Elvira. In kakšna je bila! V lice zanimivo bleda, kakor bi bila poprej dva dni duhala kafro, stisnjenih ustnic, kakor bi siloma zadrževala zasmeh nad svojim položajem. Njeni nasmešljivi pogledi so motno zabežali po moji sobi, kjer je stalo par zabojev, zbitih iz surovih desk, ter čakalo, da spravim vanje vse križem razmetane pisarniške potrebščine.

Resnobno in mehko je izpregovorila: „Oprostite mi, gospod Polaj, da sem prišla k vam po podporo!“

„Kakšno podporo! Kaj —“ sem lepotal v nedoumenju.

„Saj vidite, kako je.“

Razširil sem oči, pogledal po njenem polnem telesu. Bog, kaj to pomeni! Ženska se je kazala, kakor se pravi, v gotovih okoliščinah. Preočito se je to že javljalo na njenem stasu, dasi sem pogrešal na obrazu tistih odurnih znakov nosečnosti. Lice se mi je raztegnilo, ko sem se zavedel te neprijetnosti.

„Ali mislite, da sem vas jaz spravil v takšno nesrečo?“ sem vprašal iz omotice.

„Gotovo. Kdo pa drugi!“ je odvrnila z nasmešljivo resnostjo. Naslonila se je na zid in skozi svojih sedmero žalosti je sočutno zrla name. Zdelo se mi je, da se je njeno sočutje srečalo z mojim usmiljenjem.

Udarilo me je nekaj v glavi, kakor bi se bil tam užgal vulkan. Bože mili, ni še dosti skrbi, nadlog in bede, zdaj pa še to očetovstvo! Kje naj vzamem denarja, da jo preživim v kritičnih dnevih in odgojim otroka! O Polajček, Polajček, ali ti je trebalo še tega? — Tako mi je gomazelo po možganih.

„Sedite, gospica! Gotovo ste trudna,“ sem rekel.

Sedla je na zaboje, pa je precej vstala, rekoč: „Ne utegnem, moj brat me je spremil in me čaka na ulici.“

„Pa bi ga bili k meni privedli.“

„Ni hotel, sram ga je.“

Bolje je tako — sem si mislil — itak bodo še sitnosti ž njim in morda tudi s kakšno sitno taščo. In ves zmešan sem rekel: „Sicer nisem bogat človek, a pomorem vam, da v bedi ne ostanete brez podpore.“ Podal sem ji desetgoldinarski bankovec, kar je bilo za moje razmere precej denarja. „Tu imate za zdaj, pozneje — čez štirinajst dni mi pišite, moj naslov vam bo itak znan. Nekaj si lahko vedno pritrgam za vas.“

Njena zunanjščina je prepričala in me genila. Kako bi se ne usmilil deklice sedaj, ko se mi je smilila takrat v dunajski prodajalnici! Ostrašila pa me je neka nedostojnost in nespodobnost, ki se je izražala v njenih pogledih in kretnjah, ko je odhajala. Sirota je v takšnem nesrečnem stanju, a je prenaša s toliko porogljivostjo, s cinizmom, bi rekel! Moj Bog — je zajeknilo v meni, ko je Elvira hušknila mimo mojega okna — to je pokora, to je maček, pred katerim me je svaril naš zdravnik, predno sem šel na Dunaj.

Elvirin pojav me je potrl. Pošteno, kavalirski sem se vedel v Moravanu; menil sem, da sem ugleden in spoštovanja vreden mož, pa glej, tu pride z Dunaja bitje, ki javno nastopa proti meni in me pozivlje na odgovor za moje dejanje. To obremenjeno bitje pravi Moravancem, kako nečist je oni, ki je hodil za najčistejšo moravansko deklico. Pred takšnim očitanjem bi se človek najraje pogreznil v zemljo, da bi ne trebalo pogledati v oči poštenim ljudem in onim, ki se smatrajo za poštene, ker ne vidijo bruna v svojem očesu. In ponižal sem se globoko doli med one, ki vidijo tisto bruno. Za vse banalnosti, ki sem jih pričinił ženstvu, je prišla osveta v osebi Elvire. In radovoljno sem hotel vzeti novi križ na rame. Takrat še nisem bil čital Tolstega „Vstajenja“, prišlo je na svetlo šele kakšnih devetnajst let pozneje, no, kakor izpreobrnjeni junak onega romana sem začutil v sebi tolstovsko usmiljenje do Elvire. In vse sem preračunil, kako si uredim življenje, da mi bo mogoče skrbeti za otroka in ga odgojiti v krščanskih načelih, tako da mi ničesar ne bo očitala vest.

K poštarici nisem šel, ker me je bilo sram stopiti prednjo. Napisal sem ji listek, v katerem sem izrazil obžalovanje, da se zaradi obilih poslov pred odhodom ne morem osebno zahvaliti za njeno gostoljubno streho.

Opoldne sem si dal prinesti obed domov: dokler straši Elvira po Moravanu, si nisem upal na dan, ker popolno vendar ni bilo moje usmiljenje. Po obedu sem začel spravljam svoje stvari v zaboje.

Tedaj se je pripetilo, da sem se ozrl na ulico in se mi je tam pojavila nova oseba. Z Žerjavom je šel preko namestja moj dunajski prijatelj Križan. Po eni strani sem bil vesel rojaka, da je bil mož beseda in je prišel, po drugi strani mi ni ugajalo, da je došel baš ta dan, ko ne utegnem, da bi se kaj dosti pogovarjal z njim. No, moj dunajski rojak in prijatelj me niti posetil ni.

Začel sem premišljevati, čemu je prišla Elvira v Moravan, ko bi mi bila lahko pisala, kako je, in me prosila podpore. Sebi bi bila prihranila težavno pot, meni pa sramoto. In ker je z njo prišel tudi Križan, Žerjavov prijatelj, se mi je vrivala misel, da mi je to osramočenje povzročil Žerjav, da se je Elvira po njegovih nagibih in nasvetih pokazala v Moravanu.

Skoraj celo popoldne sem pospravljajl ter polnil zaboje in kovčege, pripravljajoč se na odhod. Mnogo sem premišljeval pri tistem mehničnem delu o svojem novem položaju in skoraj sprijaznil sem se z njim. Občutki očetovstva so mi bili novi, in meni vse novo laska. Moja domišljija se loti vseh mogočih predmetov, vsakega obere do kosti in do lastne onemoglosti, kakor zapusti čebela ajdovo njivo šele tedaj, ko si je do onemoglosti naložila sladke hrane. Tako se je začela takrat sukati okoli mojega prihodnjega sina, ker le sina sem pričakoval. Elvira je v mojih premišljevanjih ostala daleč zadaj. Gotovo pomoč sem ji bil obljubil za neki čas in moralno podporo dobi za vse življenje — tako sem modroval, — ali z njene temne ženske poti je ne morem dvigniti na svojo svetlo moško pot; takšne ženske naj si jemljejo Tolstega papirnati junaki, kolikor hočejo, jaz imam z njimi samo usmiljenje, a zakon z njimi mi ni po okusu; no, z bodočim sinom sem zadirjal v daleko prihodnost kakor žrebec s privezanim Mazepo na široko stepo in dirjal sem z njim preko detinstva in mladeništvu v zrelo moško dobo, kjer naj moj sokol postane, kar hoče, škof ali hofrat, samo vojaškemu stanu se ne sme posvetiti, čeprav bi do tedaj vpeljali še svetlejše uniforme. Ali moj Polajček ni dolgo užival sladkosti očetovstva!

Baš sem bil preresetal vse, kar je spadalo k stvari, in napravil takorekoč končno piko za svoja premišljevanja, ko vstopi Žemlička in mi javi, da me kliče kapetan k sebi.

— Vraga, morda me je šla tožit za alimentacijo! I saj jo zadovoljno plačam. Neumno dekle! Ne ve, da me za zdaj ne more pritisniti s tožbo, ker od moje borne plače mi ne smejo odtegniti nič enega novčiča. Ampak osramotiti me hočejo. Počakaj, renegat!

Ali ne veš, da se ne sme devati prst med duri in podboje? Ali še nisi slišal, da gre vrč toliko časa na vodo, dokler ne počí? — Tako sem se jezil, gredoč h kapetanu.

O, neumen človek sem bil takrat, da nisem spoznal vsega položaja že tedaj, ko je izpregovorila Elvira prve besede!

21.

Kapetan mi je govoril: „Žal mi je, da sem za nocoj dovolil tolikim možem prost izhod do enajste ure. Nisem mislil prej o tem, da imajo Moravanci danes svoj ‚kiritag‘ in gasilci svojo zabavo pri Prohazki. Nocoj se bo pilo vse vprek in lahko pride do rabuke, kakor se je že večkrat zgodilo pred našim odhodom, da so se fantini za slovo spopadli z vojaki. Naši ljudje so sicer mirni, no, fantinom so dosti kalili vodo in vse je mogoče. Svojega dovoljenja nočem preklicati, ali nocoj treba paziti na red, da ne zavlečejo škadrona zopet v novine. Ukažite službujočemu podčastniku, naj hodi do enajstih s patroljo od gostilne do gostilne, ob enajstih pa naj pomete vojaštvo domov. In vrhutega vi, ki itak hodite k Prohazki večerjat, pazite na vojake, ako se udeleže tam zabave.“

Kapetanova skrb in previdnost je bila upravičena, ker dan cerkvenega slavja je imeniten, naj bo že nemški „kiritag“, madjarski „buču“ ali slovaške „hodi“; zahteval je že povsod svoje žrtve. Nekaj let poprej so madjarski fantje ubili na svojem „buču“ našega vojaka.

Rad ali nerad, zvečer sem moral k Prohazki. Stopil sem na gostilniški vrt, ves razsvetljen in okrašen. Svoje korake sem nameril proti kotu in prisedel k našemu zdravniku, ki je sameval pri mizi. Domišljeval sem si, da gleda in kaže ves svet name, in le površno sem pogledal na ta svet.

Na vrtu je bilo hrumno in veselo. V sredini pri dolgi mizi, na kateri so stali trije veliki šopki cvetlic, je sedelo veljaštvo in prvaštvo, zbrano, da proslavi zaroko nadučitelja Žerjava z gospo poštarico. Slavljenca sta sedela na odličnem mestu in nista kazala tiste živahnosti kakor ostalo omizje, ki je živelo nocoj na njijin račun. Sicer pa za to družbo še ni prišel čas prave živahnosti, ker baš je bila zatopljena v slasti brezplačne večerje. Zato je bil po drugih vrtnih prostorih tem večji vrišč. Žerjav je plačal za ognjegasce in pevce deset sodčkov piva, kar je vzbudilo vseobče navdušenje in glasne neubrane pesmi. Tu gostje večinoma že niso sedeli pri mizah; nekateri so stali v gručah in prepevali, drugi so kegljali,

mного pa je bilo takšnih, ki so pohiteli na plesišče, kadar je od tam zabučala godba. Za plesišče je izpraznil in preuredil Prohazka svoje gostilniške sobe, ki so se nahajale baš za mojim hrbtom, tako da so plesalci vreli mimo mene.

Z zdravnikom sva se pogovarjala o novi postojanki in o jutrišnjem osemindeset kilometrov dolgem pohodu. O novi postojanki je imel zdravnik visoko mnenje — pomislite: Gumpoldskirchen blizu Dunaja ob južni železnici, vinoroden kraj in kar je bila zanj glavna stvar: ondotni občinski zdravnik je veljal za nesposobneža in ni bil priljubljen pri prebivalstvu. Civilne prakse bo dosti! Doktor s svojo mislijo že več ni bil v Moravanu. Tudi jaz sem se veselil novega kraja, kjer sem nameraval prositi kratkega dopusta v domovino. O Moravanu sva govorila kakor o stvari, ki je že daleč za nama, in nobene dobre niti nisva pustila na njem.

Ob novih načrtih za novo življenje bi se bil odobrovoljil in pozabil občutke, ki so me mučili celo popoldne, da nisem zdajci zagledal nedaleč od sebe Elvire in Križana. Zdelo se mi je, da se za rame drugih gostov skrivata pred menoj. Na mah sem postal slabe volje: Elvirina navzočnost me je potrla. Kako da se ne sramuje na javni veselici razkazovati se ljudem, zakaj se ni nemudoma povrnila na Dunaj, ko je bila opravila pri meni svoj posel? Pa kje je njen brat? Morda sedi kje drugje na vrtu, med mladimi ljudmi, ki jih ne poznam vseh. In zakaj me Križan ni posetil? Zarad tistega borega desetaka, ki sem mu ga bil posodil na Dunaju? Takšen majhen dolg naj bi razdril prijateljstvo! Tako sem premišljeval, neprestano zroč na ono dvojico. Ko je bil Križan opazil, da sem ga našel in spoznal, se je začel muzati in režati proti moji mizi. Zasmehovanje in prošnjo za odpuščanje, oboje sem bral na njegovem režečem se obrazu. In neka težka sumnja, neki žgoči dvomi so mi začeli vstajati v duši.

In glejte čudež vseh čudežev! Ko sta se bila napila in najedla, sta se dvignila in lahkokrila kakor Amor in Psiha sta hitela na plesišče. In takrat sem izprevidel, da je Elvira čisto normalnega stasa kakor najnedolžnejša devica. Tedaj mi je lezla mrena z očesa. Z izgovorom, da moram pogledati, če se nahaja kdo vojakov na plesu, sem stopil k oknu, odkoder sem videl v plesno dvorano. Križan, ta kranjska živina - žival, topeča se v dunajskem barabstvu, in Elvira, ta dunajska „devica-ovčica“, sta se podila v brzi polki. Jasno mi je postalo, da si je Elvira na umeten način naredila tiste široke obsege, ki so me genili k milosrčnosti, in da sta ta dva na

moje stroške sporazumno napravila prijeten izlet v Moravan. Iz vsega grla sem se zagrohotal tej z vsemi mazili namazani dunajski dvojici, ki se ni več vrnila na vrt, ampak jo odkurila na kolodvor k dunajskemu vlaku. Hudomušno zasnovana, neumestna šala se jima je posrečila in obnesla. Nikdar nisem zvedel, je li imel tudi Žerjav pri njej svoje roke. Smatral sem ga sposobnega za vsako ničemnost, tako zelo sem ga zaničeval. Bil bi te umazane cunje lahko gnal pred sodišče, no, to bi ne bilo kavalirski.

„Trebalo bi posebnih sodišč, da nas varujejo ne mamečih ženskih pogledov ter zapeljivih oblek, pač pa ženskih zvijač in prekanjenosti v vedenju in dejanju,“ sem govoril zdravniku, ko sem sedel zopet pri njem. „Moški je vedno na škodi in vedno mu očitajo: Ti si kriv, ti si zapeljivec, ženska pa je zapeljana ubožica, nedolžna žrtev. Pa to ni vselej res, večinoma je baš narobe res. Največkrat je kriva ženska — sodnik in izpovednik to vesta. Toda moška viteška narava rahlo prikriva žensko krivdo, dasi bi trebalo včasih ostre obsodbe.“

Zdravnik je mislil, da govorim o poštarici, ki je nekako poparjena sedela med Žerjavom in Klicem, kakor bi težko pričakovala konca teh nepotrebnih in dolgočasnih slavnosti. Mahnil je z roko, rekoč: „Moravanske razmere me toliko zanimajo kolikor pepel, ki se utrne od smotke na mojo obleko. Iztrkam ga in dobro. Dunajska pokrajina na jugu Donave je zelo ljudnata in bogatejša nego to suho in peščeno Moravsko polje, tam je dosti zrelih in bogatih deklet, ako se hočete ženiti.“

„Lepa hvala!“ sem odvrnil.

„Oj, kakšno vino tam raste! In praksa — o jeha! Trg je velik, 2000 prebivalcev in to gnezdo jih šteje 800.“ Čez nekaj časa me je vprašal: „Kaj pa jutri večer na cesarskem Dunaju? Porogovillite malo, a? Ni ga mesta, kjer bi se laže preganjala melanholija. Ne škodila bi vam fizična perturbacija, pošten sunek v vašo premirno prirodo. Veste, takšen sunek —“

„Jutri zvečer pojdem spat ob deveti uri. Dunaj je velika tovarna laži in prevar. S sladkimi besedami se nam prilizuje ta ohola podonavska pohotnica, da tem več izžme iz nas, v srcu pa nas smatra za svoje sužnje. Niti ene slovenske srednje šole nam še ni dala ta moderna Sodoma. Potem pa očitajo našemu ljudstvu zaostalost v naobrazbi. Oh, ta Dunaj! Vse so znesli tja in mi smo slepi in nismo izpregledali, odkod so znesli.“

Zelo nataknen in nervozen sem se zdel zdravniku in s svojega zdravniškega stališča je pripisoval to okolnost mojim umornim poslom poslednjih dni.

Čim bolj je napredovala noč, tem bolj je hrumelo veselje, tem več so vrveli gostje mimo mene na plesišče. Mimo Žemličke in našega sedlarja s svojo ženo ni bilo na zabavi nobenega vojaka; moje nadzorovanje je bilo nepotrebno. Žerjav je šel samo dvakrat plesat s svojo nevesto. Gredoč s plesa je stopila gospa k moji mizi ter povabila zdravnika in mene, naj prisedeva k njeni družbi, kar sva odklonila z izgovorom, da je že pozno in morava kmalu oditi, ker jutri zjutraj treba vstati ob treh. Potem je podala obema roko in se je poslovila od mene s posebno gorkimi besedami, kar mi je dalo povod k novim mislim.

„Kakor je videti, vaša zadeva z Albino ne kaže slabo. Dajte, požurite se, poprimite se!“ mi je ponagajal zdravnik.

„Nočem. Sam poživim, sam umrjem, sam pojdem v nebesa,“ sem odgovoril, ponavljajoč nekega Jurčičevega junaka.

Ob enajstih sva plačala. Na plesišču so zaigrali kadriljo, zato je bil vrt skoraj prazen, le prav zadaj v nekem kotu so gulili štirje možaki tarok in na kegljišču je bobnalo, pokalo in vriščalo. Pri veliki mizi sta samevala Žerjav in poštarica, ona zamaknjena v preišljevanja; on je govoril vanjo, kakor bi jo skušal obodriti, razvedriti in ji pregnati bojzljive misli. Ko sem se zazrl v njen zasenčeni obraz, sem se spomnil Bala in Tegla; oba sta mi proročevala, da nikdar ne postane Žerjav njen soprog. Po njeni slabovoljnosti sem sodil, da so se godile v poslednjih dneh za kulisami, meni nevidno, stvari, ki so napolnjevale s strahom in skrbjo gosenje srce. Noč je bila topla, brez oblačka; v moreče vroče struje, ki jih je pustilo poletno solnce v razpaljenem vzduhu, je pribežala semintam z Morave hladna strujka poživljajočega svežega zraka; uveljavljala je naposled noč svoje hladilne moči. Na jasnem nebu so migljale redke, zelo svetle zvezde, znamenje, da bo jutri ugoden dan za pohod, krasen dan za one, ki odneso lahko srce iz Moravana.

In zdajci je stopil Bal — nič ne vem, odkod se je vzel — k zaročencema. Pohlevno je pristopil s kozarcem, napolnjenim do polovice, resno se je zazrl v dvojico, kakor bi ji hotel čestitati in piti na njuno zdravje; tako umiljeno, krotko in ponižno pristopi duhovnik, da pokropi in blagoslovi. V meni se je zbudila neznanska pozornost, ko se je poštarica, strmo gledaje na nekdanjega ljubimca,

naslonila ob Žerjavovo ramo. Lasje so mi vstali na glavi. Kaj poreče Bal, kaj onadva! Kako se konča ta mučni prizor!

Zadrhte so Balu mišice na čeljustih in z močnim glasom je izpregovoril: „Vse ti odpuščam, Helena! Bog ti daj srečo in najinemu sinu!“ Za hip je umolknil, blaženo in solzljivo vpirajoč pogled na nevesto, ki je prebledela in osupla izpustila ženino ramo. Menda je ni tikal, odkar sta se razšla. Vstala je, pa samega strahu se ni mogla geniti, ni mogla izpregovoriti. In Bal je nadaljeval: „Ne boj se, duša! Hvaležen sem ti za tiste ure blaženstva, ki sem jih užil pri tebi pred triindvajsetimi leti, zato te pijače ne dam tebi, ampak ta tvoj intrigant naj se je napije.“ Rekši je brizgnil tekočino Žerjavu v obraz.

Ni mi popolnoma jasno, kako se je vršila stvar po Balovem naskoku. Nastal je hrum kakor v ulju, če pokadiš z žveplom vanj. Stal sem zdajci v gneči ljudi, ki so od vseh strani priskočili k ranjenemu Žerjavu in omedleli poštarici. Prva sva bila z zdravnikom pri nji. Doktor je imel opravka z Žerjavom, meni je podal Zemlička steklenico sveže vode, da namočim brisačo in jo ovijem gospe okrog glave; neka dama ji je odpenjala vratnico in jopo. Potem so me odrinili od moje gospodinje in stal sem v gruči strmečih ljudi, sam razburjen do skrajnosti.

„Sam je stopil naravnost k orožniku, ga že ima!“ je zavpil nekdo, ki je stal na mizi in krilil z rokama po zraku.

„No, kaj sem vam pravil,“ je blizu mene razlagal voznik Štefi, „ali vam nisem pravil, da se ta dva nikdar ne dobita v zakon? Tisočaki ne dado. O Bal, to je človek! Pa zdaj je propadel na veke.“

„Pa kaj je bilo tisto, kar mu je brizgnil v obraz?“ je vprašal nekdo.

„I kaj bo drugega . . . hudičevo olje.“

Tako se je končalo moravansko proščenje. Zaročenca so spravili z veseličnega prostora v stanovanje, v bolniško posteljo. Vso tisto noč sem slišal ropotanje po veži in stopnicah: to so hodili ljudje k Žerjavu in oba zdravnika, naš vojaški in mestni, sta bila vso noč zaposljena pri bolnikih in na potu od Žerjava k poštarici in obratno.

Drugo jutro pred odhodom mi je rekel zdravnik na namestju: „No, Polaj, zdaj je vse končano in več vam ne bo treba misliti o Moravanu. Drug je posvetil Žerjavu tako, da bo zaznamovan za vse življenje. Desno oko mu je izteklo in desno lice mu je vse ožgano.“

„Žal mi je zanj, da se mu je to pripetilo. Odpuščam ovaduhu in spletkarju, kar je škodoval meni, nikdar pa ne odpustim brez-značajnemu renegatu, ki blati ves narod. Kaj pa je z mojo gospodinjo?“

„Gospe poštarici ni zlega. Malo migrene, posledica hude omedlevice, drugega nič.“

„In Bal?“

„Bal je zrel za blaznico.“ —

Ob peti uri se je dvignil dragonski oddelek in za njim moji vozovi. Nekoliko sem se zakasnil, mudeč se v računskih poslih pri županu, potem sem dirjal za vozovi, kakor bi bil zakrivil zločin v Moravanu in mi je kaznujoča pravica za petami. Prijatelji dragi, tako zadirja nekoč naša duša, rešena iz vic!

(Konec prihodnjic.)

Prijateljski sonet.

Govoril si na moč lepo, a v zmoti:
ne jaz samo, tako stojimo vsi,
za hrbtom z nožem vsak preži: — Ne hoti
pljuniti v dušo! Odpuščanja ni! —

Kdor plemenit je, v šibki le slepoti
nadeva si prijateljske vezi, —
trenotek pade, ko se pamet zmoti,
ko se iztrezniš, več odveze ni . . .

Pa kaj bi strah? In fraza bi — pokaj?
In važna poza dvignjenih obrvi?
Moj nož ni maral, da bi sunil prvi.

Tvoje prijateljstvo — o, Bog ne daj! —
široko je kot ženska govorica;
moj nož — ohol in ozek, kot resnica.

Vladimir Levstik.

Povest Ivana Polaja.

Podlimbarski.

(Konec.)

22.

rvo leto po teh dogodkih sem še marsikakšno novico slišal iz Moravana. Zaruba, ki je ob praznikih tja zahajal, mi je pravil, kako je renegat izgubil svoj ugled. Ljudje so ga spoštovali, dokler je korakal veliki sreči naproti, ko ga je pa Bal pahnil v nesrečo, so se začeli ti malomeščani odvracati od njega in na mesto spoštovanja je stopila ravnodušnost. Nekateri so se mu celo škodoželjno smejali. Gospa poštarica ni imela toliko značaja in moralne sile, da bi ga bila hotela držati na višku, kamor ga je bila zvabila; možitev z enookim in po licu oparjenim človekom ni bila po njenem okusu; ostala je vdova, kakor sta hotela Bal in sin.

Potem mnogo let nisem slišal o Moravanu. Z leti sem postal precej strog opazovalec ljudi in zato tudi mehak sodnik, ki sem marsikaj nelepega izpregledal. Žerjava sem se živo spominjal samo tistih šest mesecev, ki sem jih moral zaradi njegove ovadbe dalje čakati povišanja; po preteku te kratke dobe sem polagoma pozabil slovenskega janičarja.

Čim dalj sem služil, tem več sem hodil na dopuste, katere sem preživel po večini v domači vasi. Po naravi sem bil dober, mehak človek, pripravljen, v ljubezni objeti ves svet, in vendar sem postal pri tujih narodih nestrpljiv prenapetež. Ko sem videl, koliko krivice prizadeva močnejši narod slabejšemu in kako pristransko se meri pravica z visokih mest, da ne dajo vode onim, ki se hočejo tudi razprostreti, pa brez nje ne morejo plavati, ko sem videl te neprestane boje in tožbe, sem sam stopil na stran stiskanih in brezpravnih in to z vso dušo. Da bi odkrito in plodonosno deloval v njih prid, tega ni dovoljeval moj stan, pa tudi pravega delokroga ni bilo in morda tudi ne potrebnih talentov. Gorel je ob teh narodnih bojih in stiskah srd v moji duši in čim več sem ga moral tlačiti in dušiti, tem bolj je plamenel. Da sem hodil zaprtih oči po državi, laže bi mi bilo, no, moje oči so bile odprte in moja duša dovzetna za vse, kar giblje s človeštvom. In velelo mi je srce: tu

nisi doma, stoj ob strani, ne dotikaj se teh ošabnih ljudi, s katerimi nimaš nič skupnega, kvečemu da si se od njih naučil sovraštva. Vračaj enako z enakim, je govorilo nekaj v meni, ko sem spoznal surovo prepričanje naših nasprotnikov. Razdražen in nemiren sem postal in hladila pa pomirjenja sem si iskal v domači vasi. Spomini nanjo so me polnili vedno s prelestjo in nekakim sijajem.

V vseh časih sem bil podoben drevesu, ki se s koreninami kakor s kremplji drži grude: tako sem se držal zemlje, na kateri sem se rodil. In skoraj vsako leto sem zahajal k domačim kmetom. Vselej, kadar sem šel na dopust, sem upal, da ustanovim tisto staro srečo, ki sem jo užival v svojih mladih letih doma. Pa le malo, malo se mi je to posrečilo, ker kakor se neprestano izpreminja naše telo, tako se izpreminjajo tudi naša čuvstva. Kmete sem blagrovat, ko sem jih videl tako zaljubljene v svojo zemljo, a zaničeval sem njih babjeverstvo. Žalost me je obšla, ko sem zrl na te ljudi, ki mislijo, da so ustvarjeni samo za to, da rede goved, obdelujejo zemljo ter plode zarod za vas, za mesto in za Ameriko in hranijo samo „up sreče onkraj groba“ v prsih, za ta svet pa nimajo nobene višje ideje. Včasih sem se tako vživel v njih mišljenje, da po štirinajst dni nisem vzel nobenega političnega lista v roke. Kakor bi bil odmrli svetu, tako sem živel, mirno kakor v Nirvani. Če sem potem, prišedši v Ljubljano, povzel iz časnika, da so v tem času zakopali tega ali onega potentata, sem se začudil, da sem se tudi brez te svet pretresajoče novice čutil zadovoljnega v podgorski vasi.

Včasih se me je polastila želja, videti še enkrat tiste kraje, kjer sem služboval svoja prva leta. Tako sem se nekoč peljal s Češkega na Slovaško, da obiščem dobre ljudi, pri katerih sem nekdaj stanoval. In izprevidel sem takrat, kako hitro se izpreminja svet. V hiši, kjer sem bil nastanjen pred petnajstimi leti, sem našel gospodinjo srednje starosti in sem jo smatral za ono dobro žensko, ki je pred petnajstimi leti tako po materski skrbela zame. Pa ni bila moja nekdanja gospodinja, ampak njena hči. Začudil sem se času, temu večnemu uničevalcu in začetniku vsakega življenja.

Svojih nekdanjih tovarišev se rad spominjam in zanima me njih usoda. Tegla nisem nikdar več videl, v naslovni knjigi trgovcev na Češkem pa stoji njegovo ime. S Cenkom Zarubo sva se pa še parkrat sešla. Našel sem ga na Dunaju kot vratarja pri nekem velikem bančnem zavodu. Po protekciji našega nekdanjega kapetana je dobil tisto udobno službo. V višnjevkasti suknji dopetači, na dolgo in počez bogato obrobjeni in obšiti s srebrnimi portami, in pod

mogočnim cepinastim klobukom s srebrnimi obšivki stoji pri vhodu ogromne palače veličasten možak, razvaljen, širokoličen, trebušast. Srebrno žezlo drži v svoji desnici in veličavo gleda na živahno ulico. Blagor onim, ki se jim klanja. To je naš nekdanji „vicekralj češki“. Svoje otroke pošilja v češko šolo.

In tudi Moravan sem zaželel še videti. Meseca julija je bilo in sedemnajst let po mojem odhodu iz te postojanke, ko sem se na potu z dopusta ustavil na Dunaju; štiri dni sem imel še časa, da se vrnem v svojo češko postojanko. V treh dopoldnevih sem si ogledal nekaj muzejev, tretje popoldne že nisem vedel s čim ubiti čas, in zazdel se mi je Dunaj baš tako dolgočasen v svojih zabavah, kakor je zloben v svoji politiki. In spomnil sem se Moravana, ki mi je ležal tako blizu.

Tisto popoldne sem sedel na železnico, ki pelje z Dunaja preko Moravskega polja. Strmo sem zrl iz kupeja v svet na vse tiste razne ceste, po katerih sem nekdanj jezdaril. Migljajo pred menoj, kakor bi me tiho izpraševale: Kam hitiš, znani popotnik s svojim nemirnim srcem in hrepenečo dušo? Ali ti je žal nekdanjih dni, tako neplodno naloženih?

Z moravanske postaje sem se napotil peš v mesto. Na polpoti zagledam kraj ceste med dvojico akacij velik križ, ki ga nekdanj ni bilo tam. Sveti se zlati Kristus - kralj v solncu in pod njim blešče na kamenitem podstavcu zlate črke. Pristopim bliže ter čitam. Čudom sem se začudil: na koncu napisa so stale besede: Hvaležnega srca postavila Marta Majer. Torej Marta je dobila nekoga, ki jo je pokristijanil, sem si mislil, gredoč dalje. Lahko pa se nahaja sedaj še kakšna druga Marta Majer v Moravanu ali v okolici. Postal sem radoveden. Na travniku pred mestom so kosci kosili seno in ob cesti ne daleč od njih sta sedela v senci dva stara človeka, mož in žena; očitno sta one nadzorovala. Ne bil bi ju spoznal, ker sta bila obrnjena od mene, da se ni takrat z močnim lajem zagnal proti meni srednjevelik pes, ki je dotlej ležal onima pri nogah. Govoril sem mu mirne besede; ker to ni izdalo, sem zavpil nad njim, da bi opozoril onadva v senci. Res sem ju zdramil, oba sta se ozrla name in hripav glas je s kratkim, strogim ukazom potolažil sitneža. Odrevenelo je bilo to lice, ki se je obrnilo k meni, izsušeno, bledorumenkasto, zelo se je izpremenilo, in vendar sem precej spoznal starega znanca, gostilničarja Prohazko. Poleg njega je sedela njegova žena.

Stopil sem k njima v senco. „Dober dan, gospod Prohazka, zdravstvujate, mati Prohazkova, ki ste mi nekdanj pripravljali tako

okusne obede in večerje!“ Podal sem obema roko. Kakor okamenela sta sedela pred menoj, ker nista vedela, iz katerega kotička spominov bi me spravila na dan. „Ali se me več ne spominjata? Tolikrat sem bil v vajini gostilni . . . pred sedemnajstimi leti . . . he!“

„He!“ je mehanično pisknil Prohazka in njegove oči so motno strmele vame.

„Oh, vi ste tisti adjunkt . . . res . . . po brkih vas poznam,“ je zažgolela mati Prohazkova in dvignila glavo, kot da je nekaj siloma udarilo v kotiček njenih spominov. Ostala je čila na duhu in telesu, sposobna za vesel nasmeh, njen mož pa se mi je zdel top in do kraja izmozgan.

„Ne, nisem bil nikdar adjunkt, ampak kot vojak sem bil v Moravanu. Le spomnite se! Pred sedemnajstimi leti . . .“

„Ahaaa!“ je viknila starka, spominjajoč se nekaj nejasnega, nečesa, kar je že daleč, daleč za njenim spominom. Starec je odprtih ust zrl vanjo.

„Ali se ne spominjate Polaja? K vam sem zahajal, takrat ko so bili češki dragonci v Moravanu.“

„Oh, oh . . . res . . . gospod Polaj, Polaj! Oh, in pri nas so pravili, da ste se kot častnik ustrelili v Galiciji.“ Tako se je čudila Prohazkova, žareč v očeh in po vsem obrazu.

„Vi ste Polaj . . . no res! Izvrsten, vesel človek je bil to. Oh, to so bili časi! Nikdar ne pridejo več,“ je vzdihnil Prohazka, kakor bi se bil mahoma prebudil iz omedlevice. „Spominjam se . . . Polaj in vicekralj češki . . . to sta bila moža poštenjaka . . . da, da! In potem so bili pri nas zopet dragonci na manevrih, kakor listja in trave jih je bilo . . . vse prostorčke so napolnili. Ej! In za enim je ušla moja najstarejša hčerka.“

„No, ne govori neumnosti!“ je posegla starka vmes. „Saj jo je tudi vzel. Lakote ne pogineta. Oh, kako me veseli, da vidim še enkrat gospoda Polaja. In kako ste se poredili! Ali še veste, da ste me naučili žgance kuhati? In orehove štruklje ste tako radi jedli. Še dolgo časa potem sem jih imenovala Polajeve štruklje.“

„Kaj je kaj novega v Moravanu?“ sem vprašal lahkotno, kakor bi poizvedaval o sorodnikih, do katerih mi nič mar. „Kaj dela gospa poštarica?“

„Zdaj par let pridno hodi v cerkev. Lani je šla v Marijino Celje na božjo pot. Odkar je v pijanstvu umrl njen ljubček doktor Klic, dela pokoro.“

„Kako da ni vzela Žerjava?“

„O, izkaženega človeka ta ni marala. Sin Pavel ni pripustil možitve.“

„Kaj pa stric Vilibald še živi?“ sem vprašal, obrnivši se k Prohazki, da bi ga probudil iz otopelosti.

„Umrli.“

„To ste pa podedovali?“

„Nič. Vse je dal svoji sestri, ta umazanec . . . vseh osemde-set tisočakov. In nad dvajset let je stanoval v moji hiši. To so bili časi . . . Polaj in Zaruba sta igrala z Vilibaldom v kvarte. In nekoč je Polaj prijel strica za vrat in ga krepko potresel, v šali seveda, zato da smo se smejali skopuhu . . . Takrat so bili pri nas dragonci. Neki Polaj, manipulant je bil tukaj, tisti, ki so rekli, da vzame poštno Albino, in tudi drugim babam je mešal glave. In potem je postal častnik in so pravili, da se je končal gori nekje na Poljskem. V vodo je skočil in se je utopil s konjem vred. Škoda za tistega človeka. Smešen je bil in našega strica je močno potresel“. In Prohazka je vprl motne oči v svojo ženo, kakor bi izpraševal, je li vse povedal po pravici in resnici.

Prohazkova me je pomembno pogledala ter povrtala s kazalcem pred svojim čelom, češ: oprostite mu, meša se mu včas. In na moža se je obregnila: „I izpreglej no! Saj stoji pred teboj gospod Polaj, tisti, ki je hodil s poštno Albino.“

„Ahaaa! Saj jo še lahko dobi.“

„Kaj se Albina še ni omožila?“ sem vprašal Prohazkovo z utripajočim srcem.

„O pač, pa nesrečno. Vzela je nekega daljnega sorodnika, neznatnega in praznega človeka, potem ko jo je bil pridobil s tem, da je šel v zverinjaku v kletko k levom, kjer je s krotiteljem poigral v kvarte in izpil ž njim liter vina. Tri leta po poroki ji je umrl za jetiko in zdaj je vdova brez otrok. Albina je zelo delavna in skrbna ženska, takšne gospodinje ne dobite daleč naokrog. Pol Moravana je že pokupila. Pošta ji mnogo nese, lani je dobila tudi telefon. Veste kaj, gospod Polaj, kar naravnost idite k njej! O kako se vas obveseli.“

„Šel bi, ko bi umel narediti salto mortale z zemlje v nebesa in nazaj, drugače bi nemara ne mogel vzbuditi njenega zanimanja.“

„Vi se šalite, pa jaz vem, da bi se rada omožila. Le kar naravnost na pošto!“

„Kako naj grem k Albini, če sem se pa ustrelil in utopil v Galiciji?! Življenje, ki je enkrat končano, se ne da več ponoviti v

prejšnji obliki. Zato ne morem na pošto. No, povejte mi, kaj pomeni oni križ, ki še blešči med akacijami. Včasih ga ni bilo tamkaj.“

„Postavila ga je Majerjeva Marta, ko se je bila zaročila z našim nadučiteljem.“

„Pa ne z Žerjavom?“

„Da, da, ona se zove že dvanajst let gospa Scheriau.“

„Ali se je dala krstiti?“

„Dala.“

„No, hvala Bogu! Živita li srečno skupaj?“

„Kakor se pač more. Nadučitelj ni mogel boljše dobiti, odkar ga je tisti Bal, ki je umrl v blaznici, tako pokvaril. Je pa Marto vzela. Že kopo otrok, takšnih črnih, tankih, iztegnjenih židakov imata, prišpiljenih nosov in dolgih vratov. In gospe Marti raste mozolj na nosu. Siromak je gospod nadučitelj, nikdar ne sme k nam v gostilno. Bolje je ostati samec nego imeti takšno soprogo. On se je že sam požidil: v šoli in doma govori židovsko narečje.“

„Er jüdel . . . Tako je na svetu, ljubi prijatelj,“ je z ubitim glasom izbruhnil Prohazka, „ . . . vse gre v nič in naposled zraste tudi najlepši ženski bradavica na nosu.“

Pri teh novicah bi bil veselega presenečenja kmalu priskočil. — Phh-aj-vaj! — je nekaj zavrisknilo v meni in precej je bil storjen sklep, da v Moravan ne grem ne danes in nikoli več. Čemu bi vznemirjal ljudi, ki me smatrajo za iztrohnelega. Žal, da Prohazkova poskrbi, da zopet oživim za Moravan. Spomnil sem se, da mi je Žerjav tisti večer, ko sem mu pred poštno hišo očital ovaduštvo in odpadništvo, rekel, da se najbolje smeja oni, ki se naposled smeja. In posmejal sem se renegatu. —

Za kakšnega mešetarja te izrabljajo, ljubi naš Kristus-kralj! — sem vzdihnil, ko sem korakal na povratni poti mimo križa. Hladen sem šel mimo našega Boga. Tudi Židje se ga polaste, če jim kaže dobiček. V njegovem imenu se pehajo za blagostanje tega sveta, a on je učil, da njegovo kraljestvo ni na tem svetu.

In zakipele so v meni nove misli. Vse poznajo ljudje: zemeljske dele so odkrili, v ozvezdje so pogledali, v naravo in njene moči so se poglobili, z duhovitimi iznajdbami se ponašajo — človeka pa ne poznajo, mene niso spoznali. Vedno so me krivo sodili; mislili so o meni, da sem si z dolgovi, z ljubicami in nezakonskimi otroki obložen v pusti gališki stanici končal življenje. Takšen je konec razvratnega človeka — v romanih in Žerjavovih pripovedovanjih. To jim je našepetal poturica, slovenski janičar. No, prosto mu!

